WIDOK
KROLESTWA POLSKIEGO
Ze wſzyſtkiemi WOIEWODZTWAMI
XIĘSTWY y ZIEMIAMI.
MONARCHAMI y MONARCHINIAMI
iako też
Monarchow tychże, y Monarchin
Prawami.
RZECZYPOSPOLITEY STANAMI
y tychże STANOW
Urzędami, y uroczyſtemi, Seymikow, Seymow, Senatu rad, Związkow, Okazywań, Poſpolitego ruſzenia, Sądow, ſkárbu, Woyſk, w pokoiu y woynie zabawami.
W krotkim zgoła, á rzeczywiſtym Duchownego y Swieckiego rządu Opiſie
Rodowitym ięzykiem Polſkim
Szkolney Polſkiey Szlachetney Młodzi
WYSTAWIONY.
Przez X. IANA BIELSKIEGO S. J.
TOM II. KSIĘGA IV.
W Drukarni J. K. MCi Collegium Poznańſkiego Societatis JESU. Roku od Narodzenia CHRYSTUSA PANA 1763.

TOM
DRUGI
KSIĘGA
CZWARTA

O uroczyſtych czyli publicznych á tych przednieyſzych Krola y Stanow Rzeczypoſpolitey zabawach.

POkoy y woyna ſą rzeczy dwie, ktore Krolestw y Rzeczypoſpolitych Obywatelow zabawy między ſiebie dzielą. Z tych albowiem iedne, ſwoim ſprawowaniem ku pokoiowi ſię bardziey przychylaią. Drugie ſamym działania ich zgiełgiem, oznaczaią czas woyny, lubo cel wſzyſtkich ieſt ieden, ſzczęśliwość Państwa. Z tey przyczyny Xięgę tę, tak podzielam: Ze pierwſzą iey częścią, zawrę publiczne, á te przednieyſze Krola y Stanow Polſkich zabawy, ktore z upragnioną Kraiu

ſpokoynoſcią nayściśley zpowinowacone: W drugiey zaś mowić będę o zabawach tych, ktore ſię bliżey woien y zamięszek Rzeczypoſpolitey tykaią. Zakończę zaś całe to dzieło podaniem wiadomości o Religii w Krolestwie tym panuiący ſtatecznie od ſwych pierwiaſtkow, y ktora w całości zatrzymana, wolności y ſwobody Narodu tego nienaruſzone zachowuie. Jáko też o rzeczach tych, ktore ſą z Religią prawowierną mocno zkliione, albo odſzczepione y oddzielone od nieyże. Przez co, iuż ſię ſzczęście pomnaża Krolestwa tego; iuż ieyże załoſnym ſzwankowaniem, y wolność (niech wrożka kłamliwa będzie) ku upadkowi nachyla:

CZĘSC PIERWSZA

O Publicznych Krola y Rzeczypoſpolitey Stanow zabawach, á tych przednieyſzych y tylko do pokoiu bardziey przychylonych.

Z rodzain takowych zabaw: Są nayrzopd Seymy walne, rady, Senátûs conſulta: *Poſelſtwa, ſkarb, Podatki, Sądy. Ktoreto, poniewaź rownie iak y inne do woyny przychy-*

łone

łone inaczey ſprawowane być nie mogą tylko według przepiſow prawa. Dla czego naypierwey o prawie polſkim y Prawodawcach mowić ſię tu będzie.

ROZDZIAŁ I.

O Prawie Polſkim y Prawodawcach.

ROzdział pomieniony naſtępuiące ułatwi y rozwiąże ciekawości: I. O prawie polſkim w powſzechności y w ſzczegulności. II. O iego zrzodłach. III. O Prawopiſach ktorzy nam też prawa wypiſali. IV. O dawności prawa w Polſce y iego pierwſzych. Prowodawcach. V. O Prawodawcach teraźnieyſzych. VI. O ſpoſobie ſtanowienia praw VII. Nakoniec o ich przezorności, świątobliwości, władzy: Paragrafami tyląż.

§ I.

CO ieſt? y iák wielorákie nayprzod ieſt práwo w powſzechności? á potym w ſzczegulności, polſkie? *Odp:* I. Práwo ieſt uſtanowienie dane y obwieſzczone od zwierzchności władzą máiącey, ktorym ſię ieyże podlegli rządzić máią: czyli kro-

 dzey

dzey: Práwo, ieſt uſtawa pozwalaiąca czego, lub zakazuiąca.

Odp. II. Práwo to wielorákie ieſt: Nayprzod podział iego náypowſzechnieyſzy ieſt: Na Boſkie, ktore od Boga: Ná przyrodzone, ktore z nátchnienia y świátłá rozumu: Ná ludzkie, ktore od ludzi podáne. O Boſkim y przyrodzonym mowić tu nie moiá rzecz: Ludzkie práwá ſą piſane iedne na marmurach, táblicách, Xięgách: Nie piſáne drugie, o ktorych podánie y zwyczay uczy. A oboie te práwá ieſzcze iedne ſą duchowne: á drugie Swieckie: Do porządku Swieckich należą: I. *Jus Gentium*, to ieſt wſzem Narodom poſpolite. II. Ziemſkie, ktorym ſię Krolestwa iednego rządzą Obywátele. A to iedno Szláchecкie, drugie mieyſkie, tam tym Szlachta, tym miáſtá ſię rządzą: zakupne nad to, czyli lenne. III. I ieſzcze ziemſkie práwá iedne ſą publiczne, ktore ſię do powſzechnego dobra zciągáią, y do publicznych Narodu zábáw. Drugie ſzczegulne y niby oſobiſte: O czym krotko y w powſzechności námieniwſzy. Co ſię práwá polſkiego tycze.

Odp.

Odp. III. Práwo to w powſzechności rownie, nic innego nie ieſt, tylko uſtáwá ktorą ſię Polácy rządzą: ó pominąwſzy podział práwá tego ná duchowne y Swieckie, ná Ziemſkie Szláchecкie, Mieyſkie, okupne czyli lenne. Uważám tu Práwá te polſkie ktore ſię tykáią publicznych zábáw y urzędow Rzeczypoſpolitey: iákie ſą: O Seymách, Sądách, Krolu, Senácie: Pomiiám záś wiádomość praw ktoremi ſię zprzeczne ſtrony u Sądow rozpráwiáią: iákie ſą o gránicách, kupnách, wyderkách: Práwo polſkie publiczne innе piſáne ieſt, ktorego ſię początek kładzie od roku 1347, ktorego ſię Wiślicki Statut poczyna: Lubo y dawnieyſze látá ukázuią piſánych práw okruchy. (*a*) Niepiſane ſą inne, podług ktorego práwá Lech y Náſtępcy Jego, y rządy y Sądy Narodu ſpráwowáli. *Lechus jus dabat populo* (tak Kromer *b æquabile, non ex præſcripto legum, quæ nullæ erant, ſed ex æquo & bono.* Jákich práw początkiem byli Woiewodowie po zeſzłym Lecha rodzie do rządow Polſki przyzwáni. *Initiò è Republica initum Magiſtratum geſſére* (tak tenże Kromer: (*c*))

 legesque

legeſque pauciſſimas & ſimpliciſſimas, ut rude illud ſeculum ferebat, non in libris, neque in tabulis, ſed in animis hominum atque in uſu, perinde atque Lycurgus apud Lacædemonios quondam, incidêre. I iákie ſą wſzyſtkie prawa, o ktorych nie Kſięgi żadne, ále zwyczay y podanie uczy. Z tych publicznych Oyczyzny práw ſą powſzechne niektore, ktore moc ſwoią do wſzyſtkich zciągaią: Niektore ſzczegulne Prowincyom niektorym, albo Ziemiom. Ktoremi ſię, iáko ſzczegulnemi ſobie y właściwemi Prowincye niektore, Woiewodztwa lub Ziemie rządzą: Ták Litwa ma ſwoy oſobliwy *Statut*, ktorego poprawę nakazaną na Seymach 1609 y 1611, y przez oſoby na to wyſádzone dokonaną *d*. Seym miany we dwa lata dla wielkiego naſtąpienia ważnych ſpráw Rzeczypoſpolitey, odſyłał do przeyrzenia na Seymiki bliſko przyſzłe Gromniczne: á ichże potwierdzenie do Seymu przyſzłego *e* odkładał. Tak rownie oſobne ieſt Práwo ziemſkie Pruſkie popráwne oſtátni ráz w roku 1726. *f* Mazoſze, Wołyn, Kiiow, y Bracław właściwy rownie ſwoy ſtatut maią. *g* Niéktore

ktore tákże Woiewodztwa maią ſwoie o-
ſobne uchwały, czyli, iak ie poſpolicie zo-
wią, *Lauda.* O ktorych w ſzczegulności
ſwoiey utwierdzonych na Seymach, czy-
tay w práwie pod latami: 1632. 1633. 1634.
1635. 1637. 1638. 1640. 1641. 1642, 1654.
1673. 1677. O innych zaś w ſwoiey mocy al-
bo oſłabionych, albo cále obálonych
maſz w práwie pod rokiem 1677 y in-
dziey. Jeſzcze práwa niektore ſą tak po-
wſzechne; że y oſobiſte razem: Jakie ſą:
O Ordynacyach, Margrabſtwach, Krole-
wſzczyzn darowiznach. Mieyſkie rownie
práwo rożne ieſt. Z miaſt iedne rządzą
ſię y ſądzą práwem Maydeburſkim miá-
ſtu temu przez Ottona Wielkiego Ceſa-
rza Rzymſkiego w roku 947. pozwolo-
nym. A práwo to Kazimierz Wielki Krol
Polſki z przyzwoleniem Rady ſwoiey y
wſzyſtkiego Kroleſtwa do Polſki wpro-
wadził roku od Narodzenia Pana 1356. *h*
Lubo zaſzczycenie práwem tym Miáſtá
Krákowá zkłádá Długoſz ná rok 1257.
panowániá wſtydliwego Boleſławа. *i* Z
miaſt drugie rządzą ſię y ſądzą Chełmin-
ſkim prawem: ktore Miáſtom tymże z

 Szlachtą

Szlachtą tamtey Prowincyi aż prawie do roku 1598 ſpolne było. Jnne zaś Lubeckim prawem: iáko to Elbląg, Brunsbergá, Frawenburg. *k*

(a) Vol. Leg. t. 1. f. 309. (b) In Corp. hiſt. Pol. t. 2. f. 419. (c) Jbid. f. 420. (d) Vol. Leg. t. 3. f. 39. (e) Tamże f. 206. (f) Vol. Leg. t. 6. à f. 549. ad 572. (g) Vol. Leg. t 2. 1228. tit. Potwierdzenie praw. y 930. tit. Zwyczaie. (h) Anon. O początku Sądow. (i) L. 7. f. 750. (k) Hartnoch De Republ. Pol. L. 2. c. 7. f. 795. n. 34. Vol. Leg. t. 1. f. 145.

§ II.

Ktore ſą práwa polſkiego zrzodła? *Odp.* I. Práwa polſkiego źrzodłem iednym práwie y ſzczegulnym nazwać być ſię mogł: Statut y Konſtytucye: ponieważ práwá wſzyſtkie, ktoremi ſię cała Polſka rządzi y ſądzi, z nich wyczerpnione być mogą: y nimi ſię cała Polſka rządzi y ſądzi, y z nich wyczerpnioną wiadomością, władza ſię zakazuiąca czego, lub pozwalaiąca, ogranicza. Atoli dla iaśnieyſzego praw polſkich wyrozumienia, tę iegoż rachuie tu zrzodła. *Odp.*

Odp. II. Zrzodło práwá polſkiego, ieſt Statut: Uchwáły od roku 1347 aż do roku 1547. ſtánowione przez Krole polſkie: Kázimierzá W. Ludwika, Władyſłáwá Jágellona, Władyſłáwá Jagellończyka, Kázimierza IV. Jana Alberta, Alexandra, Zygmunta I. nazwiſko to ſtatutu noſzą: ktore iednak rozumiáne tak być ma, że ſtatut ten nie bez przyzwolenia Stanow układány.

Odp. III. Drugim práwá polſkiego zrzodłem ſą Konſtytucye, ktore imię pod Zygmuntem Auguſtem na mieyſce ſtatutu naſtąpiło, to ieſt: zrzodłem tym ſą uchwały od roku 1550 aż do roku 1736. (ſtanowione przez Krole: Zygmunta Auguſta, Henryka Walezego, Stefana Batorego, Zygmunta III. Władyſława IV. Jana Kázimierza, Michała Korybuta, Jana III. Auguſta II. y III. y razem przez Stány zgromadzone na Seymy, ktorych doſzłych, krom konfederacyi liczy ſię 82. Rożnią ſię zaś Statut y Konſtytucye, nayprzod czaſem, względem ktorego Konſtytucye poślednieyſze: Potym, że Statut ięzykiem Łacinſkim, Konſtytucye ſą piſane polſkim:

Lubo

Lubo y Statut z polecenia przez Stány pracy tey Jánowi Herburtowi na Oyczystą mowę od niegoż przełożony, y do druku w roku 1570 na świátło publiczne ieſt dány. Jeſzcze ſię y ta Statutu á Konſtytucyi rożnica położyć może, że do układania Státutu Krol używał procz Rady to ieſt Senatu: żołnierzy y innych Dygnitarzy y Urzędnikow: Władzą zaś układánia Konſtytucyi, Woiewodztwa y Ziemie ná Ziemſkich Posłow przeniosły: ktorych pod pewną liczbą, z ográniczoną, dánemi przez ſiebie przepiſami (inſtrukcyą zowiemy) na Seymy mocą, wyzuwaiąc ſię z wolności każdemu przedtym Szłachcicowi ſpolney, ſtawienia ſię na Seym, y tam ſwego zdania wytłomaczania, wyſyłaią.

Odp: IV. Zrzodłem trzecim prawa polſkiego ſą *Pacta Conventa* Krolow: to ieſt ugody niektore między Krolem á Rzecząpoſpolitą zaſzłe: Starożytność zpiſywania tey ugody od roku ſię 1573 ukázuie, kiedy ie Henrykowi Walezemu zpiſywano na Seymie iegoż wybierania: lubo y dawnieyſzemi czaſy, ieżeli nie Jmię *Pactorum Conventorum*, tedy rzecz ſama była:

ła: Tak gdy Władysłáwá Jágełłá Litewſkie Xiąże wybierali Polacy do korony: Nieprzody to uczynili, aż naſtępuiące na ſiebie przeiął obowiązki: iuż poięcia Jádwigi Krolewny w Małżeńſtwo: iuż przyięcia Swiętey wiáry: iuż złączenia Litwy z Polſką pod ieden rząd, y pod iedno Chryſtuſa ſłodkie iarzmo. (o czym wyżey pod tymże Krolem w Kſiędze 2. na karcie 134) *Pacta* tę, zacząwſzy od Henryka, ięzykiem łacinſkim wypiſywano: Władysławá IV. y náſtępuiących Krolow Oyczyſtą mową. Co by ſię zaś w ugodach tych Krolom za zakłady kładły, łátwo widzieć w práwie: II. y III. Auguſta wypiſane maſz *Vol. Leg. t. 6. ff. 17. ad 45. 620. ad 639.*

Odp. V. Czwartym źrzodłem práwa polſkiego, ſą *Diplomata* Xiążąt dawnych y Krolow Polſkich: ktore dzieło, dálby Bog, żeby kiedy wyſzło na widok z pod drukarſkiey práſy.

Odp. VI. Piątym zrzodłem práwá publicznego Polſkiego ſą, *Pacta Conventa* przez Krole Polſkie y Stány z iedney, á ſąſiedzkiemi y innemi poſtronnemi Narodami z drugiey ſtrony zawarte: Pominąwſzy

wſzy dawnieyſze Konrada Xiążęcia Mazowieckiego z Zakonem Krzyżackim, ktorą do czaſu Konrad Krzyżakom przyzwanym na woiowanie Pogan Pruſſ, naieznikow Polſki, wypuſzczał Chełminſką Ziemię: w roku 1230. Kazimierza W z Janem Krolem Czeſkim o Sląſk roku 1335. y inną w roku 1353 przez ktorą Karol IV Ceſarz y razem Krol Czeſki zrzekał ſię wſzelkiego prawa do Mazoſza y Xięſtwa Płockiego: y inne ktore oſtrożnie być maią czytáne *in corpore Dipl. Germ.*

I. Ugodá tákowá zachodzi náyprzod z Nayiaśnieyſzym Domem Auſtryackim, ſtanowiona zdáwna, á w roku 1613 23. Marca ponowiona między Ceſarzem Rzymſkim: Węgierſkim rázem á Czeſkim, Krolem, y Zygmuntem III. Krolem Polſkim y Szwedzkim:(*a*) iako też w roku 1657. (*b*) I znowu z Janem III. á na nowo ztwierdzona w roku 1732, ale od Rzeczypoſpolitey w poczet praw nie zámieſzczona ieſzcze.(*a*) *Vol. Leg. t. 3. à f. 209. ad 218.* (*b*) *t. 4. f. 515.*

II. Ugoda tákoważ zachodzi z Moſkwą, záwarta roku 1686. W Czarnoiuſzczym

ſzczym wielkim Grodzie, nowym przymierzem zmocniona roku 1704. w Nárwie, á w zbiorze prawa polſkiego zamieſzczona pod rokiem pańſkim 1710. *Vol. Leg. t. 6. à f. 145. ad 168.*

III. Zachodzi ieſzcze ugoda podobna z Turkami, od mieyſca na ktorym ſtanęła, Karłowicką nazwana w roku 1699 y ponowiona nie raz, lubo w nie zupełnym Stánow zgromádzeniu, wſzakże według zawartey w ugodzie wybierania Auguſta II obietnicy, (*a*) Kamieniec Podolſki, mocą teyż ugody z Turkiem, y Podole odebrane ſą. I wzmianka ſię też kłádzie o tym w práwie (*b*)

(*a*) *t. 6 f. 30. tit. Odebranie* (*b*) *Tamże f. 62. y 666.*

IV. Z Szwedámi záwártá zgodá oſtátniá w Oliwie w roku 1660: iáko czytać możeſz w práwie.(*a*) Zgoda ta nadwerężona po zakończonym 17 wieku, w roku 1710 odnowiona, y na więczne czaſy obwarowana w roku 1732 przez wyznáczonych na Seymie do umowienia iey Kommiſſarzy w roku 1726.(*b*) Ale od Stanow Rzeczypoſpolitey dotąd ieſzcze na Seymie nie przytwierdzona. (*a*)

(*a*) *Vol. Leg. t. 4. à f. 735. ad 761.* (*b*) *Vol. Leg. t. 6. f. 414.*

V. Z Kroleſtwem Duńſkim zawárte ſą podobneż Soiuſze w roku 1657, ztwierdzone na Seymie w roku naſtępnym: (*a*) Ktorey zgody dotrzymánie początkiem też między inſzemi przyczynámi być miáło woyny przez Auguſta II. na przeciw Szwedom podnieſioney, gdy ten woynę podniosł przeciw Duńczykom zprzymierzonym z Polakami, do wzaiemney obrony wzáiem obowiązánemi.

(*a*) *Vol. Leg. t. 4. f. 515.*

VI. Z Domem Nayiaśnieyſzym Brandeburſkim zawarte ſą rożne dáwno ugody: Procz tych ktore zaſzły z Krzyżákámi: I. W roku 1525. w Krákowie między Zygmuntem I. y Albertem Margrábią Brandeburſkim. (*a*) II. W roku 1611. gdy práwo Mańſtwa Xięſtw Pruſkich uroczyście odbierał Jan Zygmunt Margraf od Zygmunta III. (*b*) III. W roku 1657. á ztwierdzona na Seymie roku 1658. (*c*) IV. Jeſt y inna poźnieyſza w roku 1699. umowiona: (*d*) krom innych tyczących ſię lenności Lemburſkiego y Bitomſkiego Powiatow. (*e*)

(*a*) *Vol. Leg. t. 1. à f. 429. ad 447.* (*b*) *Vol. Leg. t. 3. f. 3. tit. Lenno Pruſkie.* (*c*) *Tamże t. 4. f. 516.* (*d*) *Tamże t. 6. f. 56.* (*e*) *Vol. Leg. t. 1. f. 469. y u mnie w Ks. 1. na kar. 291.*

Odp. VII. Jednym ieſzcze z zrzodeł práwá polſkiego publicznego ſą: I. *Bullae* czyli Liſty y wyroki Papiezkie, częścią powſzechnie do całego Chrześciańſtwá dane, (o ktorych nic ſię tu nie namieni) częścią ſzczegulnie do Polſki moc ſwoią zciągáiące: Jakie naprzykłád ſą: Leona X. w roku 1515. á w roku 1525. przez Klemenſa VII ztwierdzona. (*a*) Już względem Kanonii, áżeby w Gnieźnieńſkiey, Krakowſkiey, Kuiawſkiey, Poznańſkiey y Płockiey, Katedrach, cztery z nich dáwane być mogły nie Szláchcie: Dwie: *Doctoribus Sacrae Theologiae*: Dwie: *Doctoribus J. U.* Co Páweł III. ták ztwierdzáw roku 1543, iż piątą Kanonią przydał dla Doktora *Medicinae*. Już względem rozdáwania niektorych Beneficiow y Kanonii pod pewne mieſiące záprożnowánych, áby oſob ná nie podawanie do Papieży należało: Mieſiące te Pápiezkiemi ſię przeto zowią: Są zaś naſtępuiące: Styczeń, Marzec, Máy,

Lipiec, Wrzeſień, Liſtopad. Już innych ieſzcze Rzymu włádzą ocáláiących práw względem naprzykłád potwierdzania Biſkupow przez Krole miánowánych: Uwieńczania Krola przez Prymaſa, y inne. II. Z tegoż źrzodła publicznego práwá polſkiego wynika ten iegoż potok: ktorym ſą Arcy-Biſkupow niektorych ſtanowienia pochwalone od Krola: Ják utwierdził Kazimierz Wielki Jaroſławia Bogoryi Arcy-Biſkupa Gnieźnieńſkiego y Bodzanty Krakowſkiego Biſkupa uſtawy: (*b*). Gdzie też w práwie czytay dáne wyroki Bonifacego IX. y Jana XXIII. Papieży: iáko też Jana Lutka z Brzezia Biſkupa Krakowſkiego. III. Zaliczyć ſię mogą y w tym zrzodle polſkiego práwá pomieścić ieſzcze Zbory czyli Seymy polſkie Duchowne, á te iuż Prowincyalne, iuż niektorych tylko Dyecezyi. Jakich ſię Duchownych Narodowych Seymow wiadomość krotka niżey poda.

(*a*) *Vol. Leg. t. 6. à f. 449.* (*b*) *Ibid. à f. 95. ad 112.*

§ III.

§ III.

KTorzy Práwopiſowie Práwa Polſkie, Statut Polſki názwáne, wypiſuią? Ktorzy także Práwo-Piſowie prawa polſkie, Konſtytucyami miánowane, z druku do wiadomości podaią? *Odp.* I. Prawa, Statut rzeczone, zebrał pierwſzy Jan Łaſki nayprzod Kanclerz Koronny, Gnieźnieńſki potym Arcy-Biſkup: Zaczął ná roku 1347. ſtanął na roku 1505. II. Prawa Zygmunta I. oſobliwą Kſięgą wydane, imieniem Autora zataionym. III. Tęż *ſtatuta*, innym, á nie lat porządkiem, y nie zupełnie temi ſłowy ktoremi wychodziły w ſwych pierwiaſtkach, y ułożeniu pierwſzym, wydali na publiczny widok z pod praſy drukarſkiey: Jakob Przyłuſki pod podziáłem oſob, ſpráw, y rzeczy: aż do roku 1550. Po nim, Jan Herburt Oyczyſtą wymową wydał prawa tęż w tomie iednym, á w drugim, Łacinſką. W polſkim, tamże, trzyma ſię podziału Przyłuſkiego: na oſoby, ſprawy, y rzeczy á przywileie: w Łacinſkim Liter porządku przeſtrzega. Statut tenże, z przymięſzá-

nlem do niego Konstytucyi aż czasu swo-
lego ściągaiących, wydali z druku: Stani-
sław Sarnicki: Jan Janiszowski: Paweł
Szczerbic: Zbior zaś cały Statutu w ro-
ku 1732 w Warszawie z Drukarni WW.
XX. Scholarum piarum, niegdyś Ellerto-
wskiey, na publiczny widok wyszedł w
tomie iednym, y kárcie cáłkiey.

Odp. II. Konstytucye porządkiem lat y
nowy kształtem pierwiastkowym, ktorym
na Seymach wychodziły zebrał pierwszy
Jędrzey Petrykowski: stawa on zaś w ie-
dnym tomie na roku 1609. w drugim na
roku 1637. Poźnieyszych lat Konstytu-
cye, káżdego Seymu osobne, osobnie z
pod druku wychodziły. Ktore wszy-
stkie wraz zebrane w pięciu tomach z
drukarni dopiero wspomnioney wyszły.
Pierwszy z tych tomow, á w porządku
całego prawa drugi, stawa na roku 1609.
Trzeci na roku 1640. Czwarty na roku
1668. Piąty na roku 1696. Ostátni na ro-
ku 1736: po ktorym, dla niedochodzących
Seymow, żadna Konstytucya nowa nie
stanęła: Do wiádomości práw tych záśię-
gnienia, kluczem niby są Inwentarze trzy
prawa

práwá: Ládowskiego dáwnieyszy, stawa-
iący na roku 1683. Załuskiego teraz Bi-
skupa Kiiowskiego doprowádzony do ro-
ku 1726. Zeglickiego Scholarum piarum,
resztę Konstytucyi w Seymie ugodnym
Augusta III. znayduiących się domieszcza-
iący w nimże. Zachwaleni są także nie-
ktorzy inni práwa polskiego Pisárze, kto-
rzy w Konstytucyi polskich wypisie, iuż
liter rzędu, iuż urzędow, iuż spráw y zá-
baw zachowali porządek: Woyciech Ma-
daliński. Augustyn Kołudzki: Stanisław Ko-
żuchowski, Mikołay Zalaszowski, y inni.

§ IV.

Jak się dawno Polska prawami rządzi? y
ktorzy w Polsce Prawodawcy pierwsi?

PYtanie to, rozumie się o prawie pisanym na karcie lub marmurze, albo też od zwierzchności podanym, y na sercach, albo w pamięci, do wiadomości potomnych, zwyczaiem lub podaniem przesłane. Nie owo zaś naydawnieysze przyrodzone, według ktorego Prawideł, zdaie się, że Lech bardziey sprawował to Państwo.

Odp.

Odp. I. Następcy Lecha Familyi Woiewodowie (o czym Kromer. (*a*)) niektore przepisali Narodowi naszemu práwa, nie w Księgach zapisane, áni na tablicach, ále na umyśle obywatelow swoiemu rządowi podległych, czym w ślady Lykurga Lacedemońskiego wstąpili. Po tych zluzowaniu od rządow Polski, Następca ichże Krakus (*b*) prawa niektore ustanowił, y postawił Sędziow. Zemowit porządek woyska práwámi (*c*) określił. Mieczysławá, pierwszego z Polskich Monárchow Chrześcianina, czytamy u Kromera (*d*) práwo, o płáceniu dziesięcin Kościołom. Ze także Syn iego Bolesław Chrobry wiele rzeczy ustanowił w Polszcze iako to wyprawy żołnierzow pod liczbą pewną z Woiewodztw: Sądy, Podwody y niby poczty: Pobory pewne y podatki, świadczą zgodnie Dzieiopisowie nasi. (*e*) Jan Łaski w przemowie do statutu zeznaie, iako w Krakowie zbieraiąc z Metryki Koronney prawa polskie, znalazł prawo przez S. Woyciecha wypisane, á ztwierdzone przez wszystkich, áżeby przed bitwą, nim ta ztoczona będzie,

Pola-

Polacy śpiewali pieśń: *Boga Rodzica Dziewica, Bogiem wsławiona Marya, u twego Syna Gospodyna Matko zwolona Marya, Ziściysz nam, spuściysz nam Kiryeleyson:* ktorą cała czytay na początku Statutu Herborta: y na końcu przedmowy do Statutu, wydania Warszawskiego. Kazimierza, przezwiskiem Sprawiedliwego, *naylepszych praw tworęą* Długosz nazywa, (*f*) ktorego też Kazimierz Wielki w swoiey do statutu Wiślickiego przemowie tak wspomina: *Ex eo namque accuratissima illa Invictissimi Casimiri Syntagmata & ordinationes efficacissimæ, quibus, Romanorum Procerum exemplô, res suas subditorumque honestis moribus illustrare voluit, legitimisque juris muneribus & belli juribus munire. Quas limatas & & pumicatas (cum hoc vel maximè Bibliopolæ sibi persvasum habent, & curant) accipere, legere, volutare, & amplecti sæpiùs atque iterum non sufficiat quæso.* Podobnąż pochwałę Henrykowi pobożnemu przyznaie Kromer. (*g*) Niektore tenże Bolesława wstydliwego przywodzi prawa, y że tenże pierwszy Krakow Miasto prawem Maydeburskim zaszczycił, twierdzi. (*h*) O po-

 stano-

ſtanowionych rownie przez Władyſławá Łokietka prawach uwiadomia nas (i) Długoſz. Boleſława też Kaliſkiego Xiążęcia przywileie niektore pozwolone Zydom w roku 1264 ponawia w ſwym ſtatucie Alexander Krol; w roku 1505. pod ktorym też rokiem czytamy ie w prawie. (k)

(a) *L. 2. ſub 12. Palat.* (b) *Kadłubek Ep. 4. L. 1. Długoſz* (c) *Id. L. 1. f. 84.* (d) *L. 3. ſub Mieczysl: in Corp. Hiſt. f. 434.* (e) *Ibid. f. 444. 445. Długoſz* (f) *L. 6.* (g) *L. 7. & 8. pod temiż Xiążęty.* (h) *Ibid.* (i) *L. 9.* (k) *Vol. Leg. t. 1. f. 309.*

Odp. II. Początek prawa polſkiego piſanego liczy ſię od roku 1347. ktorego Statut ſwoy Wiślicki żaczyna Kazimierz Wielki praw naſzych naypierwſzy Tworca, ponieważ uchwalane przed nim prawa álbo wyginely, albo w iego Statut zamieſzczone ſą, albo ieżeli wiadomości naſzey dochodzą, iakie ſą Boleſławowe o żydach, tedy tę mocy ſwoiey do całey Polſki nie zciągąły, chyba po Alexandrze, były bowiem uſtawą Xiążęcia ſzczegulnie kaliſkiego. Jedno Woyciecha S. prawo, nie dawno wſpomnione, ſłuſznie nad

przed-

przedczelu praw Polſkich położone, iako pieśń do ſwoiego Narodu Krolowy, od ſwoiego Krolestwa Paſterza, w naydroższym upominku nam zoſtawiona.

§ V.

Przy kim była? y przy kim teraz zoſtaie władza ſtanowienia praw? mianowicie czyli y iak dawno? Stan Senatorſki y Rycerſki do ſtanowienia praw należą.

Odp. I. Wolność u Polakow iednym ieſt z naydawnieyſzych, z nayślicznieyſzych, y z naydroższych kleynotem; wolność według obrazu tego rozumiana, w ktorym ią ſobie naſi Przodkowie wyſtawiali: *kocham wolność* (z nich tak ieden mowi) *na ratuſzu: wzgląd na nie mam w Radzie: przy broni wynoſzę ią: wſzędzie ią czczę, kocham wſzędzie, ale nie przy Ołtarzu, nie w rzeczach wiary ſię tyczących: Mnie albowiem wolność ſumnienia y wiary nie polityą, ale* Polytheā *to ieſt zamięſzanie oznacza, ſpiſki, y buntownicze zchadzki, Rzeczypoſpolitey zarazę y iad, wolność takowa pachnie.* Wolność ta nie zaraz ze wſzyſtkiemi ozdobami ſwoiemi ſtanęłá cała, ále na

wzor

wzor Xiężyca (pod ktorego też obrazem Ateńczykowie, iako Majol świadczy, w Bałwochwalnicy Bogini pokoiu malowali ią) wzrost swoy, niby po stopniach brała, nim w tey, ktorą teraz szczyci się swobod pełni zaiaśniała. Co się tycze władzy stanowienia praw, czyli, y iak dawno wolności przywileiem spolną być zaczęła, Senatorskiemu y Rycerskiemu Stanom, trudność na fundamencie Dzieiopisow polskich tak rozwięzuię.

Odp. II. Lubo z Dzieiopisow naszych ukazuie się, że do roku 1140, ktorego po Oycu Bolesławie Krywoustym rządy naywyższe Polski obiął Władysław II, ziazdow publicznych y Seymow dwadzieścia y ieden się odprawiło w Polsce, że iednák moc cała tych ziazdow zciągała się do Monarchy nowego po zeszłym Przodku posadzenia na tronie: y nie znać z historyi, żeby na tych Seymach prawa iakie stawały, albo żeby Monarchowie Polscy przed rokiem tym, takowe kiedy nakazywali ziazdy, dla czego fundamentu nie masz, do trzymania y rozumienia, ażeby przed rokiem tym władza stanowienia

nia

nia prawa spolną była Senatowi y Rycerstwu, y żeby nie Monarchiczny w ten czas był rząd Polski.

Odp. III. Trudności także niemasz w tym żadney, żeby od czasow Kazimierza Jagełła, dopieroż Alexándra, Krolow Polskich, władza ta prawotworska nie náleżała iuż, do Rady y Rycerstwa: Kazimierz albowiem Jagełło tak stanowi w roku 1454. *Pollicemur quod nullas novas constitutiones faciemus, neque Terrigenas ad bellum moveri mandabimus, absque conventione communi in singulis terris instituenda* (*a*) Co wszystko ztwierdził, y iaśniey ieszcze wytłomaczył Alexander Krol roku 1505. na Seymie Radomskim. (*b*) Toż, rzeczą niewątpliwą czyni stateczny aż do naszych czasow zwyczay, práw tworzenia.

(*a*) *Vol. Leg. t. 1. f. 254. pod Albertem ztwierdzaiącym Prawa Kazimierza uczynione w Nieszawie.* (*b*) *Vol. Leg. t. 1. f. 299.*

Odp. IV. Wszakże przeciw Lengnichowi Hartnochowi y niektorym Niemieckim Pisarzom, iako też przeciw Autorowi rozmowy o wolności, pod tytułem:

Domina

Domina Palatii Regina Libertas: seu: Colloquium familiare amicorum de Statu, libertatibus, & juribus Regni ac Reipublicæ Poloniarum: iaśnie się ukazuie: że ieszcze od roku 1140, Senatorski y Rycerski, *Stany* należały, y spolną z Xiążęty y Krolami potym miały stanowienia praw władzą: A tego zdania dowody tu niektore kładę: I. Nayprzod Długosz (*a*) świadczy wyraźnie, że po śmierci Krywoustego (lubo ten za życia ieszcze podzielił między Syny Polskę z wiedzą przyzwanych Panow) zgromadzone Polskie Stany długo się ociągały, czyli przystąpić miały do porządnego Monarchy stanowienia y na tron dzwignienia, co ukazuie ich wolność nie zcieśnioną ostatniemi Oyca o Synach rozporządzeniami. Aż na koniec Stany tęż uchwaliły Seym w Krakowie, na ktorym, gdy się pozostali Krolewicowie dopraszali, iakiego Pisarz używa mowy trybu, żeby przypuszczeni byli, każdy, do swoich Ziem: następuiące uchwały, po długich namysłach y zdań utarczkach, wypadły. I. Ażeby Władysław między Bracią naystarszy przodkowania też y rządu nay-wyższego

wyższego miał władzą: II. Ażeby iemu młodsi Bracia wierność y posłuszeństwo świádczyli. III. Zeby woyny spolnie prowadzili: wypowiadania ich iednák władza przy Wládysławie zostawała. IV. Zeby pod opieką Wládysłáwá naymłodszy Brat Kazimierz zostawał. Uchwały zaś te, iako dodaie Długosz: *Omnium Prælatorum & Baronum assensu & ordinatione* staneły. II. Z iednostaynego także Polskich Dzieiopisarzy świadectwa ukazuie się, że ilekroć znacznieyszego iakiego interessu ułatwiánie, lub ustanawianie zachodziło, Monarchowie Polscy zgodney Senatu y Rycerstwa zawsze zaciągali rady: Tak Bolesław Kędzierzawy po złożonym z Pańs twa Władysławie II. do rządow wezwány, za Seymu radą y zezwoleniem: Tak Xięstwa Sendomierskiego rządy po zeszłym Henryku oddáne Kázimierzowi władzą Seymu: Kazimierz tak rownie Sprawiedliwy, maiąc stanowić prawa nowe pomocne Narodowi, á szkodliwe znosić, Seym na to w Łęczycy złożył. I tenże Kazimierz nad starszego, álbo iák go zwano, nad Starego Mieczysławа wezwany do

do rządow Polſki przez Stany. Leſzek także Biały Syn Kazimierza, Mazowſze y Kujawy ſpuſzczaiąc Konradowi, Seym na to złożył w Sendomierzu. Henryk Brodacz na Seymie Krakowſkim uſtanowił prawa y porządek Rzeczypoſpolitey. Przemyſław za Stanow wiedzą y zezwoleniem koronowany w Gnieźnie: Władyſław Łokietek na Seymie Poznańſkim z Krolestwa złożony na Seymie Poznańſkim, y w lat kilka potym przywrocony na Seymie pod Chęcinami miánym: ktory też Syná ſwego nie bez wiedzy y woli Stánow przełożył nad Wielko-Polſką. Kázimierz także Wielki na Seymie Wiślickim ſtanowiąc práwá, ták wyráźnie mowi: *Nos itaque Caſimirus unà cum Prælatis Baronibus cæterisque Nobilibus & ſubditis Noſtris decrevimus.* Tegoż przydatku: *De conſenſu Prælatorum & Baronum & Nobilium* w ſwoiey przemowie do praw Wartſkich używa Władyſław Jagełło: A co nayiaśniey zdanie to wſpiera, ieſt przykład roku 1336 u Długoſza pod tymże rokiem wypiſany, kiedy Krzyżacy wyrzeczenia ſię Pomorſkiey, Chełminſkiey, y Michałowſkiey

łowſkiey Ziem, od Kazimierza W. dopominali, na to ich żądanie odpowiedziáły tak Stány: *Nullatenus Cruciferorum petitioni deciſionem Regum excedenti aſſentiendum eſſe:* y niżey: *Negabantque ſe ullo pacto in conditiones ipſas conſenſuros. Długoſz LL. 4, 5. 6. 7. 9. Kromer lib. 4. 6. 11. pod temiż Monarchami: Przemowa ad Vol. Leg. §. 6. 7. 8. 9.*

Odp. V. Z czego wſzyſtkiego uwagi zawiera ſię. I. Ze od Bolesława Krywouſtego śmierci przynaymniey, ſtanowienia praw władza w ſtopniu nieiakim przy Senatorſkim y Rycerſkim Stanach zoſtawała, nie przy ſamych Xiążętach polſkich, lub Krolach: Lubo dużo ograniczona, y podobno ſzerzey ſię nie rozciągaiąca nad rzeczy znamienitſzych uchwałę, gdy pomnieyſzych rozporządzenia władzą, Stany te dwa wyſadzaiące Krolow na tron, tymże zoſtawiały całą y nienaruſzoną. II. Potym że władza ta ſtanowienia o rzeczach znacznieyſzych, przy Senatorſkim y Rycerſkim Stanach zoſtawała ſpoſobem powſzechnieyſzym, przez oſoby liczbą nie określone, ponieważ na owe

owe ziazdy tych rzeczy znakomitszych stanownicze, ci się tylko zieżdzali, ktorzy chcieli, Szlachta, Urzędnicy mianowicie ziemscy. III. Daley, że dopiero po Ludwiku Polskim y Węgierskim Krolu, pod Władysławem Jagellonem, y to iedynie do uchwalenia podatkow, ktorych Ludwik Krol uczynił Szlachcie wieczną darowiznę, zwyczaiu, Szlachty w osobach Posłow Ziemskich, á nie w osobach Urzędnikow przyzywania na Seymy początek się ukazywać może. Od tego albowiem Krola do Uchwał podatkowych ułożenia wezwana z Woiewodztw Szlachta, Posłow Ziemskich na Seymy walne, z pomiędzy siebie wybranych, wysyłać zaczęła. (*a*) Wszakże na Seymach tych walnych władza wolnego głosu, nie Posłom tylko, ále wszystkiemu Rycerstwu wolna zostawała: Co znać z podpisow Seymu Piotrkowskiego w rokach 1451. 1496. Radomskiego w roku 1505 y innych, gdzie wyraźnie kładą się podpisy Rycerstwa z Senatorami, sposobem, toż Rycerstwo liczbą pewną nie ograniczaiącym, z dokładem ich zezwolenia y pieczęci. Lubo

się

się na niektorych wyraźna czyni wzmianka Posłow Ziemskich: iáko uczą podpisy Uchwał roku 1496, 1504, 1505. (*b*) Dopiero w roku 1505, po Alexandrowey w Radomiu daney uchwale, (*c*) władza ta prawotworska przenosić się zaczęła do samych Posłow z Woiewodztw y Ziem wybieranych, ktorych woli y powagi do samych poborowych ustaw używano przedtym. (*d*) Co się też z Zygmunta I. praw ztwierdza. I tak się zachowuie dotąd, że lubo na Seymy wybierania Krolow y ich koronacyi Urzędnicy się y Szlachta z Woiewodztw y Ziem gromadno zieżdzaią; y wszyscy maią prawo wolnego kreskowania się na Krola, władza iednak ustawotworska, czyli w układaniu przedugodnych Krola zakładow (P.C. zowiemy) czyli w rzeczy innych stanowieniu, do samych ziemskich Posłow należy y do Senatu z Krolem. Z grona ich samych wysadzani bywaią, do poprawy tego co z kluby praw wypadło *Exorbitantias* zowiemy: do Sądow y spraw innych.

(*a*) *Bielski w Kronice f. 286.* (*b*) *Vol. Leg. t. 1. f. 280. 294. 308.* (*c*) *Vol. Leg. t. 1. f. 299.* (*d*) *Ibid. f. 359.*

§. VI.

JAki ieſt ſpoſob ſtánowienia praw y ich obwieſzczania? *Odp.* I. Prawa na Seymach walnych ſtanowią albo ztwierdzaią Polacy; tym ſpoſobem: Nayprzod na Seymiki przedſeymowe po Woiewodztwach y Ziemiach zkładane za uniwerſałem Krolewſkim, wyſyła Krol Poſły z liſtami, inſtrukcyą zowiemy poſpolicie, do Ziemian na nie zgromadzonych, w ktorych ſię wyraża rzecz ta, ktora na przyszłym ſię Seymie roſtrząſać będzie y umawiać, áżeby o teyże ſamey naradziły ſię Woiewodztwa y Ziemie, y z inſtrukcyą przez ſiebie ułożoną wyſłały Poſłow. Jak czas Seymu walnego nadeydzie, o teyże ſamey rzeczy Poſłowie ſię y Senat naradzaią, y ieżeli zgoda powſzechna naſtąpi, ſtanowi ſię prawo. Nie zaś ani Krol bez Rzeczypoſpolitey, áni Rzeczpoſpolita bez Krola ſtanowić nie może. Dla czego też, dzieie *Interregnorum*, potym na Seymie uwieńczenia Krola, albo też ugodnym, to ieſt *Coronationis* czyli *Pacificationis* ztwierdzáne bywaią, y odrzucane niekiedy. O czym *Vol.*

Vol. Leg. t. 1. f. 526. Także t. 2. f. 1208. tit. O Konſt: Seymowych.

II. Prawa te uſtanowione w ſpoſob tu krotko namieniony, (bo o tym zaraz ſię w rozdziale II. mowić obſzerniey będzie) od Senatorow y Poſłow na to wyſadzonych, y od Marſzałka Seymowego podpiſane, przy zachowaniu innych, o ktorych niżey, uroczyſtości y obrządkow, w Grodzie albo w Metryce zapiſane, y ztąd wyięte, á pod pieczęcią do druku dane, y po Woiewodztwach y Ziemiach na Seymiki bywaią rozſyłane.

§ VII.

JAka ieſt praw polſkich ſtałość? świątobliwość? władza? powſzechność? wykonanie? *Odp.* I. Co ſię ſtałości práw polſkich tycze; uczy uchwała Seymu w roku 1662 dana: Waruiemy, áby Konſtytucye Seymowe, odmienione y przyczynione przez *Senatûs conſulta* nie bywały: *Vol. Leg. t. 4. f. 830. tit. De reddenda. W czym przed ſię bierze Uchwały dawnieyſze rokow: 1588. 1607. 1641.*

II. Swiątobliwość tych praw po-

 ſtron-

ſtronni ſzczypią, dla owego w práwie o zaboyſtwie przydatku: *Nos tamen rigorem Dei mitigantes*: ktory ſię u Herburta znayduie, nie znayduie zaś u Łaſkiego, ktory pierwſzy ſtatuta zebrał, gdzie tak czytam: iáko też y *in Volumine Legum t. 1. f. 26. Quamvis occidens hominem ſecundum legum ſanctiones foret capitali pœna plectendus, nos tamen rigorem illum temperantes, ſtatuimus, quod occidens militem 30 marcas ſolvere teneatur:* ktorym to pomiárkowaniem kary, oſtrość ſię ludzkiego prawa nadtępia, ále ſię żádne Boſkie áni przyrodzone práwo nie obala: Ponieważ żadnego Boſkiego ani przyrodzonego prawa nie maſz, áżeby zaboyca śmiercią zawſze był karány, y káry tey żeby kiedy odmienić nie mogła zwierzchność: Słowa owe Boſkie do Noego *Geneſis 4. Ktorykolwiek wylał krew człowieczą, będzie wylana krew iego; bo na obraz Boży uczynion ieſt człowiek*, nie ſą obowięzuiące urzędow do karania zaboyſtwa śmiercią, ale grożące zaboycy, na ktorego zwyczaynie ukaranie ſprawiedliwa Opatrzność Boſka śmierć ſpuſzcza. Jákoż Dawida Piſmo chwali, że śmiercią nie

nie karał Abſalona zá zaboyſtwo Ammona Brata: I práwá też Kościelne na oſoby duchowne nie śmierci kłádą kárę za popełniony zaboy, ále złożenia z urzędu. A też łaſkawość w karaniu zaboiu prawa wſpomnionego, oboſtrzaią poznieyſze uſtáwy, przydaiąc karę wieży dolney. O czym uchwały Seymow w rokach 1570, 1588, 1596. y inne, na ktorych nie przeſtawaiącemu, á śmierci kary żądaiącemu od Sądu na zaboycę, *De fine pœnæ loqueris* z Rymotworcą odpowiadam: *ego pœnam volo*: Ia kary pragnę, nie iey, iák ty mowiſz, końca: Jakim kary każdey doczeſney końcem, śmierć ieſt: kończę obronę tego Polſkiego prawa uwagą Quintyliana: *Nemo dubitat, quin ſi nocentes mutari in bonam mentem aliquando poſſint, ſicut poſſe interdū conceditur, ſalvos eos eſſe, magis è Republica ſit, quàm puniri.*

III. Powſzechność władzy práw Polſkich, ztąd ſię zrozumieć może, że żádnego od poſłuſzeńſtwa prawu nie wyłącza urzędu albo rodzenia wyſokość. I owſzem że Monarchowie nawet naſi ſą pod prawem, lubo z władzą nad wſzyſtkiemi:

mi: Co wyſokości tronu nie zniża, ále go rozprzeſtrzenia, żeby na nim wraz maieſtat y miłość zaſiadały: Tu albowiem ma naybardziey mieyſce Plyniuſza zdanie: *A nullis magis amari Principem, quàm qui maximè gravant.* Czego doznał Monarcha ow naſz, ktory ubeſpieczony o miłości ku ſobie y wierności poddanych ſwoich, gotowym ſię być oświadczał, na każdego Polaka łonie ſpoczywać.

III. Co ſię tyczé, iuż pełnienia praw? iuż ich wielości? poprawy? odmian? Práwotworcow polſkich Podſtrzegacze niechay pomną, na tę mądrych ludzi przeſtrogi: Pierwſzą Seneki: *Si æſtimare licẽtiam cuiusque ſæculi incipias, nunquam apertiùs quàm coram Catone peccatum eſt.* Drugą Beroalda o innym Narodzie: *Quemadmodum medelæ plures, ad innumerabiles propè corporum morbos excogitatæ ſunt, ita leges innumeræ ad infinitas animorum improbitates amputandas ſordeſque emaculandas conditæ.* Oſtatnią Bucharana: *Negotiorum varietas non patitur ullam ferri legem perpetuam, conſtantem, & quæ apud omnes homines idem valeat.* Zkąd też Zygmunt I Krol naſz mawiał:

mawiał: *Nec omnis lex, nec omnibus una commoda eſſe poteſt, quin neceſſe ſit alia aliis ſtatui, eaque pro ratione temporum & hominum pleraque mutari.*

ROZDZIAŁ II.

O SEYMACH.

Seymy poprzedzać muſzą Seymiki, y według prawa rozporządzenia naſtępować po nich-że: Dla czego w rozdziále tym mowić ſię będźie: Nayprzod o przedſeymowych Seymikach: Potym o Seymach: Na koniec o Seymikach poſeymowych czyli Relationum *albo opowiednich.*

§ I.

O SEYMIKACH Przedſeymowych.

I. CO ſię znaczy imieniem przedſeymowych Seymikow? ktorzy do nich należą? iák ſtarożytne? wielorakie? przy kim nakazywania ich władza? Odprawiania ich czas? mieyſce? *Odp.* I. Seymiki przedſeymowe nic innego nie ſą, tylko Woiewodztw lub Ziem, Senatorow, Urzędnikow, y wſzyſtkiego Rycerſtwa na mieyſce

ſce práwem lub zwyczaiem wyznaczone ziazdy, na ktorych ſię Senatorowie ciż, Urzędnicy, y Rycerſtwo wſzyſtko, w rzeczy przez Krola podaney y w innych naradzaią: Poſłow Ziemſkich na Seym z pomiędzy ſiebie wybieraią, y ułożoną tamże, iák poſpolicie mowią, inſtrukcyą ichże opatruią: II. Należą do tych Seymikow Senatorowie, Urzędnicy y Szlachta wſzyſcy. Pruſkie też niektore Miaſta w Pruſiech: Duchowni y Miaſta w Koronie y Litwie nie należą: Uchwała też Seymu ugodnego 1736 *Diſſidentibus à Religione* bądź Szlachcie (*a*) odebrała honor na Seymy Poſłowania. III. Starożytność tych ziazdow zaſiągać ſię może od roku 1424. (*b*) IV. Seymiki przedſeymowe iedne ſą ſzczegulne y włáſne iednemu Woiewodztwu: Drugie generalne: Tak w Pruſiech po odprawionych przez każde Pruſkie Woiewodztwo Seymikach, naſtępuie Generał wſzyſtkich razem Woiewodztw. Ziemie także Mazowieckie po odprawionych u ſiebie oſobnych Seymikach, Generał ſwoy w Warſzawie wſzyſtkie razem zkładaią. (*c*) Woiewodztwa Wielkopol-

ſkie

ſkie iuż takowych Generałow w Kole, ani Mało-Polanie w Nowym mieście, nie zkładaią, iáko też ani Litwa w Wołkowiſkach nayprzod, potym w Słonimie. Ale Poznańſkie y Kaliſkie Woiewodztwa ſeymikuią w Szrodzie: Brzeſkie y Jnowrocławſkie w Radzieiowie: Litwa Generał ſwoy w Słonimie oſtatni raz zkładała w roku 1685. W Koronie ſeymikowania ten zwyczay dawniey uſtał, o ktorym czytay prawa rokow 1565. 1576. 1631. V. Włádza nakazywania Seymikow tych przy Krolu ſamym (pod *interregna* przy Interreiu) zoſtaie: ktory do zkładania ich pod pieczęcią Koronną po Koronie, Litewſką po Litwie, oboyga Narodu do Jnflant, uniwerſalne liſty rozſyła, y dwiema albo trzema Niedzielámi przed niemiż, obwoływać każe przez Woźnych po Miáſtach, y przez przybiianie ich po Kościołách. W ktorych też liſtach wyraża ſię rzecz o ktorey ſię Woiewodztwa y Ziemie naradzać maią. Uniwerſały te do Grodow podawane bywaią, y w Kſięgi wpiſywane: Zkąd też tyle ich wychodzi, ile w Polſce y Litwie znayduie ſię Grodow:

Piſzą

Piſzą ſię rodowitą mową. VI. Krom uniwerſáłow oſobna wychodzi od Krola, iak mowią, Jnſtrukcya, ktorą wyznaczony od J. K. Mci Poſeł, poſelſtwa ſwoiego liſtownym świadectwem zaſzczycony, ná początku Seymiku oddaié. VII. Liſty także od Krola do Senatorow poprzedzaią y uchwała roku 1717 dana ſtanowi, ażeby trzema mieſięcami, nim Seym ſię zacznie, przody wychodziły. (e) VIII. Czas Seymikom tym wyznacza ſię w uniwerſale ſześcią niedzielami przody nim naſtąpi Seym walny: Nagła potrzeba ten czaſu przeciąg może ſkrocić. (f) Mieyſce Seymikow wyraża ſię w Kſięgze pierwſzey pod każdym Woiewodztwem.

(a) *Vol. Leg. t. 6. f. 656. tit. Warunek f. 581. tit. Diſſidentibus.* (b) *Bielſki w Kronice f. 286.* (c) *Vol. Leg. t. 2. f. 677. tit. Seymiki.* (d) *Tamże ff. 899. 919.* (e) *Vol. Leg. t. 6. f. 280. tit. Gwoli* (f) *Vol. Leg. t. 3. f. 927. tit. Seym.*

II. Jaki ieſt tryb ſeymikowania? *Odp.* Początek ſeymikowania bierze ſię od Mſzy S. o Duchu S, na ktorey też czaſem Kazanie bywa: Po Mſzy S. naſtępuie

ie czytanie nayprzod Uniwerſału Krolewſkiego: Wyſadzani potym bywaią niektorzy z Rycerſkiego Stánu do záproſzenia y zprowadzenia Poſła J. K. MCi, ktory zprowadzony między Senatorami zaſiáda, y mowę ma, po ktorey nayprzod liſt świádectwa o ſwoim Poſelſtwie od Krola, á potym Inſtrukcyą oddaie: Odbiera ią z dziękczynieniem y czyta przednieyſzy z Senatorow, á w niebytności tych, z Urzędnikow pierwſzy: naſtępuie odprawadzenie Poſła J. K. M. do iegoż Goſpody tym uroczyſtym trybem ktorym był wprowadzony. Gdzie też przez cały ſeymikowániá czas zatrzymuie ſię, áni ſię, bądź Ziemiáninem ieſt, w obrady mięſza. Po odprowadzeniu Poſła, w Poznańſkim y Kaliſkim Woiewodztwach, iako też ná Generale Pruſkim, Senat w oſobnym ſię mieyſcu naradza, Stan Rycerſki na innym, y Dopiero po obrániu Márſzáłká obydwie te Jzby łączą ſię, ktory ſię zwyczay w innych Woiewodztwach nie zachowuie. Zagała Seymik w Poznańſkim y Kaliſkim Woiewodztwach Kaſztelan Międzyrzycki, Goſpodarz ztąd Seymikow zwany, gdzie

gdzie indziey w Koronie, pierwszy w porządku: W Litwie Marszałek. Następuie Marszałka Seymikowego wybieránie: w Litwie urząd Mrrszałkow dożywotni iest. Obrany Marszałek mieysce swoie zasiada, y z nim rázem, Jemuż od koła Rycerskiego przydani *Assessores*. Do urzędu Marszałka należy głosy rozdawać, zgodę umawiać, spory ułatwiać, y żeby się wszystko práwnie działo, opatrywać. W niektorych Woiewodztwach przody wybieraią Posłow, tuż dopiero następuią mowy, y układa się dla nichże na Seym walny instrukcya. W niektorych porządek się inny zachowuie. Posłowie zaś Ci wybierani być powinni z Szlachty tamże osiadłych, nie maiących żadnego na sobie wskázu (kondemnatą zowiemy pospolicie) duchownego ani świeckiego, nie maiących spraw takowych ktorychby roztrzygnienie do Seymu należało. Nie sprawuiących urzędu wraz, Poselstwa od woysk, Deputata, ani też zadłużonych skárbowi. Wybieranie to dzieie się wielością kresek. (*a*) Posłow tych, gdyby wszystkie stánęły Seymiki liczba wynosi 182, krom

Pruss,

Pruss, gdzie ieżeli doydzie Generał, Posłow liczba niewymierzona. Uchwálá Konfederacyi roku 1733 mianey, ztwierdzona roku 1736. (*c*) na Seymie ugodnym *dissidentibus à religione* zagrodziła drogę do sprawowania poselstw Ziemskich. Nie iest zaś na przeszkodzie Seymowi walnemu, choć z niektorych Woiewodztw, dla nie doyścia Seymikow, nie staną Posłowie.

(*a*) *Vol. Leg. t. 3. f. 11. tit. Sposob: f. 184. tit. O obieraniu. f. 272 tit. O Deputatach: tom. 5. f. 555. tit. O Deputatach f. 657 tit. Deklaracya.* (*b*) *Vol. Leg. t: 6. f. 581. tit. Dissidentibus. f. 656. tit. Warunek.*

III. W iáki się sposob dokończaią Seymiki przedseymowe? *Odp.* Gdy powszechna nástąpi zgoda, wybránym z pośrzodka siebie Posłom pisze się, y z podpisami Marszałka y Assessorow imże oddaie się instrukcya. Z rowną, początkowi uroczystością wprowadzany bywa, y odprowadzany Poseł J. K. M. przy miánych z oboiey strony mowach: (ktory też Poseł zapraszany bywa choć nie dochodzi Seymik) Następuie wesołe po doszłym, smutne po niedoszłym Seymiku, Senatu y

Rycer-

Rycerſtwa przez Márſzálká Seymowego pożegnanie.

IV. Jakie ſą o Seymikách przedſeymowych po niektorych Ziemiách od poſpolitego práwá wyłączenia? lub przypadki? *Odp.* I. W Pruſiech tylko na Generale Pruſkim Poſeł J. K. M. ſwe ſpráwuie poſelſtwo. II. Gdy w roku 1688 wybrani byli Poſłowie w Szrodzie z Poznáńſkiego y Kaliſkiego Woiewodztw na Seymiku, na ktorym dla zgubionego treſunkiem Krolewſkiego liſtu, Poſeł J. K. M. nie znaydował ſię, na Seymie walnym nie ſą przypuſzczeni do koła. (*a*) III. Bywa niekiedy: że gdy ſię Seymik przedſeymowy zerwie, J. K. M. z oſobney ſwey Łaſki drugi wydaie uniwerſał, za ktorym Seymiki przedſeymowe znowu bywaią zkładane, czego pierwſzy przykład czytay (*b*) u Bielſkiego. (*a*) *Załuſki Ep. t.* 1. *p:* 2. *f.* 1058. (*b*) *w Kronice f.* 549.

§ II.

O SEYMACH.

I. JAka ieſt Seymow ſtárożytność? podział? mieyſce? czas? Poſłow goſpody? beſpieczeńſtwo? przyprawa do zaczęcia Seymu? *Odp.* I. Seymow początek ſtarożytnością ſwoią ſiąga początkow Polſki: Krakus, y Piaſt, że pominę Monarchow innych, byli w Seymowy ſpoſob wybránemi. Dzieie Kroleſtwa pod Krywouſtym y pod poźnieyſzemi Xiążęty Polſki y Krolami, czynią wielokrotną wzmiankę zgromadzonych Biſkupow, Woiewodow, y Pánow innnych na powſzechną radę. II. Seymy teraz zwykle y poſpolicie zkłádane ſą zwyczayne iedne, (ordynaryinemi zowiemy) nadzwyczayne drugie (czyli extraordynaryine.) Tamte co trzeci rok zkładać nakazuie práwo. Tę za radą Senatu nakazuie Krol, ilekroć potrzeba Kroleſtwa káże: ktory Seymow podział początek wziął w roku 1573. y 1576 (*a*) III. Czas Seymow ſześcioniedzielny ieſt. (*b*) Lubo uchwały Seymow w rokách 1638 y 1646 zkracały go. (*c*) Ordynaryine Seymy zaczynać ſię maią w pierwſzy poniedziałek po S. Michale, y co dwa lata zkładać, co ſię liczy dopiero od roku 1716, po ktorym rok 1718. był Sey-

Seymu zwyczaynego z opiſu prawa, (*d*) ktory ieżeliby bez zkłádania Seymu upłynął, tedy do złożenia iego lat drugich dwu czekać trzeba: czego był przykłád gdy dla niezłożonego w roku 1742 zwyczaynego Seymu, aż w roku 1744 zwyczayny tenże Seym przypadał. IV. Mieyſce Seymow dawniey nie zawſze iedno było: Już Wiślica, iuż Piotrkow, iuż Lublin, iuż Parczow, iáko widzieć ſię daie w wypiſach prawa: Ludwik Polſki y Węgierſki Krol dwa Seymy (*e*) w Węgrzech złożył. Uchwałą Seymu miánego w roku 1569. Warſzawa wyznaczona, gdyby iáká do odmiany nie zachodziła przyczyna. (*f*) Poźnieyſze prawo roku 1673 dane, Grodno wyznacza, w ktorymby co trzeci zwyczayny Seym zkłádany bywał: to ieſt áżeby dwa Seymy przypadały w Warſzáwie ieden pod Wielko-Polſką, pod Mało-Polſką drugi laſką, á trzeci naſtępowáł pod laſką Litewſką w Grodnie. (*g*) Są iednak przykłády Seymow złożonych w Wárſzawie, lubo złożenia ich porządek przypadał na Grodno: Wſzakże zawſze prawa przemianę tę mieyſca Seymowi trzeciemu

właſną warunkiem nowym ztwierdzały (*h*) Roki też niektore widziały gdzie indziey á nie w Warſzawie zkłádáne Seymy: 1576. 1626. w Toruniu: 1595. 1603 w Krákowie: 1653 w Brześciu Litewſkim. 1703. w Lublinie. V. Goſpody dla Poſłow przez Marſzałkow, Koronnego w Koronie, Litewſkiego w Litwie, naznaczane bywaią. VI. Poſłow beſpieczeńſtwo obwarowáne práwámi ieſt: I ukázuią dzieie naſze przykłád Kápitáná iednego zkázánego przez Marſzałka Koronnego na rozſtrzelanie, przeto że Poſła zranił. (*i*) Spráwy też, w ktorymżekolwiek ſądzie Poſłowie ie mieli, zawieſza prawo aż do dwu Niedziel po Seymikach *relationum:* wyroki, ktoreby w tym czáſie przeciwko nim były dane, niſzczy. (*k*) Wſzakże gdyby wykroczył w czym Poſeł albo iego ludzie: tych Sąd do Marſzałka Poſelſkiego y cáłego koła náleży, á ieżeliby przed wypadnieniem wyroku uiechał Poſeł, do Ziemſtwa. (*l*) VII. Przyprawa do zaczęcia Seymu zwykła bywa od ſłuchania Mſzy S. Spiewa ią Arcy-Biſkup álbo Papieſki *Nuntius*, álbo Biſkup ktory: y na niey

niey z Prálatow ieden kazanie miewa. Po wysłuchaney Mszy S. y kazaniu, Krola Stány do Izby Senatorskiey odprowadzaią, gdzie stanąwszy, przeszłego Seymu Marszáłek do Krola z niektoremi Posłami przystępuie, y o pozwolenie uprasza udania się do izby Poselskiey. W roku 2673 gdy wielka rada odmieniona była w Seym: Posłowie nie wrocili do swey izby dla obrania Marszałka, ále pod Márszáłkiem związku Czarneckim, rady swoie z Senatem odprawiáli. Co żeby nie poszło w zwyczay tenże Seym warował. [m]

(a) *Vol. Leg. t. 2. f. 899. 919. tit. Seym.* (b) *Tamże* (c) *Vol. Leg. t. 3. f. 927. tit. Seym. t. 4. f. 89.* (d) *Vol. Leg. t. 6. f. 280. tit. Gwoli.* (e) *Bielski w Kronice f. 253. 256.* (f) *Vol. Leg. t. 2. f. 777. tit. Mieysce.* (g) *V. L. t. 5. f. 108. tit. Seym* (h) *Vol. Leg. t. 5. f: 707. tit. Utwierdzenie t. 6. f. 58. tit. Warunek.* (i) *Lengnich L. 4. c. 2. § 5.* (k) *Vol. Leg. t. 3. f. 472. 591. t. 5. f. 565.* (l) *Vol. Leg. t. 4. f. 285.* (m) *Vol. Leg. t. 5. f. 102.*

II. Co się znaczy imieniem rugow? iakie są obrządki obierania Marszałka? y do

doniesienia Izbie Senatorskiey o iegoż obrániu? urząd? *Odp.* I. Jmieniem rugow rozumie się rugowanie z izby poselskiey tych, ktorzy przeciwko práwu wysadzeni na poselstwo, albo pod wskazem czyli kondemnatą na sobie, lub na Woiewodztwie albo Ziemi otrzymaną. Co ieżeli wątpliwe są zarzuty, tedy podany w wątpliwość prawego swego wybrania Poseł idzie pod łaskę, to iest, poddaie się w tey mierze Sądowi Seymowemu: Zarzut ten wniesiony być ma przez ktorego z Posłow, y rzecz nowa była; gdy Officyał Wileński w roku 1718. Posła Wieluńskiego Piotrowskiego z przyczyny, że nie był prawowierney religii, rugowanie popierał. (a) II. Co się obierania Marszałka tycze: wiedzieć trzeba że Seym zagaia przeszło seymowy Marszałek, y wybieranie nowego Marszałka zaleca; w czym żeby przeszkody nie miáł, stara się zawsze, żeby był z ktoreyżkolwiek Ziemi wybranym Posłem. Co ieżeli Seymu przeszłego Marszałek umrze, albo do Senatu przeydzie, álbo z przyczyny iákiey znaydować się nie będzie na Seymie, zagaienia Sey-

 mu

mu przeymuie urząd tey Prowincyi Poseł pierwszy, z ktorey był przeszło seymowy Marszałek. Czego przykład widziany w roku 1733, kiedy Seym zagaiał Poseł pierwszy Mało-Polski, z ktorey Prowincyi na Seymie miánym w roku 1726 marszałkował Stefan Potocki: y kiedy w rokách 1729, 1730, 1732, zkłádáne Seymy rozchodziły się przed obrániem Márszałka. Urzędu Marszałka początek ten być musi, ktory y Seymow; lubo to nazwisko poźniey w dzieiách znayduiemy. W roku 1537 Stan Rycerski uskarżaiąc się przed Senatem o zaniedbanie práw, użył do tego Piotra Zborowskiego Małogoskiego Kasztelana (*b*) y innych dwu z Rycerstwa. A zaś w roku 1573. na Seymie *Convocationis*, po śmierci Zygmunta Augusta, Marszálek nie był wybierány, ále porządkiem następowania po sobie Woiewodztw y Ziem, urząd ten sprawował co raz inny Poseł. (*c*) Wybieránie Marszałka w iednym dniu áżeby czynione było, prawa każą. po ktorego obraniu maią się uspokoić wszystkie zárzuty urodzonym Posłom (*d*)

ieże-

ieżeliby iakie nastąpiły. Pierwszy przykłád zerwanego Seymu przed obraniem Marszałka rok 1688 wystawuie. (*e*) Marszałkowie zaś ci Seymowi wybierani bywaią porządkiem trzech Prowincyi: Wielk-Polskiey, Mało-Polskiey, w Warszawie, y Litewskiey w Grodnie: Porządek zaś ten chowany w ten czas być ma, gdy Seym albo doydzie, álbo dopiero po obranym Marszałku roznidzie się: Gdy zaś Seym álbo odłożony będzie, albo zerwany przed obrániem Marszałka, Prowincyi na ktorą Marszałkowania Seymowi porządek przypadał, cały Gospodarstwa na następuiącym Seymie bywa dochowany (*f*) honor. Porządek wspomniony y odmiana piastowania lasek przepisana práwem, nie zawsze w całości swoiey byłá zatrzymana. W rokach 1722, 1724, 1733. dwákrotnie, 1736, 1738, Seymy w Koronie odprawiáne, y przez Marszałkow z Korony wybieránych bywáły kierowáne. (*g*) J tenże porządek w Koronie sámey niekiedy przerywány. Nie mogą zaś Marszałkámi być, ktorzy urząd ten, na poprze-

dza

dzaiącym dopiero Seymie ſprawowali: chyba żeby Seym ten, poprzedniego, z odłożenia czaſu, czyli limity, był dopełnieniem. Czego przykład maſz w prawie.(*h*) Związku też Tarnogrodzkiego Marſzałek Stániſław Ledochowſki Laſkę trzymał na Seymie złożonym w roku 1717, pod nazwiſkiem zakończenia teyże konfederacyi, z pewnemi iednak warunkámi. (*i*) Wyſadzani także do laſki piaſtowania Senatorowie być nie mogą. Lubo w rokách 1590 Nakielſki, á zaś 1607 Kamienſki, Káſztelánowie urząd ten ſprawowali. (*k*) Wybieránie Marſzałka ſtaie ſię, álbo przez ſpolną Poſłow zgodę, albo przez ichże ſię kreſkowanie, ktoremu czyni początek, pierwſzy w porządku Poſeł. Wybranego nowo Marſzałka ogłaſza dawny, y przyſięgi ſłucha: (*l*) (ktorą pierwſzy wykonał Felicyan Potocki w roku 1669) á potym po złożonym powinſzowaniu, y dziękczynieniu od nowego Márſzałka odebranym przenoſi ſię na mieyſce poſelſtwu ſwoiemu przyzwoite. III. Márſzálek w ſpoſob ten obrány y ogłoſzony, czterech z káżdey Prowincyi Poſłow wybiera, y wyſyła

ła do Jzby Senátorſkiey, z donieſieniem Krolowi y Senatowi ſwoiego do laſki iednomyślnego wyſádzenia, y z dopráſzániem wyznáczeniá czáſu, w ktorymby do pocáłowánia ręki Miłościwego Paná Jzba cała poſelſka przyſtąpić mogłá: ktorzy Poſłowie odebráwſzy odpowiedź, wrácáią do Braci, y liczba ich niekiedy iuż zmnieyſzana bywa, iuż powiękſzana. (*m*) IV. Urząd Marſzałka ieſt: zagaiać codzienne obrady, y odkładać, głoſy rozdawać, niezgodne godzić, wyznaczać do Seymowych zabaw oſoby pewne, y to práwie wſzyſtko w ciele Rzeczypoſpolitey ſpráwować, co w człowieku duſza. W prac nadgrodę, gdy przedtym Marſzałek brał 40000 zł. pol. Uſtawa Seymu ugodnego (*n*) powiękſzyła nadgrodę prac iego do 60000. Wſzákże prác wielkich małyby zyſk ten był, gdyby go nie ścigáłá, chwáłá nieśmiertelna z przyſługiwania ſię Oyczyzny dobru wynikáiąca. Máią Márſzáłkowie Seymowi ku prac pomocy Sekretarza oſobnego, á nie z liczby Poſłow, ktory zpiſuie to wſzyſtko, na co zgodne Poſłow wypadną głoſy, y ktory w prze-

piſach ſtanowień Seymu wyręcza Marſzałka. Gdyby zaś zachorować miał Márſzáłek, urząd iego zaſtępuie Poſeł z iegoż Prowincyi naypierwſzy.

(*a*) *Lengnich L. 4. c. 2. ſ 21.* (*b*) *Orichovius An. L.6. in Corp. Hiſt. t. 2. ſſ. 1563. 1601. 1602.* (*c*) *Lengnich. L. 4. c. 2. ſ 11.* (*d*) *Vol. Leg. t. 5 f. 763.* y *poźnieyſzych Seymow 1699. 1736.* (*e*) *Załuſki Ep. t. 1. p. 2. f. 1070. 1071.* (*f*) *Vol. Leg. t. 6. f. 58.* (*g*) *Lengnich. L. c. ſ. 12.* (*h*) *Vol. Leg. t. 6. f. 398.* (*i*) *Ib. f. 244. 245. ſ. 2.* (*k*) *Lengnich L. c. ſ 12.* (*l*) *Id. L. c. ſ. 14.* (*m*) *Id. ſ. 22.* (*n*) *Vol. Leg. t. 6. f. 668 tit. Rekompenſa.*

III. W iáki ſię ſpoſob odpráwia Powitanie Krola JMCi od Izby poſelſkiey w Senácie? y iákie ſą dalſze w teyże Senatorſkiey Izbie Seymowe zabáwy? *Odp.* I. Mowę ma do Miłościwego Páná Marſzałek Seymowy ſtoiący, w ktorey pochwały Jegoż, ſwoiey y powſzechne wſzyſtkich Jemuż życzenia wyraża: Szczęśliwych Seymu powodow życzy, y wieſzczby czyni, dopraſza ſię pocałowania Krolewſkiey ręki, ſzafowniczey ſzczęścia poſpolite-

ſpolitego, y co ſobie w ſzczegulności Stan Rycerſki zlecił, to przed Maieſtat zanoſi. Odpowiada z Pieczętarzy ktory, y do pocałowania Krolewſkiey ręki wiedzie: A záś Seymowy Piſarz, álbo Sam Marſzałek, Woiewodztwa porządkiem przyzywa: w czym o przodkowánie przywoływania, między Poſłami, Poznańſkiego y Krákowſkiego Woiewodztw, ſpor częſty zachodzi. Po zakończonym pocałowania Krolewſkiey ręki obrządku, Marſzałek Seymowy na krzeſełku położonym przed krzeſłami Marſzałkow oboyga Narodow zaſiada: Ani laſki trzyma, ale ią innemu na ſtronę oddaie: y bierze ią zaś gdy do ſwey izby wraca. Poſłowie za Senatorſkiego rzędu Urzędnikámi zaſtanawiáią ſię. II. Po tych w Senatorſkiey Jzbie powitániá Krola uroczyſtosciach: Ugody nayprzod wybierania Jegoż, czyli P. C. całe iak ſą pierwiaſtkowie napiſane, Sekretarz, albo Referendarz, álbo Regent Kancellaryi, Koronni w Koronie, Litewſcy w Litwie, czytaią, ſtoiąc na ſtopniu tronu Krolewſkiego. (*a*) A niekiedy czytaniâ prácą wzaiem między ſiebie dzielą. III. Z Kan-

Z Kanclerzych potym ieden, álbo obydwa, według tego, iak Narodow tych ſprawy każą, mowę do Stánow maią zgromadzonych, y rzecz im o ktorey ſię nárádzać trzeba, przekładaią: IV. Naſtępuie czytanie piſm z przeſzłego Seymu w receſſ, iák mowią prawa, podánych: Jmieniem zaś tym rozumieią ſię ſtánowieniá táiemne, uczynione przez Oſoby na to z Seymu wyſadzone, y przez nichże podpiſane, iako też naypierwſzego Senatora y Seymowego Marſzałka podpiſami ztwierdzone, ktore lubo w ten czas bywaią umknione od wiadomości Poſłow innych, iednakże zachodzi Seymu tegoż uchwała, ſtánowienie toż, pod imieniem *Receſſu* ukryte, potwierdzaiąca: A zaś iey czytánie naſtępuie, *ante rationes Senatûs conſultorum*, (*b*) gdy taiemnicy ułożoney tám rády wyiáwienie, żádnym iuż Národowi niebeſpieczeńſtwem nie zagraża. Czego przykłády czytay w práwie pod rokámi 1673. 1676. 1678 *tit.* Skrypt: 1683. 1685. 1703. *tit. Approbatio.* V. Po przeczytánych ugodnych Krola wybieránia zákłádách, czytáne bywáią przez tychże ſamych wnieſione zdánia

nia na Senatu radach po oſtatnim Seymie, y tamże ztwierdzone. VI. Urząd, ktory práwá na Marſzałka kłádą, dopominania ſię o rozdánie zawakowanych urzędow, nie zawſze iednoſtaynie bywał chowany, Uchwáły Seymow 1588. 1607. *Vol. Leg. t. 2. f.* 1221. 1600. VII. Mowy Senátorow náſtępuią dáley, ktorych ſzafunek, Koronny w Koronie, Litewſki w Litwie, Márſzałkowie maią: Wolność zaś przymowienia ſię do mow Senatorſkich ma cáłą Stan Rycerſki, lubo po tych wſzyſtkich zkończeniu, ieſzcze ſobie zachowuie wnieſienie iey do izby poſelſkiey, y Jeyże tam nienaruſzone dochowánie. VIII Do układania Konſtytucyi wyznaczany bywa Biſkup ieden, y z każdey Prowincyi Senator Swiecki ieden. Lubo uchwáłá dáná w roku 1661 dwoch tylko (*b*) wſpomina, ktorych wyznacza Krol, miánuie Kanclerz, y tenże przyſięgi ich ſłucha. IX. Tákże wyſadza z Senatu Krol do ſłuchánia rachunkow ſkarbu Koronnego Biſkupa iednego, y Senatorow świeckich trzech: A zaś do odbierania rachunkow Litewſkiego ſkarbu, ſámych tylko Swieckich. Biſkup

ſkup tákże ieden y trzey Sanatorowie wyſadzani bywaią do ſłuchania rachunkow oboyga Narodu Artyleryi. X. Jeżeli od przeszłego Seymu poſelſtwa iakie do obcych Monarchow wyprawione były, tedy Posłowie Poſelſtwa ſwego ſpráwę oddawaią (ktora też na piśmie podána y w Metrykę ma (*d*) być wwiedziona.) ſiedzący, ieżeli ſą Senatorami: ſtoiąc ieżeli w ſtanie Rycerſkim: pod przyſięgą wiernie ſpráwowánego urzędu poſelſkiego, y rzetelney o nim powieści: ktorym Kanclerz dziękuie. W ten że ſám czás przychodzą do Senatu Posłowie od Woyſk K. y L. y od nichże czynią poſelſtwo. O Sądách Seymowych będzie niżey.

(*a*) *Vol. Leg. t. 5. f. 15. tit. O początku t. 6. f. 19. y 622 tit. Przyſięga.* (*b*) *Vol. Leg. t. 4. f. 705. tit. Skrypt* (*c*) *Vol. Leg. t. 4. f. 766. tit. O podawaniu* (*d*) *Vol. Leg. t. 5. f. 22. P. C. Jana III. Auguſtow II. y III. tit. To też waruiemy.*

IV. Jáki ieſt Seymowych obrad bieg dalſzy po powrocie Posłow do ſwey izby? *Odp.* I. Posłowie ilekroć chcą, mogą wracać do izby ſwoiey, ale záwſze z opowiedzą

dzą y wolnością od Krola uproſzoną. Wſzákże obrád zaczynać nie mogą, nie zaſiadaiąc przody w izbie Senatorſkiey. (*a*) Powrociwſzy z Senatu, nayprzod Marſzałek wyznacza z káżdey Prowincyi dwoch Posłow do układania Konſtytucyi. (*b*) Ktorzy przyſięgę czynić (*c*) máią. Jáko też innych do ráchunkow ſkárbu y Artyleryi z dáwnego zwyczaiu nie przyſiężnych. II. Naſtępuią mowy w ktorych Posłowie zdania ſwoie tłomáczą w rzeczach przez Marſzałka do naradzania ſię zaleconych: Mowy tę porządkiem Woiewodztw naſtępuią, y ieżeli zgoda powſzechna naſtępuie, Sekretarz Seymowy zápiſuie uchwáłę y czytá, á Marſzáłek trzykrotnie pytá czyli wſzyſcy pochwáłaią też zdánie, y pochwáleniem iegoż zdánie to mocy práwá, nábywáć záczyná. III. Co ieżeli w zdániách rożnica wielká záchodzi, zkłádáne bywáią Prowincyalne zchadzki, ná innym, á nie ná zwykłym ſeymowániá mieyſcu, y tylko za zezwoleniem Krola, ktore niekiedy prywatnie Krol dawał, iak w rokach 1738, 1740, publicznie niekiedy, iák w rokach 1720, 1726,

1726, 1744, Mieyſce tym zchadzkom zwyczayne, gdy Seym w Warſzawie dla Prowincyi Wielko-Polſkiey w Klaſztorze WW. XX. Bernardynow: Mało-Polſkiey w Klaſztorze WW. XX. Reformatow: á dla Litewſkiey *in Collegio* PP. SS. Gdy zaś Seym w Grodnie tedy Prowincyom Wielko-Polſkiey y Litewſkiey wyznacza ſię Collegiũ S. J. y w nim oſobne izby: Mało-Polſkiey Prowincyi Klaſztor WW. XX. Dominikánow, á niekiedy WW. XX. Bernárdynow. Znáyduią ſię na tych zchadzkách, czyli iák mowią poſpolicie, Seſſyach, Senátorowie y w Prowincyach Koronnych Senátor w porządku pierwſzy, w Litewſkiey Kanclerz álbo Podkánclerzy zaſiada. Jzby te Prowincyalne wzaiem ſobie donoſzą, o ułożoney y umowioney na zdanie iákie zgodzie, y do podobney zachęcaią. Powrácáć zaś powinni wſzyſtkie w dni kilka do zwykłego wſzyſtkich Seymowánia mieyſcá. Gdzie gdy nád miárę czas obrád przedłuża Izba Poſelſká, wyſyłá do niey Krol Senátorow trzech, iednego z káżdey Prowincyi, ktorzy ſiedząc rzecz ſpráwuią, y do złączenia izby Poſelſkiey z Senatorſką zapráſzaią.

(a) *Vol. Leg. t. 5. f. 100. tit. Izba Poſelſka.* (b) *Tamże.* (c) *Tamże f. 546.*

V. Jákie ſą zwyczaie powtornego Izby Poſelſkiey z Senatorſką złączenia? y iaki Seymu bieg? y koniec? *Odp.* I. Uchwały Seymowe (a) káżą, áżeby pięcią dniámi przed czáſem dokonaniu Seymu wymierzonym przez práwo, Izby ſię, Poſelſka z Senátorſką, łączyły. Dla czego też potrzeby y zátrudnieniá Národu, w ſwoim rozſtrzygnieniu dłużſzego potrzebuiące czaſu, na inny Seym bywáią odkłádane niekiedy, z tym wárunkiem, áżeby ná nich koniec náypierwſze bráły. II. Poſłow, gdy pożądánego obrád dzieła w ſwey izbie dokonaią, żegna Márſzáłek, dziękuie za pomoc, winſzuie ſobie y im: Laſkę zkłádá, y z nimiż ſię do Izby Senatorſkiey przenoſi. III. W tey ſtanąwſzy, mowę do Krola ma, y donoſi, że do ſzczęśliwego Seymu dokonaniá, nic nie doſtáie, tylko áżeby w Senácie ſtánowieniá ich ználázły oſobne ſwoie pochwálenie. Mogą álbowiem y Senátorowie y Poſłowie ſwoie tu zdániá przekłádáć, zá doproſzeniem ſię głoſu, ktorego podług porządku Prowin-

cyi, ſzafunek przy Marſzałkách K. lub L. (*b*) IV. Jeżeli zaś albo długo w noc, albo przez cáłą, y dáley, zá powſzechną Krola y Stánow zgodą przedłużyłby ſię Seym: Ani Krol, ani Senatorowie w ten czas, áni Posłowie umykać bytności ſwoiey nie mogą, ále publicznemu dobru ſwoy niewczas poświącaią wſzyſcy. V. Ułátwienie rzeczy wſzyſtkich gdy zaydzie, przychyla ſię Seym do ſwoiego dokonánania, wyznáczeniem oſob pewnych z Senatu do bytności oſobiſtey przy Krolu: VI. Konſtytucye w Izbie poſelſkiey umowione, przeczytáne w Izbie Senatorſkiey y przytwierdzone, przez Oſoby wybrane do ich ułożenia podpiſáne, y pieczęciámi ztwierdzone, iáko też przez Marſzałka Jzby Poſelſkiey, zanieſione do zapiſu w Grodzie, álbo w Metrykách K. lub L. y ztamtąd práwnie wypiſane, y do druku koſztem z ſkárbu łożonym podáwáne bywaią, y potym na Seymiki *Relationum* rozſyłáne; o czym czytay práwá. (*c*) Na czole wypiſu tych práw, Jmię ſię Krolewſkie kłádzie. Dzielone zaś niekiedy bywáią na Koronne y Litewſkie Konſtytucye,

tucye,

tucye. Ktoremu podziáłowi początek czyni rok 1590, przerywáią go dalſze, y rok znowu 1607 wznawia, á w zwyczay ſtateczny wpráwiá rok 1659 z wyłączeniem iednák roku 1668. VI. Może zaś bieg Seymowych obrad, álbo zátrzymáć, albo zerwáć cále, iuż ieden, od nieiákiego czaſu, Poſeł, czego ſą przykłády liczne: iuż niekiedy Senator, czego ukazany wyżey przykłád. VII. Náſtępuie w ten czas ſmutne Stanow pożegnánie z pocałowaniem Krolewſkiey ręki, ktore pozwalane nie bywá, gdy ſię przed obrániem Marſzáłká Seym roznidzie. VIII. Może rownie Seym być zatrzymány w ſwym biegu do czáſu, to ieſt, poty, poki zaſtanawiaiąca bieg iego oſoba, ſeymowániá mocy na ſwą wolność nie wypuści. Znayduiemy tez przykłády w práwie, Seymow z ſwoiego odłożeniá zkłádnych pod temiż Poſłámi Ziemſkiemi y Márſzáłkiem. Co iednák poźnieyſzemi uſtáwámi Seymow zakazano (*d*) IX. Szczęśliwie dokonany Seym kończy ſię śpiewániem w Kościele Pieśni Ambrożego: *Te Deum Laudamus*, po ręki Krolewſkiey pocáłowániu poprzedzaiącym, ktore

ktore iednák Ambrożego pienie, áni pocáłowánie ręki Krolewſkiey nie náſtępuie, ieżeli ſię Seym rozchodzi przed obrániem Márſzáłká.

(a) *Vol. Leg. t. 3. f. 786. tit Konkluzya Seymu. t. 5. f. 547. 763.* (*b*) *Tamże.* (*c*) *Vol. Leg. t. 5. f. 763.* (*d*) *Vol. Leg, t. 6. f. 404. tit. Securitas.*

VI. Przyłączám tu liczbę Seymow y Márſzáłkow od uſtanowieniá oſobney Izby Poſelſkiey, z przeſtrogą, że Seymy w Polſzcze ſwoią ſtarożytność ukazuią dáwniey, lubo w inny ich zkłádaniá obrządek.

Za KROLA JANA OLBRYCHTA.

1496. w Piotrk. 1499. w Wilnie.
1499. w Krako. 1501. w Piotrk.

Za KROLA ALEXANDRA.

1501. w Piotrk. 1501. w Krak:
1503. w Piotrk. 1504. w Piotrk.
1505. w Radom. 1506. w Lubl.

Za KROLA ZYGMUNTA I.

156: w Piotrk. 1507. w Krak.
1509. w Piotrk. 1510. w Piotrk.
1511. w Piotrk. 1515. w Krák.
1516. w Mielnik. 1518. w Krák.

1519

1519. w Piotrk. 1520. w Toruń.
1520. w Bidgoſz. 1523. w Piotrk.
1525. w Piotrk. 1527. w Krak.
1529. w Piotrk. 1530 w Krakow
1532. w Krak. 1533. w Piotrk:
1534. w Piotrkowie.
* 1536. w Krakowie. (*Pierwſzy dla niezgody wielu, Niedoſzły.*) *Biel: w Kr. f. 567.*
* 1537. we Lwowie (*Rokoſz.*)
1538. w Piotrk. 1539. w Krakowie
1540 w Kráko. 1542. w Piotrk.
1543. w Krako. 1544. w Piotrk:
* 1545. w Krakowie (*Niedoſzły.*)
* 1547. w Wilnie. (*Niedoſzły.*)

Za KROLA ZYGMUNTA AUGUSTA.

* 1548. w Piotrk. (*Niedoſzły.*)
* 1550. w Piotrk. (*Niedoſzły*)
1552. w Piotrk. 1533. w Krákowie.
* 1554. w Lublinie (*Niedoſzły.*)
* 1556. w Warſz. Marſzałek, Mikołay *Sienicki.* (*Niedoſzły.*)
1557. w Wárſzáwie.
* 1558. w Kraſnoſtawie. (*Niedoſzły*)
1562. w Piotrk. 1563. w Warſzawie.
* 1564. w Párczowie Marſzałek Mikołay *Sienicki* Podkomorzy Chełmſki. (*Niedoſzły.*) Ee 1565.

1565. w Piotrk. 1566. w Lublin.
1567. w Piotrk. 1568. w Grodnie.
1569. w Lublinie. Marſzałek, Sędziwoy *Czarnkowſki* Referendarz Koronnny.
1570. w Warſz. Marſzałek Jerzy Bonaw: *Potworowſki* Sędzia Ziemſki Kaliſki.
1572. w Krákowie, po śmierci Krola Zygmunta Auguſta.
1573. w Warſz. Konwokacya, Posłowie *per turnum*, co dzień inſzy, Marſzałkowali.
1573. w Warſz. Elekcya. Marſzałek Sędziwoy *Czarnkowſki* Referendarz Koronny.

Za KROLA HENRYKA.

1574. w Krak. Koronacya Krola.
1575. w Warſz. Elekcya Krola Stefana Batorego. Marſzałek, Mikołay *Sienicki* Podkomorzy Chełmſki.
1576. w Jędrzeiowie.

Za KROLA SREFANA BATOREGO.

1576. w Krak. Koronacya. Marſzał. Andr. *Firley* Staroſta Sendom.
1576. w Torun. 1578. w Warſzawie.
1580. w Warſz. 1581. w Warſz. Márſzałek, Stániſław *Przyiemſki* Stároſtá Koninſki.

* 1582. w Warſz. Márſzáłek, Swiętoſław *Orzelſki* Star. Radzieiowſki. (*Niedoſzły*)
* 1585. w Wárſz. Márſzáłek, Zbigniew *Oſſolinſki* Staroſta Drohicki. (*Niedoſzły*)
1587. w Warſz. Konwokacya. Marſzáłek Staniſław *Uchańſki*.
1587. w Warſz. Elekcya Zygm. III. Marſzałek, Paweł *Orzechowſki* Cześnik Chełmſki.

ZA KROLA ZYGMUNTA III.

1588. w Krák. Koron. Marſzałek: Paweł *Orzechowſki* Cześ: Chełm:
1589. w Warſzawie.
1590. w Warſz: Marſzałek, Hieron: *Goſtomſki* Kaſztelan Nakielſki.
* 1590 w Warſz: (*Niedoſzły*)
1591. w Warſzawie.
* 1592. w Warſzaw: (*Niedoſzły.*)
1593. w Warſz: Marſzałek, Mikołay *Daniłowicz.*
1595. w Krak: Marſzałek, Staniſł *Saſin Karſznicki* Sędzia Sieradzki.
1596. w Warſzawie: Marſzałek Piotr *Myſzkowſki.*
* 1597. w Warſz: (*Niedoſzły.*)
1598. w Warſzawie: Marſzałek, Floryan

Gomolinſki Podkomorzy Sieradzki.

* 1600. w Warſz. Marſzałek, Xiąże *Swirſki* Podkomorzy Brzeſki Litewſki. (*Niedoſzły.*)

1601. w Warſz: Marſzałek, Zbigniew *Oſſolinſki* Staroſta Drohicki.

* 1603. w Krák. Marſzałek, Felic: *Kryſki* Ref. Kor. (*Niedoſzły.*)

* 1605. w Warſz. Marſzałek, Jan Staniſław *Białozor* Podkomorzy Upitſki. (*Niedoſzły.*)

* 1606. w Warſz. (*Rokosz* w Stężycy.)

1606. w Wiślicy Marſzałek, Hier: *Sieniawſki* Cześnik Koronny.

1607. w Warſz. Márſzałek, Mikołay *Mielżyńſki* Kaſzt. Kaminſki.

1609. w Warſz. Marſzáłek, Krzyſz: *Wieſiołowſki* Stolnik Wileńſki.

1611. w Warſzaw: Marſzałek, Jan *Swoſzowſki* Piſarz Ziemſki Lwowſki.

1613. w Warſz. Marſzałek, Maxymilyan *Przerębſki* Staroſta Piotrkowſki.

1613. w Wárſz. Marſzałek, Alexander *Korwin Gąsiewſki* Referendarz Litewſki.

* 1615. w Warſzaw: Marſzałek Jan *Swiętoſławſki* Referendarz Koronny. (*Niedoſzły.*) 1616.

1616. w Warſzawie. Marſzałek, Jákob *Szczawinſki.*

1618. w Warſz: Marſzálek, Krzyſztof *Wieſiołowſki* Stolnik Litewſki.

1619. w Warſz. Marſzałek, Ján *Swiętoſławſki* Referendarz Koronny.

1620. w Warſzawie Marſzałek, Jákob *Szczawinſki.*

1621. w Warſz. Marſzálek, Jan *Sokolinſki* Piſarz Pol. Litewſki.

1623 w Warſz: Marſzałek, Jákob *Sobieſki* Woiewodzic Lubelſki Oyciec Krola Jana III.

1624. w Warſzaw: Marſzałek, Jan *Łowicki* Stároſta Brzeſki Kuiawſki.

1625. w Warſz: Marſzałek, Jan *Sokolinſki* Piſarz Polny Litewſki.

1626. w Warſz. Marſzałek, Jákob *Sobieſki* Woiewodzic Lubelſki.

1626. w Toruniu Marſzałek, Marcin *Zegocki* Sędzia Ziemſki Wſchowſki.

1627. w Warſz. Marſzałek, Alexander *Chalecki* Marſzałek Powiatu Lidzkiego.

1628. w Warſzawie Marſzałek, Jakob *Sobieſki* Staroſta Kraſnoſtawſki.

1629. w Warſz. Marſzałek, Mateuſz *Maniecki* Podkomorzy Poznańſki.

1629. w Warſz. Marſzałek Szczepan *Pac* Referendarz W. X. Lit.

1631. w Warſz. Marſzałek, Jerzy z Tęczyna *Oſſolinſki* Podſtoli Korronny.

1632. w Warſ. Marſzałek, Marcin *Zegocki* Sędzia Ziemſki Wſchowſki.

1632. w Warſz. Konwokacya. Marſzałek, Krzyſztof Xiążę *Radziwił* Hetman Polny Litewſki.

1632. w Warſz. Elekcya. Márſzáłek, Jákob *Sobieſki* Krayczy Koronny.

Za KROLA WŁADYSŁAWA IV.

1633. w Krák. Koronacya. Marſzáłek, Mikołay *Oſtrorog* Podſtoli Koronny.

1634. w Warſz. Marſzałek, Gedeon *Tryzna* Stolnik Litewſki.

1635. w Warſz. Márſzałek, Jerzy *Oſſolinſki* Podſkarbi Nádworny Koronny.

1635. w Wárſz. Marſzałek, Mikołay *Łopacki* Podk: Zakroczymſki.

* 1637. w Warſz. Marſzałek, Leo *Sapieha* Piſarz Wielki Litewſki. (*Niedoſzły*)

1637. w Warſz. Marſzałek Jan Staniſław *Jabłonowſki* Miecznik Koronny.

1638. w Warſz: Marſzałek, Łukaſz *Opaliński* Staroſta Powiedziſki.

* 1639

* 1639. w Warſz. Márſzałek, Władyſław *Kierdey* Piſarz Grodzienſki(*Niedoſzły.*)

1640. w Warſz. Márſzáłek, Jan Staniſław *Jabłonowſki* Miecznik Koronny.

1641. w Warſz. Marſzałek, Boguſław *Leſzczyńſki* Woiewodzic Bełzki.

1642. w Warſz. Marſzałek, Krzyſ: *Zawiſza* Piſarz Lit. Staroſta Minſki.

1643. w Warſz. Marſzałek, Jerzy Xiążę *Lubomirſki* Stároſta Sándecki.

* 1645. w Warſz. Marſzałek Hieronym *Radzeiowſki* Stároſtá Łomżynſki. (*Niedoſzły.*)

1646. w Warſzawie Marſzałek Jan Mikołay *Stankiewicz*, Piſarz Ziemſki Zmudzki.

1647. w Warſzawie Marſzáłek, Staniſław *Sarbiewſki* Staroſta Grábowiecki.

1648. w Warſz. Konwokacya. Marſzałek Boguſław *Leſzczyńſki* General Wielkopolſki.

1648. w Warſzawie. Elekcya. Márſzáłek, Filip Kazimierz *Obuhowicz* Woyſki Mozyrſki.

Za KROLA JANA KAZIMIERZA.

1649. w Krako. Koronacya. Marſzałek

Fran-

Francisz. *Dubrawski* Podkomorzy Przemyski.

1649. w Warsz. Marszałek, Bogusław *Leszczyński* Generał Wielko-Polski.

1650. w Warsz. Marszałek, Winc. Korwin *Gasiewski* Stoln. Lit.

* 1652. w Warsz. Marszałek. Andr. Maxym: *Fredro* Stoln: Lwow: (*Pierwszy* od iednego *Zerwany*.)

1652. w Warsz: Marszałek, Alexan. *Sielski* Starosta Stężycki.

1753. w Brześciu Lit. Marszałek Krzysztof *Pac* Chorąży Lit.

* 1654. w Warszaw. Marszałek, Franciszek *Dubrawski* Podk. Przemyski. (*Zerwany*.)

1654. w Warszaw. Marszałek, Krzysztof *Grzymułtowski* Podkomorzy Kaliski.

1655. w Warsz. Marszałek, Jan Kazimierz *Umiastowski* Sądzia Brzeski Litewski.

1656. w Tyszowic. Rewokácya Krola ze Szląska.

1658. w Warsz. Marszałek, Władysł. *Lubowiecki* Sędzia Ziemski Krakowski.

1659. w Warszaw. Marszałek, Jan *Gninski* Pod-

Podkomorzy Pomorski, Starosta Gnieźnieński.

1661. w Warsz: Marszałek, Mich: Kazim: *Xiąże Radziwił* Cześnik Litewski.

1662. w Warszaw: Marszałek, Jan *Wielopolski* Srarosta Biecki.

* 1664. w Warsz. Marszał: Jan *Gninski* Pokom. Pomor. (*Zerwany*)

* 1665. w Warsz. Marszałek, Jan Anto. *Chrapowicki* Podkomorzy Smoleński. (*Zerwany*)

* 1666. w Warsz. Marszałek, Marcin *Oborski* Starosta Liw. (*Zerwany*.)

1666. w Warszaw. Marszałek, Jan *Pieniążek* Ssta Oświęcimski. (*Zerwany*)

1667. w Warsz. Marszałek, Andrzey *Kotowicz* Pisarz Litewski.

* 1668. w Warsz. Marszałek Karol *Xiąże Czartoryiski* Podkomo: Krakowski. (*Niedoszły*.)

1668. w Warsz. Abdykacya Krola. Marszałek, Stefan *Sarnowski* Podkomorzy Łęczycki.

1668. w Warszaw. Konwokacya. Marszałek Jan Antoni *Chrapowicki* Podkom: Smoleński.

1669.

1669. w Warſz. Elekcya. Marſzałek, Felicyan *Potocki* Podſtoli Koronny.

Za KROLA MICHAŁA.

* 1669. w Krák. Koronacya. Marſzałek Andrzey *Krzycki* Podkom Kaliſki. (*Zerwany* po Koron.)

* 1670 w Warſz. Marſzałek, Jan Kaź: *Kierdey* Marſzałek Powiátu Grodzienſkiego. (*Zerwany*)

1670. w Warſz. Marſzałek. Stan. *X:żę Lubomirſki* Podſtoli Kor:

* 1672. w Warſz. Marſzałek, Marcin *Oborſki* Sſta Liw. (*Zerwany.*)

* 1672. w Warſz. Marſzałek, Gabryel *Sokolinſki* Piſ. Lit. (*Zerwany.*)

1673. w Warſz. Marſzałek, Stefan Stan: *Czarnecki* Piſarz Polny Koronny.

1674. w Warſz: Konwokacyá. Marſzałek, Franciſzek *Bielińſki* Miecznik Koronny.

1674. w Warſz: Elekcya. Marſzałek, Benedykt *Sapieha* Podſkarbi Nadw. Lit.

Za KROLA JANA III.

1676. w Krak. Koronacya. Marſzałek, Mikołay *Sieniawſki* Chorąży Koronny.

1677. w Warſz. Marſzałek, Wład. Michał *SkorQſzewſki* Chorąży Poznańſki.

1678.

1678. w Grodnie. Marſzałek, Franc. *Sapieha* Koniuſzy Litew.

* 1681. w Warſz. Marſzałek, Hieronim *Xiąże Lubomirſki* Chorąży Koronny. (*Zerwany.*)

* 1683. w Warſz. Marſzałek, Rafał *Leſzczyńſki* Chorąży Koronny.

1685. w Warſz. Marſzałek, Andrzey *Giełgud* Piſarz Litewſki.

* 1688. w Grodnie. (*Pierwſzy* przed obraniem Marſzałka, (*Zerwany.*)

* 1689. w Warſz. Marſzałek, Staniſław *Szczuka* Referend. Koronny (*Zerwany*)

1690. w Warſzaw: Marſzałek, Tomaſz *Działyńſki* Krayczy Koronny:

* 1693. w Grodnie Marſzałek, Andrzey *Kryſzpin de Kirſzenſtein* Piſarz Pol. Lit. (*Niedoſzły*)

* 1693. w Warſz. Marſzałek ſtarey Laſki. (*Niedoſzły.*)

* 1693. w Warſzawie. (*Niedoſzły.*)

* 1695. w Warſzawie Konwokacya. Marſzałek, Stefan *Humieck:* Podſtoli Podolſki. (*Zerwany.*)

* 1697. w Warſz. Marſzałek, Kazim. *Bielińſki* Podkomorzy Koronny (*Scyſſya*)

* 1697.

1697. w Warsz. Marszałek, Stefan *Humiecki* Podstoli Podolski. (*Rokosz.*)

Za KROLA AUGUSTA II.

1697. w Krak. Koronacya. Marszałek, Krzysztof *Zawisza* Starosta Minski.

* 1698. w Warszawie. (*Zerwany*)

1699. w Warsz. Marszałek, Stan. *Szczuka* Referendarz Koron.

* 1701. w Warszawie. (*Niedoszły.*)

* 1701. w Warsz. Marszałek, Jan *Stembek* Referendarz Koronny. (*Zerwany*)

1703. w Lublinie. Marszałek, Michał *Xiąże Wisniowiecki* Hetman Polny Lit.

* 1704. w Warsz. Marszałek, Piotr *Bronisz* Starosta Pyzdrski. (*Scissya.*)

* 1704. w Sendomierzu Marszałek Konfederacyi, Stan: *Denhoff.* Łowczy Lit. (*Scissya*]

1710. w Warsz. Marszałek, Stan: *Denhoff.* Hetman Polny Litewski.

1712. w Warsz. Marszałek starey Laski. (*Zalimitowany.*)

1717. w Warszaw. Marszałek, Stanisław *Ledochowski* Podkom. Krzem.

1718. w Grodnie. Marszałek, Krzysztof *Zawisza* Star: Minski. (*Zalimitowany.*)

* 1719.

* 1719. w Warsz. Marszałek starey Laski (*Zerwany.*)

* 1720. w Warszawie. (*Niedoszły*)

* 1722. w Warsz. Marszałek. Maximilian *Ossolinski* Podsk. Nad. Ko. (*Zerwany*)

1724. w Warsz. Marszałek, Stefan *Potocki* Referendarz Koronny. (*Zalimit.*)

1726. w Grodnie. Marszałek starey Laski.

* 1726. w Grodnie. Marsza: starey Laski.

* 1729. w Grodnie. (*Zerwany*)

* 1730. w Grodnie. (*Zerwany*)

* 1732. w Warszawie. (*Niedoszły.*)

* 1733. w Warszawie. Marszałek, Jerzy *Ożarowski* Oboźny Kor: (*Przerwany dla śmierci Krrla.*)

1733. w Warszawie Konwokacya. Marszał: Michał *Massalski* Pisarz Litewski.

1733. w Warszawie Elekcya. Marszałek z strony Krola Stanisława Leszczyńskiego, Franciszek *Radzewski* Podkom: Poznański. Z strony Nayiaśnieyszego AUGUSTA III. Antoni *Poninski* Jnstygator Koronny.

Za KROLA AUGUSTA III.

1734. w Krakowie, Koronacya. Marszałek, Antoni *Poninski* Jnstygator Kor:

* 1735.

*1735. w Warszawie. Marszałek stárey Laski. (*Niedoszły*)

1736. w Warszáwie Márszałek, Wacł. *Rzewuski* Pisarz Polny Koronny.

* 1738. w Warszawie. Marszałek, Franciszek *Rudzieński* Starosta Kruszwicki. (*Rozeszły.*)

* 1740. w Warszawie. Marszałek, Michał *Karwowski* Podczaszy Wizki. (*Rozeszły*)

* 1744. w Grodnie. Marszałek, Tadeusz *Oginski* Pisarz Litew: (*Rozeszły.*)

* 1746. w Warszawie. Marszálek, Xiążę Antoni *Lubomirski* Starosta Kazimierski (*Rozeszły*)

* 1748. w Warszawie. Marszałek, Woyciech *Siemiński* Starosta Dembowiecki. (*Rozeszły.*)

* 1750. w Warszawie. [*Zerwany.*]

* 1752. w Grodnie. Marszałek, Kázimierz *Massalski* Oboźny Lit. [*Zerwany.*]

* 1754. w Warszawie. [*Zerwany*]

* 1758. w Warszawie. Marszałek, Adam *Małachowski* Kráyczy Koronny. [*Zerwany.*]

1760. 1761. 1762. przed obraniem Marszałka zerwane.

§ III.

§ III.

O SEYMIKACH RELATIONUM.

I. JAka iest Seymikow *Relationum* starożytność y mieysce? *Odp.* Rok 1472. zdaie się ukazywać początki nieiakieś tych Seymikow, w ktorym z Seymu w Piotrkowie miánego interes wybierania poborow odesłany iest do Seymikow Prowincyalnych, (*a*) ktore Wielko-Polanie w Kole, á Mało-Polanie w Korczynie zkłádali. II. Mieysce zkładania Seymikow tych toż sámo iest, co y przedseymowych.

II. Kto nakazuie te Seymiki, y ktory iest ich zkładania czas? *Odp.* Uchwała Seymu miánego w roku 1717. (*b*) Seymikom tym y w Koronie y w Litwie czas ieden wyznaczała. Po ktorym roku przykładu nie znayduiemy w práwie, áżeby Seymiki te wyznaczane, y dzień ich nakazywany był. Ale Senat poradzony wyznaczanie to od woli y upodobania Krolewskiego zawieszał: ktory też nawet po rozeszłym albo zerwanym Seymie, gdy potrzeba Rzeczypospolitey każe, też Seymiki

miki naznacza, áżeby na nich ostrzeżone Woiewodztwa były o niebespieczeństwach, ktore dla rozeszłego álbo zerwánego Seymu nad Oyczyzną wiszą. [c] Dawnieyszemi czasy Posłowie albo czas tych Seymikow sami wyznaczali, albo wyznaczenie ich na rozmysł do Braci brali: iáko uczą ichże podpisy w prawie.

III. Co się na tych Seymikách sprawuie. *Odp.* Posłowie na nich swego poselstwa spráwę oddaią; y co na Seymie walnym uchwalono donoszą. Nie maią zaś Seymiki te mocy osłabienia stanowień Seymu. Zkládaią ie Woiewodztwa te nawet, ktore Posłow na Seym nie wysłały.

[a) *Długosz L. 13. f. 479. b Vol. Leg. t. 6. f. 302. c Załuski Ep. t. 1. f. 240. p. 2. f. 1072, 1079, 1087, 1119.*

ROZDZIAŁ III.

O SENATU RADACH czyli Senatûs Konsultach, *O Konfederacyach, y o wielkiey Radzie.*

§ I.

O SENATU RADACH.

I. Kto

I. Kto zkłádá Senatu rady? *Odp.* Senatu rady, czyli iak mowią: *Senatûs cõsulta* zkłada Krol po Seymach zwyczáynie, ále nie koniecznie z przepisu práwá. Po Seymach, w rokach 1736 1740 zkładanych żadna Senatu rada nie nastąpiła. A w roku 1738. gdy się Seym w Listopadzie rozszedł, *Senatûs consilium* dopiero w Kwietniu roku 1739. złożone.

II. Rzecz iaka iest obrad Senatu? *Odp.* Rzeczy na Senatu radach te się pospoliciey rozstrząsaią: Seymiki *Relationũ* czyli być maią nakazane? y kiedy? Poselstw w walnieyszych Rzeczypospolitey sprawach wyprawa? Publicznych budynkow naprawa, y zkąd na nie opatrzony być ma koszt? Wynalezienie sposobu áżeby práwa na Seymach ustanowione skutek brały. Extraordynaryiny Seym czyli być ma nakazany? Wszakże nim Senatu rada zkładana bywa, wychodzą z Kancellaryi pisma do Senatorow, w ktorych się przyszłey Senatu rady rzecz cała wytłomácza: Gdzie też, *in materias status*, iak mowi práwo, samemu Seymowi należących, wdawać się nie godzi. *Vol. Legum t. 6. f.* 294.

 III.

III. W iaki ſię ſpoſob odprawiaią Senatu ſrady? *Odp:* Nayprzod rzeczy te, iak ſię dopiero mowiło, o ktorych ſię Krol z Senatem naradzać ma, na piśmie Senatorowie biorą. Ktore, gdy czas rady nadeydzie, Kanclerz głośno czyta. Naſtępuią porządkiem Senatorſkie *vota*, y trwaią dni trzy zwyczaynie: y *Miniſtri Status* rzędu Senatorſkiego po Kaſztelanach, w innym dniu miewaią mowy. Nieprzytomni Senatorowie dla choroby mogą poſłać zdanie ſwoie na piśmie, ktore czytane bywa przez ktorego z Referendarzy lub Regentow Kancellaryi. W roku 1670 czytał Kanclerza Koronnego *votum* ieden z podufalſzych iegoż. Stánowieniá ſię potym niektore czynią *ex pluralitate ſententiarum. Vol. Leg. L. c.*

§ II.

O Konfederacyach.

I. KOnfederacyi nazwiſkiem co ſię oznacza? wieloraka ta? y z iákiey bywa przyczyny? *Odp.* Konfederacya znaczy związek Stánow na obronę Oyczyzny: Albo pod *interregnum*, o ktorych ſię

ſię mowiło wyżey, *(a)* albo za życia Krola: o ktorey rzecz teraz: A tey od związku żołnierzy rożney. II. Przyczyna związku tego bywa ta: gdy Rzeczpoſpolita w niebeſpieczeńſtwie zoſtaie, á pomocy ſię z Seymu nie ſpodziewa, dla rad biegu niezgodą zatrzymanego, Ziemianie chcąc ocalić Krola y Oyczyzny dobro y zbáwienie, do związku idą. Z tákowych konfederacyi liczby ſą: Tyſzowiecka zá Krola Jana Kazimierza: Gołębiofka za Michała. Sendomierſka y Tarnogrodzka za Auguſta II. Warſzawſká za Auguſta III, od mieyſc, na ktorych początek wzięły, tak nazwane. III. O związkach tych prawa żadnego nie maſz: Ani w obecności záwſze Krola zkładane bywaią, lub za iegoż niekiedy przyzywnym liſtem. Tyſzowiecka y Tarnogrodzka uchwalone w niebytności Krola w granicach Polſki: Warſzawſka nim ieſzcze Krol rządy obiął Kroleſtwa: Gołębiowſka y Sendomierſka w obecności prawda Krola zawartá, ale gdy Ziemiánie, nie na uczynienie związku wezwani byli, ale na obronę Oyczyzny od Nieprzyiaciela.

(a) Lib. 2. f. 232.

II. Jakie ſą związku tego początki? Marſzałka wybieranie? urząd? przyſięga? *Odp.* I. Związek zaczyna ſię nie razem od Ziemianow wſzyſtkich Korony y Litwy, ale Woiewodztwo nayprzod iedno lub drugie do związku idzie,za tych przykładem, á niekiedy y przynagleniem inne. II. W ſamych związku uczynionego początkach wybierany Marſzałek bywa, ktoryby rząd obrad zkładanych trzymał. Na Tyſzowieckiey konfederacyi urząd ten Hetmanom polecony, z ktorychby ieden przynaymniey znaydował ſię przytomny na radach,y dwu kreſek miał moc. Marſzałek wybierany bywa z pomiędzy Rycerſtwa. III. Urząd iego ieſt, nie tylko zagaiac rady,y nimi kierować: ale też przyprowadzać do ſkutku uchwały związkowe. Trwa iego zwierzchność poty, poki y związek,y ieżeli w tym czaſu przeciągu Seym złożony będzie, na nim, bez nowego Poſłow wybierania,laſkę trzyma. Przydaią mu związkowi Radnych y Piſarza. IV. Marſzałek oſobną przyſięgę czyni: oſobną Senatorowie y w inny ułożoną kſztałt, y oſobną Rycerſtwo. Na

Tyſzo-

Tyſzowieckim związku inna Hetmanom; Komiſſarzom inna, Rycerſtwu y żołnierzom inna, przepiſana przyſięga. Na Gołębiowſkiey y Sendomierſkiey Konfederacyach, tam Michał tu Auguſt II. przyſięgli. *Vol. Leg. t.5.f.91.tit. Diploma.*

III: Dalſzy iaki bieg obrad związkowych? poſtępowanie? y koniec? *Odp.* I. Po wybraniu Marſzałka y przyſiędze wſzyſtkich w związku zoſtaiących, na radach zkładanych, ſtanowienia, ktorych czas wyciąga y Oyczyzny dobro, wychodzą według większości zdań: zatamowania albowiem związkowych obrad właſza uſtaie y moc. II. Uchwały ſię piſzą y do Grodu dla ichże wpiſu podaią: Lubo między Seymowemi Konſtytucyami nie maią mieyſca z zwyczaiu. Na czole tych uchwał kładzie ſię Stanow, Senatorow, Dygnitarzy, Ziemſkich y Grodzkich Urzędnikow y wſzyſtkiey Szlachty nadpis. Na końcu zaś Marſzałka związkowego nayprzod podpis: po nim Senatorow y Rycerſtwa. III. Trwa związek poty, poki ſkutku rzecz ta nie weźmie, ktora do iegoż zawarcia przyczynę dała: chy-

 ba

ba że rozwiązánie iego upodoba się Stánom. Gołębiowski związek za przywróceniem domowey zgody rozwiązany. Sendomierski zaczęty roku 1704 wraz y Tarnogrodzki ugodą Warszawską w roku 1716 zakończony. Zkąd na Seymach zkładanych w roku 1710 1712 Stanisław Denhoff Hetman polny W.X.L. Miecznik Koronny Marszałek Konfederacyi Generalney Stánow Rzeczypospolitey laskę trzymał: (a) y dopiero na zakończeniu Konfederacyi Tarnogrodzkiey w roku 1317. nowy wybierany Marszałek. Tyszowiecki związek w roku 1655. zaczęty, rozwiązany za powrotem Krola w gránice Polskie, y za rugowaniem Szwedow, gdy w roku 1658 w zwykły Seymowy sposob obrady miáne. Warszawskiey konfederacyi koniec uczynił ugodny Warszawski Seym w roku 1736.

(a) *Vol. Leg. t. 6. ff. 205. 216. 224. 228.*

IV. Jakie są w reszcie konfederacyi osobliwości? *Odp.* Zkonfederowanych Stánow urząd iest, nie tylko radą, Krola y Narodu, ále też y orężem bronić: Zkąd dla wiążących się z nimi Kraiu nieszczęść prá-

prawem roku 1717 ztwierdzonym żakazana. (a) II. Nie wchodzą zaś w porządek konfederacyi czynione przeciw Augustom II. y III. związki, Warszawski w roku 1710 potępiony (b) y Dzikowski amnestyą pokryty. Dopieroż związki, Rokoszami nazwane, naprzeciw Krolowi y Senatowi zkliiane prawu są przeciwne.

(a) *Vol. Leg. t. 6. f. 244.* § *Dla* *tzego* (b) *Tamżef. 139. tit. Utwierdzenie.*

§. III.

O walney Radzie.

I. CO się imieniem tym rozumie? Początki iey, y ieyże nakazywania przy kim moc? *Odp.* I. Jmieniem rady wielkiey przychodzi takowa rada, do ktorey krom Senatu, wysadzeni z Woiewodztw y Ziem Rycerskiego Stanu Posłowie należą: y ta dla rożnicy od Senátu rad, wielką się nazywa. II. Początek tych walnych rad ztąd się bierze: Ze ponieważ; związkiem zprzymierzone Stány, ustanowiwszy to, co do obrony Oyczyzny potrzebnego być rozumieią, długo

go wraz y na iednym mieyſcu nie bawią: Dalſzych o dobro Narodu obrad pieczą, Krolowi polecaią, (pod niebytność w granicach Polſki Krola, Hetmanom ią zlecały Stány z związku Tyſzowieckiego) ktory z Senatorami y z Poſłami, z Woiewodztw y Ziem zgromadzonych, za liſtem ſwoim na Seymiki, wyſadzonemi, wielkie te rady zkłada, wielokrotnie chce. W przeciągu czasu Gołębiowſkiego związku, Rada ta raz ieden zkładana: y to z odmienieniem rady tey wielkiey w Seym walny. Pod związki, Sendomierſki y Warſzawſki, kilkakrotnie rady te ponowione, za wezwaniem na nie przez Krola Ziemianow. *Załuſki Epiſt. t. 1. f. 410. tom. 3. f. 769. 770.*

II. W iaki ſię porządek ta wielka rada odprawia? *Odp.* I. Marſzałek związku zagaiął Gołębiowſką: Kanclerz rzecz do naradzania ſię podawał: Senatorowie y Poſłowie od związku z zdaniami ſię potym ſwoiemi wytłomaczali, y ſtawała uchwała podług większości zdań w rzeczy do naradzania ſię o niey podaney. Wſzakże ſtanowienia Rad wielkich nie znayduią

ią ſię w porządku praw, wyłączywſzy wielką Warſzawſką radę złożoną w roku 1710. Jmieniem Poparcia Sendomirſkiey generalney konfederacyi zaſzczyconą. Pieczęciami podług rożności Ziem uchwały też, Koronnemi lub Litewſkiemi, bywaią ztwierdzane.

III. Czyli krom czaſow konfederacyi rady wielkie zkładane być mogą? *Odp.* Uwiadomia o tym uchwała Seymu w roku 1678 miánego, ktora złożenie iey nakazuie, y wyznacza oſoby z Senatu y Rycerſtwa, ktorzyby na niey Krolowi do rady na pomocy byli. Co też w tym ſamym roku ſkutek odebrało: *Vol. Leg. t. 5. ff. 551. 552. f. 553. tit. Deputaci. Załuſki Ep. t. 1. f. 707.*

ROZDZIAŁ IV.

O POSŁACH, y o poſelſtw do poſtronnych wyprawie, albo obcych przyimowaniu.

§ I.

O wyprawie POSŁOW do poſtronnych.

I. KTorzy poſelſtwa ſprawować mogą? y

y od kogo wyſyłani? *Odp.* I. Prawa ſtanowią, áżeby do ſprawowania Poſelſtw wybierani inni nie byli, tylko Szlachta oſiedli w Koronie albo Litwie. *(a)* Mogą zaś urząd poſelſtwa ſprawować Oſoby iuż Senatorſkiego iuż Rycerſkiego Stanu: Ugodne zakłady czyli *Pacta conventa* Auguſta II. y III. duchownym zagradzaią drogę ſpráwowánia Poſelſtw do Rzymu. *(b)* II. Poſłow Krol zawſze mianuie: Lubo nie ſam Krol poſelſtwa przepiſy y rzecz ſtanowi. Ale ieżeli pod czas Seymu uchwalona poſelſtwa wyprawa, do ułożenia, iák mowią, inſtrukcyi wyſadzane bywaią Oſoby iuż z Senatu przez Krola, iuż z Rycerſtwa przez Marſzałka, ktora do Kancellaryi podana, y z niey Posłom wydawana bywa: Kiedy zaś z Senatu rady Poſelſtwo ſię wyprawuie, inſtrukcya z Kancellaryi wydawana im bywa, y po odpráwionym poſelſtwie na naybliżſzym Seymie czytana, y cała w dzieie *Senatûs Conſultorum* zapiſana, iako też odprawionego poſelſtwa dawana ſprawa. *(c)*

(a) Vol. Leg. t. 6. f. 21. tit. To też Waruiemy. f. 624. tit. Poſłow. f. 220. tit. Legacya. (b) Tamże: (c) Tamże.

II. Zkąd nakład na poſelſtwa? y iaka Posłow przyſięga? *Odp.* Wyſadzonemu Posłowi z Korony Koronny; z Litwy Litewſki ſkarb nakład daie. *(a)* A ieżeli publiczny ſkarb na ten wydatek, gdy ſprawowania poſelſtwa nadchodzi potrzeba, nie wyſtarcza, tedy łożony przez Posła koſzt, albo zkąd inąd zaciągniony, ſzczęśliwſzych czaſow z publicznego ſkarbu wracany bywa. *(b)* Ze zaś Posłowie ſprawę poſelſtwá ſwoiego obowiązani ſą dawać Stanom Narodu, tego inaczey nie czynią tylko przody uczyniwſzy przyſięgę. *(c)*

(a) Vol. Leg. t. 5. f. 687. tit. Kommiſſya. (b) Vol. Leg. t. 6. f. 186. tit. O Legacyach f. 214. tit. Receſſ. (c) Załuſki Ep. t. 1. f. 356. 357.

§ II.

O Cudzoziemſkich Posłow przyimowaniu y odprawie.

I. JAkie ſą obrządki przyimowania poſtronnych Posłow? obowiązki? nakład? *Odp.* I. Co ſię tycze obrządku przyimowania Posłow, maſz wyżey. *(a)*

II.

II. Przytomności pod czas Seymow w Warszawie Posłom obcym zakazuią prawa, (*b*) skutku często nie biorące. III. Posłowie do samego Krola, á nie razem do Stánow Rzeczypospolitey poselstwo sprawuiący, przyimowani bywaią od Krola w obecności *Ministrorum* Korony lub Litwy, y Senatorow w ten czas przytomnych, albo osobnemi listami niekiedy przyzwanych. Gdy pod czas Seymu poselstwo bywa sprawowane, ktorzy Posłom odpowiedź dawaią, mowiło się wyżey. (*c*) IV. Roku 1673. Tureckiemu, Moskiewskiemu, Kozackiemu y Tatarskiemu Posłom lub Gońcom Rzeczypospolitey skarb nakład łożył. (*d*) Jnnych Krolestw Posłowie swych Monárchow nakładem poselstwa odprawuią.

(*a*) *w Ks. 2. Roz. 3. § 7. Kar. 251.* (*b*) *Tamże nan Kar. 252.* (*c*) *Tamże* (*d*) *Vol. Leg. t. 5. f. 108. tit. Seym.*

ROZDZIAŁ V.

Rozdział ten takowy mieć będzie podział: Że się nayprzod opowie o starożytności pieniędzy w Polsce? ich gatunku y cenie iuż dawney? iuż teraźnieyszey? Jaki teraz pieniędzy bieg iest? y ktore ich gatunki? Przy kim zdawna była y teraz iest, bicia pieniędzy władza? Na koniec co maią prawa lub dzieie o wprowadzeniu fałszywey monety? pod iakiey kary obostrzeniem są zakazane? y komu dozor tego zlecony? Wreszcie o gorach y kopaniu w nich kruszczow srebrnych.

§ I.

O starożytności pieniędzy w Polsce, liczbie pieniężney starożytney, iako też o tychże pieniędzy dawnych y teraźnieyszych gatunku.

I. JAka iest starożytność pieniędzy w Polsce? *Odp.* Pieniędzy z srebra y złota bitych starożytność ukazuie się z dzieiow Kazimierza, ktorego za uproszonym w Rzymie pozwoleniem Przodkowie nasi do rządow Narodu zprowadzaiąc, ten między inszemi obowiązek na siebie brali, że S. Piotrowi pieniądz z każdey Szlacheckiey głowy (zkąd też dań ta Swięto-Piotrzem nazwana) płácić będą. (*a*) Masz y inne rzeczy tey świadectwo u Długo-

ſza pod rokiem 1068. (b) Zkąd dużo ſię mylą, ktorzy mniemaią, że dopiero Kazimierz Wielki złote y ſrebrne pieniądze bić w Polſce zaczął: Gdyż zá tegoż Kazimierza (c) pieniądze bito. Władyſław też Plwacz Wielko-Polſkie Xiąże Arcy-Biſkupowi Gnieźnieńſkiemu y Poznańſkiemu Biſkupowi bicia monety moc nadał. (d) A Wacław Polſki razem y Czeſki Krol około roku 1300. wprowadził do Polſki używanie Czeſkiey monety y groſzy ſzerokich Praſkich.

(a) *Długoſz Lib. 3. f: 211.* (b) *Tenże f. 262.* (c) *Kadłubek L. 2. f. 655.* (d) *Cromerus L. 8. f. 533.*

II. Jaka dawnieyſzemi czaſy liczba pienieżna była? *Odp.* w Polſce dawniey rachowano pieniądze: I. Kopami z ktorych każda zawierała 60 ſzerokich Práſkich groſzy. (a) II. Grzywnami maiącemi w ſobie (b) groſzy ſzerokich Praſkich 48. III. Pułkopkami czyli złotemi ktore ſię zkładały z ſzerokich Praſkich groſzy 30 (c) IV. Fertonami liczącemi w ſobie groſzy tychże 12. V. Skoycami ważącemi groſzy tychże dwa. (a) *Długoſz*

goſz L. 11. f. 333. (b) *Vol. Leg. t. 1. f. 187.* (c) *Tamże f. 266.*

III. Groſz ſzeroki Práſki á Polſki poſpolity wiele zawierał pieniędzy? Pieniądz dawny wiele wynoſi teraz? y iaka w ſzczegulności moneta była? *Odp.* Groſz Praſki ſzeroki zawierał pieniędzy 18. á zaś pułgroſzek pieniędzy 9. czyli iak mowi práwo 1629 *tit. Czopowe*, Pieniążkow. (a) II. Pieniądz czyli iednakowy zawſze ceny był nie wchodzę w badanie: Z Statutu Alexandra Krola ukazuie ſię, że ważył groſz teraźnieyſzy polſki, kiedy też czerwony złoty (ktorego ſzacunek iuż zmnieyſzany iuż powiękſzany bywał: groſzami iuż mniey, iuż więcey w ieden zaliczanemi) zcieśniony był w ſwey cenie do groſzy 30 czyli połkopka. (b) Zkąd ułatwić ſię ma rożność, ktora zachodzi naprzykład u Rachmiſtrzow, z ktorych rożni ſummę daną za StaroſtwoSpiſkie wedługDługoſza 40000 kop groſzy Práſkich ſzerokich, rożnie wynoſzą, á záwierać może razem, że ieżeli za czaſow Władyſława Jagełła czerwony złoty bieg ten miał; ktory miáł potym za Alexandra, tedy zaſtaw Spiża uczyniony w ſum-

mie czerwonych złotych 80000: Co ieżeli groszy szacunek w roku 1412, gdy zastaw ten zachodził wychodził na złoty teraźnieyszy y groszy kilka (iaki Kalendarzyk Warszawski być [*d*] mieni) tedy zastaw ten przychodził Władysławowi w summie około 160000 czerwonych złotych: III. Dawnieyszemi temi czasami: rożne, krom groszy, y pułgroszkow, małe á nierozdzielne, iak mowi práwo (*e*) pieniądze były: y ktore w płaceniu ceł, Podatkow, Czynszow, Dziesięcin, Win, Pamiętnych, Zadatkow, albo Pism Pisárskich, tudzież zdawania Jmion y kupna, bieg ten miewały, iakiego się trzymali kupcy *f* IV. Fenikow, Troiakow, Czwartakow, Piętakow, Szostakow, Orlanek, Ortow, Cwiártek, pułtalarkow, Talárow, wzmianka y pamięć poźnieysza.

a Vol. Leg. t. 1. f. 155. tit. de pecunia. b Tamże f. 266. tit. De pecunia. c Lib. 11. f. 333. d Kolęda Warszawska na rok 1762. e Vol. Leg. t. 1. f. 154. Herburth f. 29. f Tamże.

III. Ktore są y iak wielorakie pieniędzy gatunki, ktore teraz bieg swoy maią?

ią? á ten razem iaki? *Odp.* Uchwała Seymu miánego w roku 1717, bieg monety stanowiąc, każe: ażeby czerwony złoty chodził po złotych ośmnaście. Taler bity po złotych ośm, Tynf po złotemu y groszy ośm. Mnieysze zaś gatunki monety, ażeby bieg swoy miały, przez pomiár go biorąc: Zkąd się ukazuie, że przed rokiem tym cena tych pieniędzy mnieysza była, *a* gdy to ieyże náwet sámo podwyższenie tylko do przyszłego Seymu ztwierdzone, iakoż czerwonego złotego bieg wymierza uchwała dana w roku 1676 złotemi dwunastą monety szelężney: Taler twardy zł. 6. Lewkowy złot: 5. *Vol. Leg. t. 5. f. 351.* Tynfy też po złotemu szły.

a Vol. Leg. t. 6. f. 290. tit. Skarb.

IV. Czyli kiedy skorzaná w Polsce monetá była? *Odp:* Klemens Janicki y Gwagnin o tym, że ze skory pieniądze bito, świadczą. *a* Mnie się zda, że temu ich mniemaniu, czy błędowi? (nie rostrząsam) początek to dało:. Ze dawnemi czasy, winy Sędziom wypłácáne bywały, skorami iuż gronostaiowemi, iuż popielcowemi, iuż lisiemi, o czym czytay w

prawie pod Kazimierzem W. *a Vol. Leg. t. 1. f. 36.*

§ II.

O władzy bicia monety dobrey, y o zakazach bicia lub wprowadzania fałszywey.

I. WŁadza bicia monety przy kim zdawna zostawała? y przy kim zostaie teraz? *Odp.* I. Władza pieniędzy bicia, y tym z pod stępla wychodzącym ustanawiania pewnego szacunku, zdawna przy Krolach była. Kazimierz W. rády do tego Senatu użył. *b* A zaś Władysław Jágełło przyobiecał, że bez rady y przyzwolenia Pánow Krolestwa swego monety w Krolestwie tymże bieżącey, álbo też postronney, álbo nowo wymyśloney nie káże, áni dopuści bić. *c* Zygmunt August idąc za przykładem Oyca swoiego y Przodkow swoich Krolow, przyrzekł, że nowey bić monety nie każe *d* krom wiedzy Stánow. A zaś Zygmunt III. dochodow do stołu Krolewskiego przychodzących z minnic tak w Koronie iako y w Litwie ustąpił Rzeczypospolitey wiecznemi czasy. *e* Co się też zakładami ugo-

ugodnemi, czyli P. C. poźnieyszych Krolow ztwierdza. *f* Ale od roku 1685. Minnice Rzeczypospolitey zámknięte, zkąd żadnych na zysk publiczny, ták w Koronie iako y w Litwie, nie biią pieniędzy. II. Miasta Pruskie, Toruń, Elbląg, Gdańsk, władzą biciá monety zaszczycone są zdáwna, y warowana tá dla nich listem Wcielenia, iak mowi prawo, *g* Pruss do Polski. III. Ugoda Mańśtwa Pruss z Domem Brandeburskim w roku 1525 zawarta wolność bicia monety Jemuż daie. *h* Jáko też ugoda inna Xiążęciu Kurlandzkiemu teyże mocy udziela. *i* Lubo wolność tę w pewnym práw obrębie zatrzymaną mieć chcą Seymy w rokach 1601. 1616. 1633. 1649. 1676. 1685. *k* Moneta też Pruska starym obyczaiem *l* ma być bita.

a Lengnich Jur. publ. L. 4. c. 12. §. 2. b Vol Leg. t. 1. f. 43. tit. De moneta: c Tamże f. 83. § 1. tit. Confirmatio. d Vol. Leg. t. 2. f. 594. § Chcąc. e Vol. L-g. t. 3. f. 710. tit. Opatrzenie. f Władysława y Iana Kazimierza § Iż za śmiercią: Michała, § Iż za abdykacyą. Iana III. II y III Augustow §§ Jż Prowent. g U Lengnicha L. c. § 3.

e. § 3. *k Tamże i Vol. Leg. t. 2 f. 1635 tit. O sprawiedliwości. k Vol: Leg. t. 2. f. 1509. t. 3. f. 270. f. 800. t. 4. f. 288. t. 5. f. 350. f. 721.*

II. Jakie ſą zakazy práwa względem bicia y wprowadzania monety fałſzywey? iak oboſtrzone? y pod czyim dozorem? *Odp.* I. Złego wewnętrznego ſzacunku pieniądze zawſze były zakázáne w Polſce. Kazimierz Jagellończyk dał práwo, áżeby ten, u ktorego by ſię w iedney ſrebra grzywnie ktoregożkolwiek ſtanu człowieka, znaydowały dwa fałſzywe groſze, żeby grzywnę tracił, *a* á u kogoby ſześć groſzy złe w iedney grzywnie znalezione były, żeby takowy na gardle był karan. *b* Zygmunt też I bitą w Swidnicy monętę złą wywołał: A na biiących *c* bądź Szlachtę, ieżeliby w tymże wyſtępku przekonani Szlachta y oſtatnim karaniem pokáráni, zeználi iż oni ſą rázem tegoż fałſzowania monety winnemi, śmierci kárę uſtánowił, y dobr do Krolewſkiego ſkárbu zatrzymanie. Czytay práwá tegoż zakázuiące pod Zygmuntem III. *d* Władyſławem IV. y innemi Krolami. *e* I

iaką

iáką ſurowością karani być powinni fałſzerze monety, oſtrzeż ſię z prawa: *f* II. Zeby zaś fałſzywa moneta wprowadzana do Polſki nie była, dozor tego zlecaią prawa *g* Stároſtom gránicznym: Miáſtom portowym y ſkłádnym: A miánowicie Podſkárbim oboyga Narodu y ich Urzędnikom y Celnikom. *h*

a Vol. Leg. t. 1. f. 154. tit. De pecunia b Herburt f. 81. tit. Takowy ſtatut: c Vol. Leg. t. 1. f. 475 tit. Et quia f. 476. tit. Ad corrigenda. d Vol. Leg. t. 2. f. 1223. t. 3. f. 372. f. 800. e t. 4. f. 453. t. 5. f. 351. t. 6. f. 186 tit. Skarb. f. 290. f Vol. Leg. t. 1. ut ſupra y indziey. g Vol. Leg. t. 2. f. 1453. tit. O mynicy. t. 6. f. 186. tit. Skarb, na końcu.

§ III.

O Minnicách y Gorach ſrebrnych.

I. GDzie Polſka dawno Minnice miáłá? y gdzie ieſzcze ma? *Odp.* I. Dáwnieyſzych czaſow Polſka Minnicę miała: w Olkuſzu, w Krákowie y w Toruniu. Miaſta też, Toruń, krom Krolewſkiey, Elbiąg y Gdańſk oſobne dla ſiebie minni-

će pozwolone maią. II. Ale gdy ſtany bicie monety Boratynowi y Tymſiuſzowi z intraty y przez arendę puściły: Dochody ſkarbu podwyżſzone ſą prawda, ale też y moneta dawney nie rowna w ſzácunku, y ſzelągi bite z miedzi wprowadzone do Kraiu: W czym poſtrzegſzy ſię Stány, minnice zamknąć kázáły w roku 1667. á otworzenie ich w roku naſtępnym odłożyły aż do wybrania nowego Krola, wybrány Michał, przez ktorego pánowániá czáſy wſzyſtkie, do ich otwarcia nie przyſzło. Otworzone za Jana III. y w krotce zamknięte, dotąd ſą iedną z tych rzeczą, ktorey potrzeba wielka: o ktorey rada częſta: zalecánie iey Krolom zwykłe: á ſkutek dotąd zawieſzony. III. Atoli wychodziły niekiedy pod ſtęplem Polſkim pieniądze rożne. Szoſtaczki za Auguſta II. w Saxonii, y połtynſy w rokach 1698. 1704. w Krolewcu także wyſzła moneta podobna ſtęplowi 1659. Saſkie niedawno za Auguſta III tynfy, y Gdańſkie, ktorych ſię znacznie przebierá: Aż też dawnemu ſzacunkowi dużo nie wyrownywaiąca moneta napełniła Kray, czyli z pieniędzy

wyni-

wyniſzczyła raczey, pod rozmáitym ſtęplem, na Oyczyzny naſzey klęſkę rozmaicie bita. *Lengnich Lib. 4. c. 12 § 2. 245.*

II. Jaka ieſt o gorach Olkuſkich wiadomość? *Odp.* Do bicia monety ſrebrney, Gory Olkuſkie (ktore ſię też w práwie (*a*) Zupami zowią) ſrebrnego kruſzczu dodawały Polſce: Leżą te w Krakowſkim Woiewodztwie pod Miaſteczkiem Olkuſz nazwanym. Za czaſow Stefana Krola znaczne z nich ieſzcze Krolowi ſzły intraty. Ale niedozor Urzędnikow nad temiż gorámi ſkárb ten wydarł Polſce, przez ich wodámi zalánie. II. y III Auguſtowie w ſwych zakładach ugodnych czyli P. C. ſwoie w ich naprawie oświádczáli ſtáránie, *b* y pomocy do tego od Stánow ſzukáli ná Seymách bezſkutecznie. I ták, gdy inni zá morzámi, y w innych świátá częściách ſzukáią ſrebra, Polácy go w ſwym Kráiu zániedbáli.

a Vol. Leg. t. 2. f. 1334. tit. Rationes.
b P. C. Auguſta II. Vol. Leg. t. 6. f. 33. tit. Zabiegaiąc Auguſta III. f. 635. tit. Kruſzczow.

RO-

ROZDZIAŁ VI.

O Dochodach RZECZY-POSPOLITEY

DOchody Rzeczypospolitey pochodzące uważane być mogą dwoiako: albo ile te przychodzą Jey w Koronie: albo ile przychodzą w Litwie: Zrzodła zaś tych dochodow nie są w oboim Narodzie iednek. Dla czego odłożywszy na koniec ciekawość wielorakości podatkow dawnych y gatunkow w Narodach tychże, Rozdział ten nauczy. Nayprzod zkąd? y iak nazwanych podatkow dochody publiczne idą w Koronie? Potym ktore z tych z koroną ma spolne Litwa? y ktore sobie szczegulne?

§ I.

O Zrzodłach publicznych dochodow w Koronie.

I. PIerwszych dochodow w Koronie są zrzodłem cła Koronne, to iest intraty zbierane z przywiezionych w granice, lub wywiezionych kupi y towarow. (induktámi y ewektámi práwo zowie) Dozor dochodow tych, czyli skarbu Koronnego, do Podskarbiego należy, ktory cel-

celnicze urzędy stánowi po Komorach celnych: ktorych liczbę mász w práwie: *a* żeby zaś Celnicy z Kupcámi według upodobania swoiego sobie nie postępowali, przepisanemi im instruktárzámi, iák mowią pospolicie, niby obrębem iákim urząd ich ograniczáią prawa w rokach. 1569, 1596, 1601, 1643, 1661, 1677. Mianowicie iednak rokow 1650. (*b*) y 1703. (*c*) W Prusiech osobni są Podskarbiowie od Koronnych. (*a*) *Vol. Leg. t. 4. f. 79. 80.* (*b*) *Vol. Leg. t. 4. à f. 154.* (*c*) *Tom. 6. à f. 131.*

II. Drugim dochodow publicznych zrzodłem iest kwarta, kwarta ta rodzaiem podatku iest ustanowionym za Zygmunta Augusta(*a*) roku 1562 na zapłatę woysku Koronnemu broniącemu Oyczyzny gránic: to iest czwarta część dochodow z Stárostw, Krolewszczyzn, Zup, Cel, Mytow, przychodzących, przez wysłanych na to z Seymu w tymże roku Rachmistrzow, czyli Kommissarzy, wyznáczona: zkąd też woyska kwarciánego nazwisko poczatek bierze. Ponieważ zaś kwarta ustanowiona pierwiastkowie nie wystarczała woysku na

na zapłatę, uchwalona ieſt kwarta druga z Stároſtw y Krolewſzczyzn, z wyłączeniém dobr ſtołu Krolewſkiego: zkąd też kwarta ta dwoiaka ieſt: ſtara y nowa. (*b*)

Kwarta ſtara wynoſi w Wielkiey Polſce.

Kwarta ſtara wynoſi w Wielkiey Polſce. - -	60720	gr.	3
Nowá. - -	49324.	-	11
W Małey Polſce ſtara	87897.	-	3
Nowa. - -	68474.	-	12
Summa czyni	266415	gr.	29

(*a*) *Vol. Leg. t. 2. f. 616. tit. O pozwoleniu t. 3. f. 9. 19.*

III. Trzecim dochodow publicznych zrzodłem ieſt, pogłowne, albo iák dawniey práwá mowią: *ſubſidiũ charitativũ contributionis generalis*. Pogłowne to w rzeczy, była dań od wſzyſtkich zkłádana, ktoregożkolwiek Stánu y płci, obywatelow, z miłości Oyczyzny dobra. Pierwſzy raz dań ta uchwálona za Zygmunta I. (*a*) Ponowiona w roku 1662, y 1673. (*b*) Powiękſzona we dwoie roku 1674, (*c*) á w tylo troie roku 1676. (*d*) Odmieniona na koniec w ſtateczną woyſku płácą roku 1717, (*e*) zrozporządzeniem, wiele ktore Woiewodztwo ma co połrocznie płacić (O czym w Kſię-

dze pierwſzey czytay, pod opiſem każdego Woiewodztwa y Ziemi: tu całoroczniey płácy bierz wymiar: (*a*) *Lengnich L. 4 c. 11. § 8.* (*b*) *Vol. Leg. t. 4 f. 881 t. 5. f. 95. 165.* (*c*) *Tamże f. 221.* (*d*) *Tamże f. 345.* (*e*) *Vol. Leg. t. 6.*

PROWINCYA WIELKO-POLSKA.

WOIEWODZTWA y ZIEMIE — złotych Polſkich płacą:

Poznańſkie - -	340909	gr.	2
Kaliſkie - -	254042	-	
Sieradzkie	111693	-	12
Wieluń: Ziemia	31492.	-	26
Łęczyckie	60914	-	28
Brzeſkie Kuiaw:	57087	-	24
Jnowrocławſkie	32646	-	26
Ziemia Dobrzyń:	31624	-	8
Płockie. - -	58694.	-	8
MazowieckieZie:	322558.	-	6
Rawſkie. -	86101.	-	12
Pruſkie trzy	623716	-	14
Płaci tedy PROWINCYA WIELKO-POLSKA	2000481	gr.	16

PROWINCYA MAŁO POLSKA.

WOIE- — płacą

Krakowſkie.	477919	gro:	12
Zat: y Ośw: XX.	51680	-	12
Sendomierſkie	310974	-	2

Ra-

WOIEWODZTWA Y ZIEMIE — złotych Polſkich

Radomſka Ziemia	232817	24
Kiiowſkie	10801	24
Ruſkie Ziemie	278498	2
Wołhyńſkie	109363	2
Podolſkie	27473	24
Lubelſkie	186148	20
Bełzkie	62267	26
Podlaſkie	186650	4
Bracławſkie	5400	26
Czerniechowſkie	- -	- -
Summa wynoſi	1938995 gr.	28

A zaś cała obydwu Prowincyi złotych Polſkich - - - - 3940477 gr. 14.

IV. Czwartym dochodow publicznych zrzodłem ieſt, Hiberna. Jmieniem hiberny przychodzi podatek dwoiaki: Jeden ktory z dobr Krolewſkich obywátele płácą za zimowe ſtanowiſka, pod czas ktorych żywić niegdyś żołnierzy muſieli: Drugi, ktory Duchowieńſtwo ná rok przyięło, ále ktorego ciężar z miłości Oyczyzny dotąd dzwiga. Nad to z płacy od ſoli ſuchedniowey:

WIELKO-POLSKA płaci Hiberny z dobr Krolewſkich.

Z Poznańſkiego Woi: zł. Pol. 26124 gr. 4.

Z Ka-

z Kaliſkiego - -	31526.	4
z Sieradzkiego - -	20885.	27
z Ziemi Wieluńſkiey	16529.	28
z Łęczyckiego - -	8170.	4
z Brzeſkiego Kuiaw:	15255	16
z Jnowrocławſkiego	11259	8
z Ziemi Dobrzyńſkiey	3330	1
z Płockiego - - -	5224	21
z Ziem Mazowieckich	55309	12
z Rawſkiego - - -	17573	9
z Pruſſ - - - -	115683	14
Wynoſi ſumma cáła	326871	28

Od DUCHOWIENSTWA

z Poznańſkiego - -	23188	4
z Kaliſkiego - - -	71357	4
z Kuiawſkiego - -	28104	10
z Płockiego - -	21749	10
z Chełminſkiego	4869	19
z Warmii -	35130	15
Summa cała czyni	184399	2

Od Soli.

z Poznańſkiego y Kal.	12100
z Sieradzkiego - -	2400
z Ziemi Wieluńſkiey	1200
z Łęczyckiego -	500

z Ku-

z Kuiaw: y Jnowracław:	3300	
z Dobrzyńſkiey Ziemi	2200	
z Płockiego. - - -	1000	
z Mázowieckich Ziem	6750	
z Rawſkiego - - -	850	
Summa cała czyni	30300	

Summa hiberny z Wielkiey Polſki 541571.

MAŁO-POLSKA hiberny płaci. z Krolewſkich dobr.

Z Krakowſkiego - -	112595.	25
z Zator: y Oświecimſk.	14665	12
z Sendomierſkiego	73498	12
z Lubelſkiego - -	13444	1
z Podláſkiego - - -	31840	6
z Ruſkich Ziem - -	90837	9
z Bełzkiego - - -	24263	18
z Wołyńſkiego - -	10535	11
Summa cała czyni	371680	4

Od DUCHOWIENSTWA

z Krakowſkiego: -	149459	
ze Lwowſkiey Dyecezyi	2434	20
z Przemyſlſkiey -	5987	
z Chełmſkiey - -	2226	2
z Łuckiey z Wołyńſkiego	2161	
Summa cała czyni	162267	22

10d

Od Soli

Z Krakowſkiego, - -	4357.
z Zatorſk: y Oswiecimſk:	1400.
z Sendomirſkiego - -	3600.
z Lubelſkiego -	1125
z Podláſkiego -	999
Summa cała czyni	11481

Summa hiberny w Małey-Polſce 545428 26.

V. Piątym publicznych w Koronie dochodow zrzodłem ieſt: Pogłowne Zydowſkie ktore do roku czyni zł. Pol. 220000. VI. Do tychże dochodow Rzeczypoſpolitey zalicza ſię Hiberna *Cleri Græci* czyniąca zł.p.6141. Jáko też z Ekonomii niektorych y Przedmieśćia Piotrkowſkiego wraz czyniące zł.p.13695. gr.8.

Zaczym roczny w Koronie dochod czyni 5532279. - 19.

§ II.

O Zrzodłach publicznych dochodow w Litwie

I. Pierwſzym zrzodłem publicznych dochodow w Litwie ſą rownie iák y w Koronie cłá y mytá, ktorych rząd y dozór do Podſkárbiego W. L. nalezy, á

dochod

dochod z nich nie zawſze iednoſtáyny.

II. Drugim tegoż w Litwie dochodu zrzodłem kwarta, czyli raczey *donativum generale*, wynoſi to zł. pol. 200000

III.	*Auctio Donativi* czyni	100000
IV.	Hiberna. -	487661.
V.	Czopowe y ſzelężne	492300
VI	Uchwała z Dymow	626566 g. 20
VII.	Podatek Żydowſki	60000
	Summa cała czyni - -	2266627 20

Vol. Leg. t. 6. à f. 348. ad 387. także przody à f. 313. tit. Auctio.

§ III.

O dawnych w Koronie y Litwie podatkach, ich rozmaitości, znieſieniu lub zatrzymaniu.

I. MOnarchowie Polſcy, dani y podátkow włádzą zdáwná náywyżſzą mieli; z tey gdy ſię wyzuli, y gdy moc uchwálániá podátkow zupełną Stánom warowały práwa, (a) rodzaie naznaczanych podatkow bywały wielorakie, y czas wybierania ich od Seymu do Seymu przedłużany: iako też wyznáczonych ná iednym Seymie, odmieniane na drugim gatunki

tunki (b). Za Władyſłáwá Jágełłá roku 1405 uchwálone z Káżdego łanu dwanaście groſzy na wykupno Ziemi Dobrzyńſkiey. (c) Ale ten dawnieyſzy przykład pominąwſzy, gdy Oyczyzny obrona potrzebowała nakładu, ſtanowione bywały pobory, y wyſadzani do ich wybierania po Woiewodztwach y Ziemiách Poborcy. Co ſię czytać tylekroć w práwie daie pod tytułem Deklaracyi Woiewodztw, ktore iuż koniec wzięły, (d) ani ich w práwie po roku 1703 więcey czytamy.

(a) *Vol. Leg. t. 2. f. 901. tit. Oſobliwie t. 1. f. 56.* (b) *Vol. Leg. t. 3. f. 894. tit. Deklaracya.* (c) *Długoſz l. 10 f. 180.* (d) *Pod każdym Seymem.*

II. Czopowego y ſzelężnego podatkow wzmiankę częſtą práwa czynią: A imieniem tych rozumiana być ma dań od beczki na przedaż idącey, y garca przez kaczmarze przedażanego: I dań ta w Koronie iuż była powiękſzana, iuż zmnieyſzana, y obracana na potrzeby Rzeczypoſpolitey *Vol. Leg. t. 3. f. 613. 862.* Teraz w Koronie obracana bywa na Woiewodztw wydátki, á w Litwie na woyſko

II. Młynowe czyli Szos, to ieſt dań z miaſt y młynow, miáło niekiedyś u nas mieyſcę. (*a*) I w roku 1703 na wykupno Elbląga było nakazane, y zebrana ſumma w Koronie y Litwie talerow bitych 300000, ále pieniędzy tych do ſkarbu wnieſienie nakazuiące práwá nie wzięły ſkutku w Koronie: Litwa ſwoie 100000 talerow tychże, obrociła na zapłatę woyſku, z obowiązkiem wrocenia iey, gdyby wykupna Elbląga nadarzyła ſię ſpoſobność. (*a*) *Vol. Leg. t. 6. f. 99, 188. 207.*

III. *Donativū* Kupieckie to ieſt ſumma ktorą Kupcy na potrzeby publiczne dawali: Ta dań dobrowolna rozmaicie bywała, podług Oyczyzny potrzeb, układana; maſz iey wzmiankę tylekroć w práwie. W roku 1628 włożona na Litewſkich Kupcow ſumma zł. pol. 50000 na Koronnych 100000. Do ktorey Grecy, Ormiánie, Perſowie, Skotowie, przyłączáli 20000. (*a*) Litwa dań tę kupiecką: Dárowizny imieniem przychodzącą, obrociła na zapłatę woyſku. (*b*)

(*a*) *Vol. Leg. t. 3. f. 581. tit. O Kupcach f. 609. tit. Donativum Vagabundi.*

(*b*)

(*b*) *Vol. Leg t. 6. f. 313: tit. Auctio.*

IV. Nayſtarożytnieyſzy podatek był, Poradlne czyli łanowe zwany: to ieſt pobor ktory z káždego łanu wypłacany bywał. Ludwik Krol podatek ten od 12 do dwu groſzy zmnieyſzył, co Wládyſław Jagełło tak tłómaczył, żeby podatek ten ſami Kmiecie y nie Szlachta płácili. (*a*) Ale dań ta poradlne, potym podymne nazwana, cale koniec wzięła za Zygmunta III. (*b*)

(*a*) *Lengnich L. 4. c. 11. §1.* (*b*) *Vol. Leg. t. 3. f. 767. in P. C. Vladislai IV. tit. Podymne.*

V. Uſtanawiana także bywała akcyza, iák mowi práwo, to ieſt podátek dwu groſzy od złotego z rzeczy przedażnych do iedzy y używania á *victualibus & utenſilibus. Vol. Leg. t 4. f. 630, 602. t. 5. f. 115. tit. Akcyza.*

VI. Pogłownego także Tatarſkiego práwá czynią wzmiankę oſtatnią na Seymie miánym w roku 1710. (*a*) Wynoſiło zaś to iuż trzy, iuż ſześć niekiedy tyſięcy. (*b*) (*a*) *Vol. Leg. t. 6. f. 208 tit. Zapłata.* (*b*) *Vol. Leg. t. 4. f. 818. t. 5. f. 147. f. 425.*

VII.

VII. O Prowencie tákże tabacznym namieniaią práwá: że inne pominę. Czytáy *Vol. Leg. t. 5. f. 146.*

ROZDZIAŁ VII.

O SĄDACH

ROzdział pomieniony o początku nayprzod mowić będzie, y o ſtarożytności Sądow w Polſce: ich wzroście? Potym nauczy iakie w ſzczegulności te Sądy były? Daley ktore z porządku tych Sądow uſtały? ktore odmienione? ktore zatrzymane? opowie. Na koniec o każdym w ſzczegulności ſądowym urzędzie krotką paragrafami tyląż wiadomość poda.

§ I.

Kiedy Sądy w Polſce początek wzięły? y iaki ich wzroſt?

ODp. I. Sądy w Polſce razem z prawami ſwoy początek maią: Nie z temi ktore ſą na tablicách wypiſane, álbo podane na piśmie, ále ktore w rozumy wlewa z przyrodzeniem Wſzechmocny Práwotworca; y ktoremi ſą práwey zwierzchności rozporządzenia rozumne. Tákci Lech

Lech rozſądzáł ſpráwy, nie według piſanego práwá, ktorego nie było, (mowi (*a*) Kromer) ale podług rozumu, co ſłuſzność rzeczy y dobroć ſpráwy káże, uczącego.

(*a*) *Cromerus ſub Lecho.*

II. Naſtępcy Lecha, Monarchowie inni tenże, podług prawideł tychże przyrodzonego rozumu, ſądzenia urząd ſprawowali. W czym gdy Monarchowie ſami nie wyſtarczali, Grach czyli Krak, do rozſądzenia zachodzących w Páńſtwie ſporow, Sędziow wyſadził, iáko świádczy Długoſz, (*a*) y władzą ſądzenia im zleconą pewnemi práwámi ográniczył: Od ktorych iednak wyroku y wſkázow, wolne było wyzywánie do ſámego Monarchy. Wſpomniony Dzieiopis Bolesława Chrobrego chwali z pilności y dozoru Sądow; że na nich albo oſobą ſwoią ſam zaſiadał, álbo gdy mu do tego walnieyſze Narodu ſprawy były na przeſzkodzie, tedy na mieyſce ſwoie ſtawiał nienaruſzonych boiaźni Bożey y ſprawiedliwości Miłośnikow, ktorzy na naypierwſzym báczeniu to zawſze mieli, żeby wyroki ſwoie ſznurem ſpráwiedliwości miárkowali, wiedząc,

 że ie-

że ieżeliby z obrębow práw y ſłuſzności wykroczyli, tedy od ſądu Jego, ktory wzkazánym nieſłuſznie otwarty był, naga ny by nie uſzli. (*b*) Pełne Piſarzy innych ſą Kſięgi, iuż przyznaney pośledniey ſzym Monarchom ſpráwiedliwości chwały: iuż naganienia niektorych, gdy iey ſtraż puścili w zaniedbanie. (*a*) *L. 1. f. 53.* (*b*) *Lib. 2. ff. 163. 164.*

§ II.

Jakie w ſzczegulności Sądy w Polſce dawnieyſze były? y w nich iákie były wyzywań czyli appellacyi ſtopnie?

Odp. I. Miáłá Szlachta po Woiewodztwach y Ziemiach y tychże Woiewodztw y Ziem Powiátách ſąd ſwoy oſobny, złożony z oſob: Sędziego, Podſędka, y Piſarza, y iáko znać daie práwo pod Włádyſławem Jagełłem (*a*) w roku 1420 náleżeli do Sądu tego: Woiewody y Podkomorzego, Sędziego y Podſędka Komornicy od nichże wyſadzeni. Ktore też práwo záleca Sędziemu y Podſędkowi, áżeby wſzyſcy wzor z Wielkiey Polſki biorąc, oſobą ſwoią na tych ſię Sądach znaydowali, á nie iedynie Namieſtnikow ſwych zſyłali. Sądow tych odprawianie raz w mieſiąc nakazywały práwá (*b*) dawnieyſze; á nie więcey: Uchwała dana w roku 1565 trzy rázy ie zkładać, á niegdzie dwa w roku káże, á czwárty raz ſpráwowáne wieca. Co kiedy początek wzięło ukryły dzieie. Z tych Sądow apellacya, iák mowią, bywáłá, ná roki głowne Woiewodzkie, o ktorych zaraz, ieżeli te przypadały przed Seymem, co ieżeli ie Seym poprzedzał, proſto na wieca, to ieſt roki powſzechne całego Narodu. (*a*) *Vol. Leg. t. 1. f. 77.* (*b*) *Vol. Leg. t. 2. f. 677.*

II. Drugi, dawniey zwyczayny ſąd, roki były głowne Woiewodzkie. Konſtytucya wyżey dopiero wſpomniona wiecámi te roki zowie: ktore też raz w rok odprawiać każe przy Woiewodzie, á w niebytności Woiewody dla choroby, przez Kaſztelana y inne Urzędniki Ziemſkie. Jakoż ſąd ten zkładali: Woiewoda, Kaſztelan, y inni ſwym porządkiem Urzędnicy. Co ieżeli z tych ktory być nie mogł tym ſądom przytomny, muſiáł ná náſtępuiących rokach przyſięgać, że chorobą práwdzi-

práwdziwie złożony był; chyba że posel-ſtwo álbo urząd inny publiczny ſpráwował: Do ktorey też przyſięgi w podobney okazyi Sędziowie Rokow powiątowych obowiązanemi byli: Lub inni ſądzić mogli, wyſtawiſzy Namieſtnikow do ſądu, za tych co dla choroby lub innych publicznych zabáw nie ziechali. Urzędy te wſzyſtkie ſądowe ſwoich do piſania wyrokow miewáły Piſarzy. (a) Wyzywánie od Sądow tych ſzło na wieca: (a) *Vol. Leg. t. 1. f. 572. & Sqntb9 f. 36. f. 50. f. 78.*

III. Jeſzcze naywyżſze dawniey dla Szlachty *ſubſellium* ſądowe było, wieca: *colloquia generalia* rzeczone tákże: to ieſt roki powſzechne całego Narodu na ktorych (a) ſam Krol oſobą ſwoią zaſiadał. Zkąd niedziw że ſię uſkarzáł Wálezy: *Per meam fidem Poloni iſti faciunt, ut agam Judicem, Juriſperitum.* Wiecow tych y rokow głownych iáko też y Powiátowych ukazuie ſię ſtarożytność z Długoſza, ktory Leſzka biáłego chwáli z pilności y uſtawiczności na tych wiecach. (b) Od Sądow tych wſzyſtkich Wládyſłáw, Plwacz nazwa-

nazwany, uwalniáł poddáne Arcy-Biſkupa Gnieźnieńſkiego y Poznańſkiego Biſkupa (c) á przenioſł na Arcy-Biſkupa y Biſkupa. [a] *Vol. Leg. t. 1. f. 6. tit De Judicibus.* (b) *L. 6. f. 630. tit Maceratis.* (c) *Długoſz Jbid. f. 647. tit. Beneficia.*

IV. Z ſtatutu ukazuie ſię, że procz Sądu, ktory ſię iuż z Woiewodow, Kaſztelanow y innych Urzędnikow, iuż Sędziego, Podſędka y Komornikow zkładał, oſobne też Sądy ſwoie ſprawowali Podkomorzowie y Stároſtowie. *Vol. Leg. t. 1. ff. 36, 50, 76, 77.*

V. Miaſta także ktore ſię práwem Magdeburſkim rządziły (w porządku praw tych potępione artykuły od Grzegorza Papieża, Alexander Krol odrzuca (a) w roku 1505) oſobny ſwoy miały Sąd, złożony z Sołtyſa, Woyta y Ławnikow, od ktorego wyzywanie ſzło do Magdeburgu za granicę: Co że wydatkow zagranicznych bywało przyczyną, y zámięſzań nieſpráwiedliwości pełnych, wyzywania te za radą Duchowieńſtwa Rad y Szlachty, Raycow, Woytow y Ławnikow

kow Kazimierz W. zniosł: A na mieyſce zagranicznego Magdeburſkiego Sądu, uſtanowił Sąd nowy, Magdeburſkiemu podobny w Krákowie na Zamku; złożony z iednego Woyta (ktoregoby ſtanowienia moc przy Krolu zoſtawała) y Łáwnikow ſiedmiu: z Bochni, Wieliczki, Ropczycy, Lipnicy, Myślenic, Olkuſzu, Wolborza przyzywanych przez naywyżſzego Krolewſkiego Spráwcę, iáko też y z innych miaſteczek wybieránych. Od Sądu zaś tego wolne było wyzywanie do ſamego Krola, ktory po dwu Raycow wyznaczał z miáſt: Krakowa, Sądcza, Bochni, Wieliczki, Olkuſzu, Kazimierza, dla oſtatniego ſpráw támże wytoczonych zakończenia. *Vol. Leg. t. 1. à f. 144. ad 149. Długoſz Lib. 9 à f. 1104 ad 1109.*

§ III.

Ktore z tych Sądow uſtały? ktore odmienione? ktore zatrzymane?

Odp. I. Z porządku Sądów dopiero wſpomnionych, znieſiony Sąd Magdeburſki, nie tylko ten, ktorego bieg zatrzymał Kazimierz W. ſwym wyrokiem; ále y ten, ktory uſtánowiony przez tegoż Kazimierza w Krakowie, á przez Náſtępce Krole zatrzymány támże, wolne czynił oſtatnie ſporow práwnych do Krola wyzywanie: ktora to oſtatnia mieyſkich ſwarow rozſtrzygániá władzá zdáie ſię być przenieſiona na Sądy zadworne, iak mowią Aſſeſſorſkie.

II. W liczbie Sądow dawnych odmienionych y na inny ſądzenia kſztałt przerobionych położyć ſię mogą: Roki głowne Woiewodzkie, y powſzechne wieca: Z ktorych pierwſze na początku ſzeſnaſtego wieku uſtawać poczęły: Lubo ie Zygmunt Auguſt nakazywał zkłádać. (a) A zdaie ſię, że po tym zakazie uſtały wkrotce. Wieca pod Henrykiem koniec wzięły, á na mieyſce oboyga tych Sądow naſtąpiły, (ktorego rozumieniá fundament czyni nieiakie Sądow tych podobieńſtwo, z wiecami y powſzechnemi rokámi) Seymowe, *Relationum*, Zadworne, Sądy á pod Stefanem Batorym Trybunały, o ktorych niżey.

(a) *Vol. Leg. t. 2. f. 677.*

III. Zátrzymáne zaś zdaią ſię być, (lubo

(lubo nie bez znakomitey w swym trybie odmiány.) Sądy nayprzod Ziemskie czyli Roczki: Sądy Podkomorskie: Stárościnskie czyli Grodzkie, Woiewodzinskie: o ktorych, iáko y innych nowo ustanowionych á zgołá wszystkich tym porządkiem się powie, ktory kładzie práwo dane w roku 1611 za Zygmunta III. *Vol. Leg. t. 3 à f. 67.*

§ IV.

O Sądach Seymowych.

JAka iest Sądow tych (ktore pierwszą jurisdykcyą czyli zwierzchnością postępek práwny skrocony zowie (a) pod Zygmun. III.) starożytność? z ktorych się Osob Sąd ten składa? ktore do niego należą spráwy? y ktory ichże składania czas? lub iaki odpráwiania sposob? kto dekreta czyli wyroki pisze? y tych iaki warunek.

Odp. I. Sądy Seymowe nastąpiły na mieysce Wiecow czy Rokow powszechnych w obecności Krola odsądzanych: Z wypisu práw pod Janem Olbrachtem stanowionych ukazuie się, (b) że ieszcze za panowania Monarchy tego spráwy szcze-

gulnych Osob na Seymach rozsądzane bywały: Co też sámo oznaczaią w postępku práwnym położone słowa: *Ta acz wielka iest*, (to iest Jurysdykcya Seymowa) *y rożnemi Statuty ... opisana* (*c*)

II. Sąd ten zkłádáią Osoby: Krola, Senatorow, y Posłow z swey Jzby do Sądu tego wyznaczonych przez Marszałka Poselskiego: Do rozsądzenia spraw w występkach *læsæ majestatis*, to iest obráżonego maiestatu, albo *perduellionis*, to iest buntu, Posłow 12 do Sądu wysadzać prawa każą, *á* z każdey Prowincyi czterech. Jako też w spráwach z Trybunałow głownych na Seym odesłanych. (*e*) Do spráwy Filippa Obuchowicza Woiewody Smoleńskiego o poddánie Smoleńska 24 Posłow z Jzby Poselskiey wyznaczano. (*f*)

III. Spráwy do Sądu Seymowego należące uchwała dana w roku 1611 (*g*) dzieli *in causas criminales y civiles*, á tych inny ieszcze naznacza tamże podział:

IV. Práwa obowiązek na Marszałka kładą; (*h*) ážeby Posłow, iák tylo Izba Poselska od Senatorskiey się odłącza, do sądu tego wyznaczał: Zkąd Sądy te odpráwiać

wiać się nie mogą, ieżeli w Izbie posel-
skiey wyznaczanie tych Sędziow nie zaydzie.
Tak w roku 1740 z przyczyny tey Sądy Seymowe odpráwiáne nie były. Czas ich odprawiania poty trwa, poki obrady w Izbie poselskiey: Ani zapoczynane przody być mogą, aż z zagaieniem, iak mowią Sessyi. Przed obrániem Márszáłká, álbo po zerwánym Seymie, mieysca nie maią. Zkąd Jerzy Lubomirski Marszałek W: K. w roku 1664 o winę obrażonego maiestatu potępiony, skargę uroczystą zanosił do Ksiąg publicznych o bezprawny na przeciw sobie wyrok, ktory iuż po zerwánym Seymie wypadał. *(i)* Atoli przed zerwaniem Seymu wypadłe z Sądu tego wyroki są ważne.

VI. Sposob przywołánia w tym sądzie spraw takowy wypisuią práwá: *(k)* Ktore też waruią, ážeby pozew położony był sześcią niedzielami przed rokiem, á położenia tego publikacya uczyniona na Seymiku Powiátowym, y podpisana od Marszałka koła, y do grodu wwiedziona. Dekreta wychodzą według wielości kresek, do ktorych swoy wyrok maiestat łączy:

czy. W reszcie czytay ustawy rokow 1641, 1611, 1699, 1736. *(l)*

(a) Vol. Leg. t. 3. à f. 67. (b) Vol. Leg. t. 1. f. 27. (c) Vol. Leg. t. 3. L. c. (d) Tamże t. 5. f. 53. (e) Tamże f. 553. (f) Tamże t. 3. f. 479. (g) Tamże à f. 68. (h) Tamże t. 5. f. 763. (i) Lengnich L. 4. c. 2. § 40. (k) Vol. L. t. 3. à f. 67, t. 4. f. 7. (l) Tamże: Także t. 6. ff. 25, f. 627.

§ V.

O Sądach Zadwornych Relationum.

I. SĄdy zadworne *relationum* początek maią z Wiecow: Kazimierz W. dał práwo, áżeby *(a)* Sędziowie ziemscy sprawy nie ktore do Sądu zadwornego odsyłali: gdzieby przez Krola y przyzwáne Pany bywáły rozsądzáne: álbo ieżeliby Krol dla innych zábáw weyrzeć w nie nie mogł, tedy do sporow tám wytoczonych zákończeniá, Sędziemu y Podsędkowi przydáwał Krol sześciu albo czterech z Rady. *(a)* II. Zasiada na tym sądzie Krol z Senatorami y z Urzędnikámi rzędu Senatorskiego. Sprawy przyzywá Referendarz Narodu w ktorym Sądy: Strony się umawia-

mawiáią: kreſkuią Senatorowie y wypada według wielości kreſek dekret; ktory Kanclerz czyta. (b) Należą do tegoż Sądu Referendarze. (c)

[a] *Vol. Leg. t. 1. f. 6. tit. De Judicibus:* (b) *Vol. Leg. t. 2. f. 898. tit. Często.* [c] *Vol. Leg. t. 1. f. 529. t. 6. f. 627.*

§ VI.

O Sądach Zadwornych Aſſeſſorſkich.

I. STarożytność Sądu tego iaka? y z ktorych ſię Oſob zkłádá? *Odp.* I. Sądy te, zdáie ſię, że początek wzięły zá Zygmunta Auguſta: Czego też wzmiánkę czynią práwá w roku 1550. [a] II. Zaſiada na Sądzie tym Kanclerz: álbo na mieyſcu iego Podkanclerzy Koronny w Koronie Litewſki w Litwie. Zowie ſię ſąd ten Aſſeſſorſki, że na nim krom Kanclerza zaſiadaią Referendarze, Regencia Kancellaryi Pieczętarſkiey: Sekretárze J.K.M. y Piſarze Dekretowi. Zapraſza niekiedy do Sądu tego Senatorow Kanclerz. Roku też 1724 w ſpráwie Toruńſkiey procz Senatorow, Poſłow kilku zaſiadało, wyſadzonych z Seymu ktory ſię pod ſam ten czas odprawiał. *b* II

II. Ktore tych Sądow mieyſce? y ktore ſpráwy do tego ſądu należą? *Odp.* I. Zkłádane bywáią Sądy te pod czas bytności Krolewſkiey w Polſcze, tam gdzie ſię znayduie Krol. I gdy w roku 1668. wyieżdzał Król z Warſzawy, pozwolenia ſzukał Kanclerz od Krolá ſądzenia ſpráw w Warſzawie. (c) Atoli gdy Krol za granicą bawi: dana Kanclerzowi moc, áżeby Sądy te w Warſzawie, albo gdzie mu ſię podobá zkładał: ktorey władzy użyć ſię wzbraniał Podkanclerzy, aż za pozwoleniem Krolewſkim na piśmie otrzymánym, w roku 1729. W Litwie pod niebytność Krolewſką Sądy te zkładać pozwala práwo w Brześciu albo w Grodnie. (d) II. Do Sądu tego Szlachta niegdyś ſwe ſprawy wytaczała. (e) Teraz od Sądow mieyſkich wyzywania idą do tego ſądu: y należą do niego ſprawy z dobr Krolewſkich. Obſzerniey o tym nauczą Prawa rokow 1611, 1683. (f) Gdzie też Sądu tego porządek y ſpráwom opiſany czaſu wymiar, y rzeczy inne czytać możeſz.

III. Wyroki w tym Sądzie Kanclerz, Ii lub

lub Podkanclerzy, ktory zasiada, daie y podpisuie: przy ktorych też samych zostaie władza czasu do Sądow tych przywoływania: Czytay rozporządzenie Sądow Zadwornych Koronnych (g) *Hartnoch L. 2. c. 7. § 25. f. 797.* (a) *Vol. Leg. t. 2. f. 598. § 1ż w Niemieckich.* (b) *Lengnich L. 3. c. 8. § 43.* (c) *Tamże.* (d) *Vol. Leg. t. 6. f. 673.* (e) *Vol. L. t. 2. L. 1. c.* (f) *Vol. Leg. t. 3. à f. 68. t. 5. f. 660.* (g) *Vol. Leg. t. 5. à f. 660.*

§ VII.

O TRYBUNALE KORONNYM.

I. TRybunał Koronny (ktory, drugą Sądową jurisdykcyą czyli zwierzchność (a) według práwa zkłádá) iák dawno ustanowiony? *Odp.* Stefan Bátory Trybunał Koronny ustanowił, w roku 1578, w ktorymby wyzwane, albo odesłane sprawy z Ziemskich, Grodzkich, Podkomorskich Sądow, Kommissyi, (iak mowią) z Kondescensyi, ostatecznie rozsądzane bywały. (a) Sędziowie iednak Trybunału tego y ich Marszałek, w żaden urząd onego mieysca gdzie Sądy odpráwuią, wdawać

wać się, gospod rozdawać, ustaw rzeczom czynić, myta, ani targowych wybierać, áni sobie żadnych pożytkow, na onym mieyscu gdzie Sądy odprawuią przywłászczáć nie maią. (b) Czytay uchwały 1711, 1726 (c).

(a) *Vol. Leg. t. 2. f. 962. & Seq.* (b) *Tamże f. 1527. tit. Władza.* (c) *Vol. Leg. t. 6. à f. 418. ad 446.*

II. Sądy główne Trybunalskie Koronne gdzie bywaią zkłádáne? y iáki ná nich sądzenia się porządek zachowuią Woiewodztwa? *Odp.* Trybunał Koronny sądzi się częścią w Piotrkowie: częścią w Lublinie: W Piotrkowie iuż nie od poniedziałku po S. Marcinie, iak przedtym; Ale od poniedziałku po S. Franciszku Assyskim aż do Niedzieli Kwietniey. Gdzie się sądzą Woiewodztwa: Poznańskie y Kaliskie od zaczęcia Trybunału do dnia 15 Listopada: Sieradzkie z Ziemią Wieluńską od dnia 16 Listopada, aż do Wigilyi S. Tomasza: Łęczyckie od dniá 1 Lutego aż do ostatniego tegoż miesiąca. Brzeskie Kuiawskie y Jnowrocławskie od dnia 1 Marca aż do Niedzieli

Ii 2 Kwie-

Kwietniey. Drugiego zaś Trybunału od iegoż zaczęcia aż do oſtatniego dnia Pazdziernika Ziemia Dobrzyńſka y Woiewodztwo Płockie. Od 1. dnia Liſtopada aż do S. Tomaſza wigilii Woiewodztwo Mazowieckie (a) od 1. Lutego aż do oſtatniego Woiewodztwo Rawſkie: A zaś od 1. Marca aż do Niedzieli Kwietniey Woiewodztwa Pruſkie: ktore też do Trybunału Koronnego przyſtąpiły roku 1589, gdy przedtym, iuż po uſtanowionym Trybunale, ſpráwy Pruſkie Król rozſądzał: (b) W Lublinie ſądzić ſię zaczyna Trybunał głowny Koronny od poniedziałku po przewodniey Niedzieli, iuż nie do S. Franciſzka tylko iak przedtym, ale aż do wigilii S. Tomáſza Apoſtoła, y w nim ten ſądzenia porządek zachowuią Woiewodztwa. (c) Od 1 dnia Lipca ſądzi ſię Woiewodztwo Krakowſkie y iego Powiaty do 12 Sierpnia. Od 13 Sierpnia do oſtatniego Września Sendomierſkie z ſwoiemi Powiátámi. Od 1 Liſtopada do 24 tegoż mieſiąca Kiiowſkie Bracłáwſkie w pierwſzym tygodniu y Czerniechowſkie. Od 25 Liſtopada aż do wigilii S. Toma-

Tomaſza Ruſkie z ſwoiemi Ziemiami. Drugiego zaś y Trybunału y roku: Od 1. Lipca do dnia 10 Sierpnia. Wołyńſkie ſię ſądzi Woiewodztwo: Od 11. Sierpnia do 27 tegoż mieſiąca Podolſkie. Od 28 Sierpnia aż do 18 Września Bełzkie: Od 19 Września aż do 10 Pazdziernika Lubelſkie. Od 11 Pazdziernika do 8 Liſtopada Podlaſkie; Od 9 Liſtopada aż do Wigilii S. Tomaſza Bracłáwſkie: Z pomienionych Woiewodztw do Trybunału Lubelſkiego przyſtąpiły Wołyńſkie y Brácłáwſkie Woiewodztwa roku 1589. Kiiowſkie roku 1590 (ktore oſobny przedtym ſwoy Trybunał miały) Czerniechowſkie roku 1636. (d) Ponieważ zaś w tym podziale czaſu wyznaczonego do ſądzenia ſię Woiewodztwom: Co ſię Piotrkowſkiego Trybunału tycze, opuſzczony Styczeń cáły. A zaś w Lublinie dopiero ſię Woiewodztwa w Lipcu Mieſiącu ſądzić zaczynaią, dla czego ieżeli wiedzieć chceſz, ktorych ſię ſpráw rozſądzaniem w tenczas Trybunały te báwią, obacz w uchwałach Seymow 1670, 1726, roku zkłádánych. (e)

(a) *Vol. Leg. t. 6. f. 427.* (b) *Vol. Leg. t. 2. f. 1269.* (c) *Vol. Leg. t, 5, à f. 60.* (d) *Vol. Leg. t. 2. f. 1127. f 1340. t. 3. f. 865.* (e) *t. 6. f. 428. n. 46. t: 5. f. 59.*

III. Z ktorych ſię Oſob Trybunáł głowny Koronny zkłada? *Odp.* W Trybunale Koronnym zaſiadaią Deputaci czyli Sędziowie, Duchowni y Swieccy: Duchownych Kapituły wyſadzaią zgromádzone na mieyſce y w czaſie każdey zwyczaynym. Gnieźnieńſka Kapituła dwu wybiera, z ktorych pierwſzy Prezydentem: Lwowſka iednego, tyluż inne, krom Krakowſkiey, ktora dwu także Deputatow wyſadza z Szlachty, wſzyſtkich 14. Swieccy po Woiewodztwach y Ziemiách bywaią wybierani na Seymikach po Swięcie Narodzenia Nayś: Panny zwykle zkłádanych: O czym wyżey w Kſiędze 1. pod káżdym Woiewodztwem, liczba ich, gdyby wſzędzie ſtaneli, wynoſi: z Wielkiey Polſki y Pruſſ 24. z Mało-Polſki 27.

IV. Jákie ſą obrządki zaczęcia Trybunału? *Odp.* Pierwſzy poniedziáłek po Swięcie S. Franciſzka Aſſyſkiego Trybunałowi Piotrkowſkiemu początek czyni: Ten gdy nadeydzie, po Mſzy S. Duchu S. mianey y po Kázániu wyſłuchanym w Kośćiele Farnym, z tegoż do Zakryſtyi wynoſzą *Sanctiſſimum:* ſtawiaią ſtolik, przy ktorym zaſiada urząd Ziemſki Piotrkowſki: á gdy Ziemſtwa nie maſz Staroſta: y nayprzod Prezydenta, á po nim Duchownych, Swieckich potym Deputatow przyſięgi ſłucha według porządku Woiewodztw, y tę przyſięgę zapiſuie w Kſięgę. Powinien zaś Deputat nim przyſiężę, obrániá ſwoiego świadectwo z Grodu wyięte (y iáko gdzie zwyczay nieſie) podpiſami y pieczęciámi Marſzałka y Aſſeſſorow, Ziemſkiemu albo Grodzkiemu (ieżeli ci zaſiadaią) Urzędowi oddać Jeżeli zaś ktoremu Deputatowi przyſięgę kto práwnie zatrzymuie, odrzucany bywa: á ieżeli wątpliwy zarzut, idzie pod laſkę dlá uznania ſpráwiedliwości zarzutu przez Trybunał. Rok 1749 widział pierwſzy przykład domową niezgodą niedoſzłego Trybunału.

V. Dalſzy iáki bieg Trybunału? *Odp.* Po zakończonych w Kośćiele przyſięgach Prezydent na Ratuſz z Deputatami idzie:

ſdzie: Zaſiadaią wſzyſcy ſwoie mieyſcá według porządku Woiewodztw: Prezydent wita Trybunał, y iedność w obieraniu Marſzałka zaleca: Ziemſki albo Grodzki urząd rozdaie kartki, z ktorych oſobno káżda ma Swieckiego Deputata: z pomiędzy ktorych iednego káždy do ſkrzynki zamkniętey przez urząd tenże podaney kładzie. Nie mogą zaś być podawani do Marſzałkowſkiey laſki Deputaci inni, tylko z tey Prowincyi Woiewodztw, na ktorą Marſzałkowania w Trybunale przychodzi porządek, w czym Wielko-Polſkiey Prowincyi z Mało-Polſką warowana práwami przemiana. Większą kartek liczbę maiącemu Deputátowi Ziemſtwo lub Staroſta z teyże godności powinſzowániem oddáwa láſkę. Nie może zaś tylko we cztery lata Marſzałkowſkiego Urzędu ſpráwowáć z iednego imienia y Domu. Ma Marſzałek mieyſce po lewey Prezydenta ſtronie: Wſzákże w rozſądzániu ſpráw zdánie ſwoie tłomáczy według porządku Woiewodztwá albo Ziemi z ktorey Deputatem obrány. W niebytności Márſzałka laſkę trzyma pierwſzy Depu-

Deputat teyże Prowincyi. Nie powinien zaś na wybieraniu Marſzałka w Piotrkowie znaydować ſię Lubelſki, albo Radomſki Marſzáłek, ani Deputat żaden z tamtych Trybunałow, iako ani *Miniſtri ſtatûs pacis & belli* oboyga Narodu. *Vol. Leg. t. 6. à f. 418.*

VI. O ktorym czaſie zaczynaią ſię Trybunalſkie Sądy? y do ważności wyrokow wielu ma zaſiadać Sędziow? wyroki także w iaki ſpoſob wychodzą? *Odp.* I. Krzyz Prezydencki y laſka Marſzałkowſka o godzinie ſiodmey zrana, o drugiey z południa zanoſzone być powinny na ratuſz, y Sądy, gdy komplet Deputatow na ratuſz ſię zeydzie, nie czekaiąc Marſzałka, pierwſzy w porządku Deputat zaſiadſzy ſądzić winien: II. Liczba czyniąca komplet Sądu y Sędziow w ſpráwách Swieckich z ſześciu ſię Sędziow zkłada: w ſprawach duchownych tyluż ſię duchownych przyliczać ma do Swieckich. Zdania ſwoie y kreſki w ſpráwách nie duchownych ſami Swieccy dáią y Prezydent ſam ieden z duchownych, albo Vice Prezydent: W ſpráwách, iák práwo mowi, *Arianiſmi,* ta

taktowych y *mixti fori* wszyscy tak Duchowni iako y Swieccy: W sprawach *compositi judicii* sześciu Swieckich y tyluż duchownych. Wyroki na ktore większa liczba kresek nastąpi, maią być zapisane, iak mowią, w Sentencyarzu, podpisane ręką Marszałka albo PodMarszałka y dwu Deputatow, y do Ziemstwa podawane. Nie może zaś Deputat od zaczętey sprawy wychodzić, á ieżeli wynidzie na długi czas, kreski dawać nie może.

VII. Regestra spraw kto trzyma? y te iak wielorakie są? y kiedy sądzone? *Odp.* I. Regestra spráw Woiewodztw Wielko-Polskich Deputaci teyże Prowincyi, y tegoż, ktore się sądzi Woiewodztwa trzymać powinny: A ieżeliby z tego Woiewodztwa nie znaydował się Deputat, tedy urząd ten sprawować ma inny z bliższego, iednak teyże Prowincyi. Co się rozciąga do podobnegoż porządku trzymania regestrow Prowincyi Mało-Polskiey. II. Reiestrow tych w Piotrkowie tę liczbę práwo kładzie: 1. *Ex aresto*: 2. *Sine beneficio aresti.* 3. *Simplicium.* 4. *Causarum facti violatæ securitatis, & merè incarceratorum*

rum. 5. *Arianismi.* 6. *Causarum merè expulsionis, & non prætextuosarum.* 7. *Fisci.* 8. *Ex remissionibus & conservationibus.* 9. *Compositi judicii.* 10. *Mixti fori.* 11. *Militarium.* 12. *Pœnalium.* 13. *Paritatis Votorum.* I oprocz dopiero wyrażonych reiestrow żadnego inszego Trybunał pozwolić sobie nie ma. *Vol. L. t. 6. ff. 423.422.444.* III. Podług tych reiestrow w ktore dni y iakim porządkiem sądzone być maią sprawy uwiadomia krom prawa *Vol. L.t.6.f.444* położonego, przy początkach Trybunału każdego, wychodzi z druku y czasu wymiár, w ktorymby się z tych regestrow przywołáne rozsądzały sprawy.

VIII. Pozwy do Sądu tego pod czyim imieniem wychodzą? *Odp.* Pod imieniem Krolewskim pieczęcią Ziemską. Wpisy w dopiero wyliczone regestra czynione być powinny przed zapoczęciem Trybunału dniami trzema, ktore trzyma Pisarz Ziemski, w niebytności Ziemstwa, Urząd Grodzki.

IX. Przesądy czy *decreta* czytane y ogłoszone być maią nieodwłocznie, y oneż do

Ziem-

Ziemstwa naynierychley we trzy dni wydawane na żądanie stron pod pieczęcią Ziemską. Kiiowskiego, Wołyńskiego, y Bracławskiego, Woiewodztw Pisarze tychże Woiewodztw zapisuią, o czym masz práwo *Vol. Leg. t. 2. f. 1297.* y swych Ziemstw pieczęciami ztwierdzone wydawaią. Do innych Woiewodztw zapisywania dekretow praca zostaie przy Piotrkowskim, y Lubelskim, Ziemstwach, według tego gdzie się Trybunał sądzi. Z przyczyny że wspomnionych wyżey Woiewodztw dzieie rodowitą ichże wychodzą mową: w Łacinskim mowy ksztalcie, innych.

X. Jakie iest bespieczeństwo Osob Deputackich? *Odp.* Od dnia ich wybrania práwego na Seymiku, aż po zakończonym Trybunale w Lublinie do Niedziel 4 obwarowane prawem. Wszakże ieżeliby albo w obieraniu Deputata niepráwność, albo w sprawowániu urzędu nie spráwiedliwość y przekupstwo, álbo w oddawaniu przysięgi nie rzetelność lub ley gwałt, dowiedzione Deputatowi były, znaydziesz w prawie wymierzone tym występ-

występkom kary rodzaie y gatunki rożne. Poradź się práw tychże mianowicie Seymu złożonego w roku 1726. *Vol. Leg. t. 6. à f. 418. ad 446.*

§ VIII.

O Trybunale głownym Litewskim.

I. TRybunał ten iak dawno ustanowiony? gdzie się, á tamże ktore Woiewodztwa sądzą? *Odp.* Trybunał Litewski na Polskiego wzor ustanowiony pod Stefanem Batorym roku 1581: (*a*) II. Sądzi się zaś pierwszą swoią przypadłością, czyli kadencyą, w Wilnie: drugą w Minsku albo w Nowogrodku na przemiány. Lubo iednak Trybunał ten początki ustanowienia swoiego ukazuie pod Batorym, sądzić się iednak nie zaczął aż za Zygmunta III. w roku 1592 dla wynikłego przez śmierć Krolewską *interregnum:* Pierwszym Marszałkiem był Jan Naruszewicz Łowczy Litewski. III. W Wilnie sądzą się: Wileńskie Woiewodztwo z Oszmiańskim, Lidzkim, Wilkomirskim, Brasławskim, Powiatami: Trockie z Powiatámi Grodzieńskim Kowienskim y Upitskim.

ſkim. Xięſtwo Zmudzkie: Woiewodztwo Smoleńſkie: Starodubowſki Powiat: Połockie y Brześciańſkie Woiewodztwa, y Powiat Pinſki: W Nowogrodku zaś albo w Minſku według przemiany mieyſc ſądzenia; Nowogrodzkie z Słonimſkim, Wołkowyſkim, Powiatami. Witebſkie z Powiatem Orſzańſkim: Mściſławſkie y Minſkie Woiewodztwa, z Mozyrſkim y Rzeczyckim, Powiatami. Czytay dla zaſiągnienia zupełnieyſzey w tey mierze wiadomośći práwá wypiſane. *Vol. Leg. t. 2. f. 1020. tit. Artykuły. t. 6. f. 459. tit. Trybunał.*

II. Wiele y z ktorych Kapituł, iako też Woiewodztw y ich Powiatow wybieranych bywa Sędziow na ten Trybunał maſz w pierwſzey Kſiędze pod opiſem Prowincyi Litewſkiey. Swieccy wybierani bywaią na Seymikach zwykle zkłádanych po Swięcie Nayświęt: Panny Gromniczney: Wſzyſtkich liczba wynoſi: Duchownych 4. Swieckich 47.

III Ktore ſą czaſy zaczęciá? lub przenoſin na inne mieyſce Trybunału Litewſkiego głownego? *Odp.* Trybunał W. X. L. zaczyna ſię w Wilnie drugiego tygodnia po Wielkieynocy, y ſądzi ſię tamże przez niedziel dwadzieścia, potym ſkárbowe ſądy odpráwiáne bywaią, przez tychże Sędziow pod innym Marſzałkiem, przez dwie Niedziele: Przenoſi ſię potym Trybunał do Nowogrodku albo do Minſka, iak alternata przypada, do ktorego przenieſienia czas czteroniedzielny wyznaczony. Gdzie ſię Niedziel tyleż Sądy głowne odpráwuią, á po nich ſkárbowe niedziel dwie.

IV. Jakie ſą inne zwyczałe Trybunału Głownego Litewſkiego? *Odp.* Marſzałkow Trybunału W. X. L. ieſt trzech: Pierwſzy ktory laſkę trzyma w Trybunale głownym Marſzałek Wielki rzeczony: Drugi Skarbowy; ktory laſkę trzyma, gdy ſię Sądy ſkarbowe odprawuią. Trzeci *compoſiti judicii*, ktory laſkę w tymże ſądzie trzyma: Sąd zaś ten zkłada ſię z Deputatow czterech Swieckich, y z pomiędzy nich 1. bywa Marſzałkiem wybierany nazaiutrz po obraniu Marſzałka Wielkiego koła: y z tyluż Duchownych Deputátow dwoch z Kapituły Wileńſkiey z

Zmu-

Zmudzkiey iednego y iednego z Smoleńſkiey: w ſądzie tym *dekreta* podpiſuie Deputat pierwſzy z Kapituły Wileńſkiey przed Marſzałkiem. II. Spráwy przywoływane bywaią y ſądzone według reieſtrow: z ktorych Remiſſyinemu naznaczony Poniedziáłek: Duchownemu Wtorek w Wilnie, á na kádencyach Minſkiey y Nowogrodzkiey, gdzie ſię *compoſitum judicium* nie ſądzi, także remiſſyinemu, reieſtrowi ſprzeciwieńſtwa, Szroda: Powiatowemu Czwartek: Przypadkowemu Piątek: obligowemu Sobota. Reieſtr więźniow pod wartą Trybunalſką zoſtaiących codziennie wołany być ma: Regeſtra inne iako to zakazowy, *incarceratorū*, do przypadkowego: *Fiſci*, *militarium*, & *Officii*: do Powiátowego, albo remiſſyinego reieſtru, według upodobania ſtron przyłączone. III. Márſzáłkiem być niemoże z iednego Domu y imienia aż po upłynieniu lat trzech. IV. Przyſięgę Deputatow maſz w práwie *t. 6. f. 473.* w ktorey wyłączone ſą y odcięte ſłowa owe: że ſię o urząd Deputata ani ſami przez ſię, ani przez kogo innego nie ſtarali. V. Marſzałek

ſzałek kreſkę ſwoię daie czyli zdánie podług porządku Powiatu lub Woiewodztwa, z ktorego obrány ieſt Deputatem. VI. Dzieiey wyroki Trybunalſkie wychodzą teraz ięzykiem polſkim, ktore przed wiekiem 18 wychodziły mową Słowiańſką. Czytay dla zupełnieyſzey wiadomości Uchwały Seymow. Roku 1581. *Vol. Leg. t. 2. f. 1080. Roku 1647. Vol. Leg. t. 4. ff. 106. tit. O dekretach 139. tit. Trybunał. Roku 1667. Tamże f. 993. tit. Trybunał: Roku 1670. Vol. Leg. t. 5. n. marg. 50. Roku 1620. Vol. Leg. t. 3. f. 378. Roku 1726. à f. 459. ad 483.*

V. Jnflanty gdzie ſię ſądzą? *Odp.* Spráwy z Jnflant wypadaiące ani do Korony nie należą, ani do Litwy, ale rozſądzane bywaią w ſądzie *Aſſeſſoriatûs Regni*, na ktorym Litewſki Referendarz albo Piſarz, y ieden z Jnflantckich Sekretarzy znaydować ſię ma przytomny: Mieſiące do ſpraw Jnflantckich odſądzania wyznacza prawo; Styczeń y Luty. *Vol. Leg. t. 5. f. 684. tit. Ordynacya Xięſtwa Jnflantckiego.*

§ IX.

O TRYBUNALE SKARBOWYM

I. JAka ſtarożytność Trybunału tego? *Odp*. Początek Trybunału tego bierze ſię od roku 1613, (*a*) z przyczyny nie wypłaconych podatkow, żeby w tę ſpráwę weyrzał. Atoli Trybunał ten do czaſu był, y od upodobania Seymu zawiſły, ktory zkładania iego czas, mieyſce, y Sędziow wyznaczał: Powaga Trybunału tego wzmogła, gdy ſpráwy żołnierskie Jemu do rozſądzenia ſą zlecone.

II. Gdzie ſię Trybunał ten ſądzi? *Odp*. I. Dawnieyſzemi czaſy zkładany bywał Trybunał ſkarbowy Koronny, iuż w Rádomiu, *b* iuż we Lwowie, *c* iuż w Sendomierzu, iuż w Rawie: *d* Litewſki iuż w Wilnie, iuż w Grodnie. *e* Teráz Koronny ſądzi ſię w Radomiu: Litewſki w Wilnie, y iuż w Minſku, iuż w Nowogrodku na przemiány. *f*

III. W ktore ſię czaſy Trybunały te zkładaią? *Odp*. I. Dawnieyſzemi czaſami czas Trybunałowi temu wyznaczały ná Seymach Stány y Krol. II. Teraz Trybunáł Koronny ſądzi ſię corocznie niedziel ſześć, począwſzy od poniedziałku pierwſzego po S. Staniſławie Biſkupie: Litewſki niedziel cztery: to ieſt po zakończonym Trybunale głownym w Wilnie przez dwie niedziele: á przez dwie drugie w Minſku, albo w Nowogrodku, po zakończonym tamże głownym Trybunale. *g*

IV. Z ktorych ſię oſob Trybunał ten zkłada? y kto ie wyſadza? *Odp*. I. Dawnieyſzemi czaſami Seym Kommiſſarzow tak z Senatu Duchownego y Swieckiego, iako też y z Rycerſtwa wyſadzał: II. Teraz w Trybunałach tych zaſiadaią: Biſkup ieden; ktory też Prezydentem ieſt tego ſądu, y Senatorow kilku swieckich, ktorych Krol na Seymie, á tym nawet niedoſzłym wyznacza. Komiſſarzy zaś z Rycerſtwa Woiewodztwa y Ziemie wybieraią na Seymikach goſpodarſkich w Koronie od roku 1667. *h* W Litwie na Seymikach gromnicznych od roku 1699. (*i*) z tą rożnicą, że w Litwie ciż sami urząd ten ſprawuią, ktorzy y Trybunał głowny, lubo pod innym Marſzałkiem: W Koronie zaś oſobne Oſoby ſąd ten zkładaią. Liczba Komiſſarzy wſzyſtkich gdyby wſzędzie Seymiki doſzły, w

Koronie 30. w Litwie 55. III. Znaydować śię w tymże sądzie powinni Komiſſarze woyſkowi: dway od Polſkiego, od cudzoziemſkiego trybu woyſka ieden w Koronie, iako też od Litewſkiego w Litwie. IV. Ponieważ zaś Xięſtwo Jnflantckie Deputatow na Trybunał Ziemſki Wielkiego Xięſtwa Litewſkiego nie miewa, przeto Komiſſarzow ſwoich dwoch od ſiebie płatnych na Trybunał ſkárbowy na Seymikach Goſpodárſkich obierać y zſyłać ma, ktorzy według dawnego zwyczaiu przyſiągſzy, tąż ſą ſamą záſzczyceni powagą iako Deputaci inni W. X. L. *k.*

V. Przed kim przyſięgę Komiſſarze oddawaią? *Odp:* Komiſſarze wſzyſcy przyśięgę czynić ſą obowiązani, przed Urzędem Ziemſkim: Sendomierſkim w Koronie: Wileńſkim w Litwie: albo' ieżeli Ziemſtwa nie maſz, przed Urzędem Grodzkim Starościnſkim Radomſkim w Koronie, Podwoiewodzym Wileńſkim w Wilnie. *l* Przyśięgi kſztałt y wypis maſz w práwie w rok 1613. *Vol. Legum t. 3. f. 248. tit. Spoſob.*

VI.

VI. Marſzałek Trybunału tego wybierany bywa, lub z Senatu lub z Rycerſtwa, według porządku y przemiany, raz z Wielkiey-Polſki, z Mało-Polſki drugi raz w Radomiu. W Litwie oſobny bywa Marſzałek ſkarbowy, od Marſzałka koła Wielkiego.

VII. Jaka ieſt Komiſſarzy płaca? y zkąd? *Odp.* Senatorowie ze ſkarbu Koronnego biorą po trzy tyśiące złotych Koronni, Litewſcy z Litewſkiego po dwa tyśiące. Komiſſarzom Rycerſkiego Stanu Woiewodztwa y Ziemie obmyślaią potrzebny do urzędu tego ſpráwowania wydatek. Płaci także ſkarb Komiſſyi Radomſkiey złotych 20000, z ktorych Komiſſarzom woyſkowym doſtaie śię tyśięcy dziewięć: Reſzta, na Deputatow Chorągwiánych y Regimentowych, także na ich Dyrektora, y Oſoby inne od poſług Trybunału ſkarbowego, wyznaczona. Płáci także ſkarb izbie Komiſſarſkiey złotych 13500. z ktorych to pieniędzy Urodz: Jnſtygátorowi álbo Vice-Jnſtygatorowi, Koronnemu, ktory z nich od zaczęcia Trybuna-

 łu

łu, aż do zakończenia iegoż obecny będzie, zł. 1500. *m*

VIII. Ktore ſpráwy do Sądu Skarbowego należą? *Odp.* Prawa ukazuią rożne, mianowicie dane w rokach 1690 1717. y 1726. *n* Gdzie ſię też dowieſz do ktorych ſpraw weyrzenie Sądowi temu zakazane.

IX. Komiſſarzy urząd iak długo trwa? kto na Komiſſyach ſkarbowych pioro trzyma? y czyli ſą Komiſſye iakie ſkarbowe po Woiewodztwach? *Odp.* I. Komiſſarzy urząd dwuletni ieſt, á tych z oboyga Stánu wybierányeh: Lubo ſą przykłády niedawne ſtanowionych w Wielkiey-Polſcze z Poznańſkiego y Kaliſkiego Woiewodztw, innych na rok ieden, innych na rok drugi, Komiſſarzy: Czytay tu ſłużącą uchwałę roku 1699 na Seymie Warſzawſkim daną. *o* II Pioro na przemianę w Radomiu trzymaią Regencia. *p* W Litwie Piſarz Ziemſki mieyſca. (*q*) III. Z rozlicznych Seymowych uchwał ukazuie ſię, że oſobne bywały po Woiewodztwach Komiſſye y ſkarbowe Sądy. Czytay Seymow ſtanowienia zkładanych 1685. 1690: *Vol. Leg t. 5. f. 769.*

(*a*)

(*a*) *Vol. Leg t. 3. f. 246. tit. Spoſob ſądzenia.* (*b*) *Tamże.* (*c*) *Tamże t. 4. ff. 399. 587. t. 5. f. 768.* (*d*) *Tamże t. 5. f. 451.* (*e*) *Tamże f 412 t. 5. f. 140.* (*f*) *Tamże t. 6. ff. 287.* (*g*) *Tamże f. 287. 490.* (*h*) *Tamże t. 4. f. 918.* (*i*) *Tamże t. 6. f. 76.* (*k*) *Tamże f 489.* (*l*) *Tamże ff. 287. 309.* [*m*] *Tamże f. 410.* (*n*) *Tamże f. 408.* [*o*] *Tamże f. 53.* (*p*) *Tamże f. 409.* (*q*) *Tamże f. 490.*

§ X.

O Sądach Ziemſkich.

I. JAk dawno Sądy Ziemſkie w Polſcze? *Odp.* I. Dzieie Władyſława Plwácza Sędziego y innych Urzędnikow Ziemſkich wzmiankę czynią. *a* Kazimierz także Wielki w ſwoim, iak mowią, ſtatucie Wiślickim, Sędziego, Podſędka y Piſarza wzmiankę czyni. *b*

II. Z ktorych ſię? iak wybranych? y przyſięgłych Oſob urząd Sądu Ziemſkiego zkłada? *Odpow.* I. Z Oſob trzech: Sędziego, Podſędka, y Piſarza. II. Sędziowie ci ſtanowieni bywają wybieraniem, w ten ſpoſob: Jlekroć z liczby ich dług

ſmier-

śmiertelności wypłaci ktory: Woiewoda, albo w niebytności lub zaniedbaniu tego Kasztelan pierwszy Woiewodztwa tego albo Ziemie, w niedziel naydaley sześć po śmierci Poprzednika, złożyć ma ziazd na zwykłym mieyscu (w Zatorskim y Oświecimskim Xięstwach niedziel 4 wyznacza prawo.) Za tym wezwaniem zgromadzona Szlachta Woiewodztwá tegoż, albo Ziemi, czterech Szlachty Ziemianow, tamże osiadłych, na każdy Ziemstwa urząd wybiera, y Krolowi zaleca: Z ktorych liczby iednego przywileiem swoim Krol zaszczyca, y do godności iuż Sędziego, iuż Podsędka, iuż Pisarza wynosi, według potrzeby zaprożnowanego urzędu. III. Obrany Urzędnik ziemski y przywileiem Krolewskim z przyłożeniem większey, lub mnieyszey pieczęci potwierdzony, przysięgać ma na pierwszych rokách ziemskich *d* przed Woiewodą, lub Kásztelanem, albo w tych niebytności przed pierwszym Urzędnikiem Ziemskim. *e* Uchwała dána w roku 1593 y 1726 wykonanie tey przysięgi pozwala w czásie leżenia Ksiąg Ziemskich. IV. Przysięgi kształt

kształt y wypis masz w práwie u *f* Herburta *g* y u Gliszczyńskiego, *h*

III. Jakie są szczegulnieysze práwá Sądu tego tyczące się Urzędnikow? *Odp.* I. Urzędy inne Ziemskie z Sędkiemi ziemskiemi piastowane razem być nie mogą: ani Grodzkie. (Seym roku 1576 miany stanowi, áżeby w Mazoszu Pisarz Ziemski urząd razem Grodzkiego sprawował: *i* lubo dawnieysze prawo Nurskiemu y Zambrowskiemu Powiatom osobnego Pisarza ziemskiego naznacza: *k*) dopieroż Senatorskie. II. Przedtym Duchowni w Ziemskim sądzie Pisarzami być mogli, ale prawo pod Zygmuntem, mięszać się im w Sądy Swieckie zakazuie. *l* III. W niebytności iednego z Ziemstwa Sądy ziemskie w Koronie nie mogą być zkładane. *m* W Litwie gdy ieden z nich chorobą będzie albo poselstwem zatrzymany, innym wolno Namiestnika na iego mieysce wysadzić, áni ten przysięgać winien. IV. Gdy zaś ktorego z nich w sądzie tymże przypadnie sprawa, Sędzią w niey być nie może, ale może na swoie mieysce Szlachcica Ziemianina osiadłego postawić. *n* V. Sędzia

Sędziá y Podſędek maią ſwoich Komornikow, Piſarz Podpiſka czyli Kancellaryi Regenta, ktorzy Szlachtą być powinni, oſiadłemi y przyſiężnemi. *o* VI. W Pruſiech nieco odmiany zachodzi, gdzie oprocz Sędziego, Podſędka y Piſarza, ośmiu Sądowych zaſiada Szlachty: á między temi w Ziemſtwie Chełminſkim dway Raycy miaſta Torunia: Obierani ci bywaią według wielości kreſek na Mieyſcach Seymikom zwykłych. W Ziemi Michałowſkiey y w Woiewodztwie Pomorſkim na mieyſcach tych, gdzie też Sądy bywaią ſpráwowane. I lubo Sędziego, Podſędka y Piſarza potwierdza, y z pomiędzy czterech Kandydatow wybiera Krol: Sądowi Pruſcy do ſpráwowania urzędu ſwego, tego potwierdzenia nie potrzebuią. *p* Ma też Woiewodztwo Pomorſkie od powſzechnego práwa to wyłączenie, że do Sądow ziemſkich Powiaty wſzyſtkie iednego Piſarza używaią, ktorego wybieranie w Starogárdzie bywa.

IV. Jaki ieſt ſpoſob przypozywania na ſądy ziemſkie? *Odp.* Pozwy dwiema Niedzielami przed zaczęciem Ziemſtwa, przez

przez woźnego, álbo iák mowi Kazimierz W. w práwie u Dreznera, przez ſłużebnika przyſięgłego, y liſt od Woiewody świadectwa o przyſiędze maiącego, *q* maią być położone przypozwanemu: w iego dzierżawie ieżeli ią ma; á ieżeli nie ma dły, do iegoż rąk, lub do drzwi Kościoła przybite, gdzie ugęſzcza. A ieżeli wieś puſta, tedy na ſłupie w gruncie puſtym oſadzonym złożone. Pozwy te pod imieniem Krolewſkim wychodzą, pod pieczęcią Ziemſką. Po ktorych położeniu, relacyą zapiſać ma tenże Woźny, z wyrażeniem w niey iſtoty pozwu w dziejach właſnego Powiatu: *r*

V. Jakie ſą ſtopnie ſądzenia? czyli *acceſſoria* w tym ſądzie? *Odp.* Gliſzczyński Piſarz Ziemſki Kaliſki *in Comp. Leg.* takowy *Acceſſoriorum* porządek kłádzie: *Primum: Regeſtrum, Plenipotentia, Delator, in hac exceptione datur reſolutio: Non ſubeſſe regeſtro: teneri producere plenipotentiam, vel teneri adeſſe Delatorem. Sive in contrarium; regeſtrô adinventô; vel ſufficienti comparitione adinventa, experiantur. Secundū acceſſorium contra terminum à quo ex legali ratione*

ratione: vel libertas, vel terminô adinventô prosecutio injungitur. Tertium contra forum: datur resolutio, non subesse foro: vel è contra forô adinventô procede. Quartum contra incompetentem Actorem: datur ad illud resolutio: Jncompetenti Actore adinvento libertas à termino: vel compotenti Actore adinvento, responde: Quintum accessorium quod sit actio incompetens, resolvitur: Incompetenti actione adinventa partem à termino & causa liberam mittit: vel competenti actione adinventa directè respondere mandat. Ad affectatam verò suspensionem vel adcitationem datur resolutio pro arbitrio, quæ adhuc non successit: vg. prosequantur.

VI. Ktore spráwy do ziemſkiego ſądu należą? *Odp.* Obacz, y poradź ſię Seymowych uchwał y ſtatutu: *Vol: Leg. t: 1. f. 578. t. 5. f. 927. 928 y innych*: Reſzty nauczy czas y potrzeba, day Boże, żeby nie przymięſzany do ſwaru ſąſiedzkiego świerzb.

VII. Wiele ieſt Ziemſkich Urzędow w Polſce oboiey, y w Litwie? y gdzie ſię lub kiedy ſądzą? *Odp.* W Wielkiey-Polſce z Pruſſami liczemy Sądow Ziemſkich 28. w Małey-Polſce z Xięſtwy y Ziemiami do niey przyległemi 24. W Litwie 21. Jnflanty oſobne ſwoie Ziemſtwo maią w Dyneburgu, gdzie też wychodzą pozwy pod pieczęcią oboyga Narodu. II. O mieyſcach na ktorych Sądy Ziemſkie zkładane bywaią, y o czaſiech ich zkładániu wybierzonych, bierz wiadomość z Kſięgi pierwſzey w opiſie każdego Woiewodztwa y Ziemi.

VIII. Co oznacza leżenie Kſiąg Sądowych? y co oſobliwſzego o tym w prawie? *Odp.* Tym nazwiſkiem rozumieć ſię ma Sąd złożony z Piſarza y Komornikow Ziemſkich, ktorych przytomności zdawna wyciągało práwo do wpiſow rożnych w Kſięgi Ziemſkie, lub wypiſow z nichże: leżenie Kſiąg Sądy ziemſkie uprzedza, y niekiedy po zakończonych Sądach trwa nieiaki czas: Ale poprzedzaniu temu y przedłużeniu nie iednákowy czas wſzędzie prawa wyznaczáią y zwyczay. Czytay *Vol. Leg. t. 1. f. 256. tit. de Notarii & Camerariorum authoritate t. 2. f. 680 tit. Sochaczewſkie f. 165. tit. O rokach. t. 4. f. 131: tit. Akta Ziemſkie.*

a Dlu-

(a) Długosz l. 6. f. 647. (b) Vol. L: t. 1. ff. 6. y 36. (c) Tamże t. 2. f. 655. n. 4. (d) Tamże t. 1. f. 390. (e) Tamże t. 2. f. 1456. (f) Tamże t. 3. f. 7. (g) Tamże t. 3. f. 7. (g) Tamże f. 392 400. (h) Compen. Leg. f. 203. (i) Vol. Leg. t. 2. f. 932. (k) Tamże f. 967. (l) Tamże t. 1 f. 530. (m) Tamże f. 256. (n] Tamże t. 2. f. 606. (o) Tamże f. 932. (p) Tamże t. 6. f. 558. 559. (q) Tamże t. 1. f. 51. (r) Tamże t. 5. f. 64.

§ XI.

O SĄDACH GRODZKICH.

I. JAka Sądow tych ſtarożytność? z ktorych ſię oſob zkłáda? iákie ſą Sędziow obowiązki? *Odp.* I. Sądy Grodzkie ſą z nayſtarożytnieyſzych iedne: Kazimierz W w Statucie Wiślickim wyraźną ich Sądu czyni wzmiankę w roku 1347. II. Spráwcá Naywyżſzy Sądow tych w Polſce Staroſta grodowy ieſt: W Pruſiech Woiewoda: W Litwie każdy Woiewoda w Woiewodztwie ma władzą Grodu: Powiaty zaś do Woiewodztw należące maią oſobnych Stároſtow, z mocą ſądzenia w Grodach

dach przez ſiebie albo przez ſwoie Urzędniki: Ciż y Woiewodowie y Stároſtowie maią namieſtniczy ſwoy urząd, złożony z Sędziego, ktorego w Wielkiey-Polſce y w niektorych Grodach (iak ma Ładowſki a y Seym roku 1736 złożony) Surrogatorem zowią: y z Piſarza: A na nie ktorych mieyſcách z Podſtarościego Sędziego y Piſarza: w Pruſiech y w Litwie z Podwoiewodzego y Piſarza. Urzędnicy powinni być oſiedli y przyſięgli. O czym tyle uchwał: *b* W Poznańſkim y Kaliſkim Woiewodztwach práwo dáne roku 1565 Piſarzy Grodzkich przyſięgłych mieć káże, choćby oſiadłości nie mieli. *c* Oſiadłość zaś ta rozumieć ſię ma, nie koniecznie w tym Powiecie gdzie grod, ale dosyć że w Woiewodztwie: w czym wyiąwszy Ramuie práwo, Ruſkie Mazowieckie y Rawſkie Woiewodztwa, Wieluńſką y Goſtyńſką Ziemie. *d* III. Kſiąg grodzkich dozor należy do Piſárza, ktory gdy oſobą ſwoią znaydować ſię nie może przy grodzie, tedy Szlachcica przyſięgłego za Podpiſka czyli Regenta chować ma, dla potocznych ſpráw. *e* IV. Przyſięgę Stároſta oddáie przed

przed pierwszym w porządku. A zaś urząd Grodżki przed Stárostą. Co ieżeliby Stárostowie Sądowi odebráwszy list przywilyiny na Stárostwo, ieszcze nie byli przysięgli, á tym czásem Krol umarł, tedy przysięgać maią przed Sądem Kapturowym generalnym swego Woiewodztwa y urzędem Ziemskim, á Urząd Grodzki przed Starostami przysięgę Rzeczypospolitey oddać ma, ktorą potym postanowionemu iuż Krolowi ponowić winni. *f*

II. Jakie sprawy pod Sąd Grodzki podpadaią? pod czyim imieniem wychodzą pozwy? y pieczęcią? wiele grodow? y gdzie? lub kiedy się sądzą? (*h*) *Odp.* I. Herburt wiádomość spraw do Sądu Grodzkiego należących w krotkich słowach zawiera: *Ignis*, *Via*, *Fæmina*, *Domus*: to iest o zapalenie, o pobicie lub złupienie podrożnego, o zgwałcenie niewiásty, o nayście lub naiazd. Czytay práwá zápisáne *Vol. Leg. t. 1. f. 250.* y *inne rokow 1607, 1661, 1663, 1667.* y *Statutu Litewskiego c. 24. art. 3.* II. Pozwy Grodzkie wychodzą pod imieniem Woiewody

iewody ktory razem, iáko w Prusiech, y niegdzie w Litwie, Starostą iest, albo pod imieniem Starosty, y pod tychże pieczęcią. III. Grodow w Wielkiey Polsce krom przygrodkow iest 34. z Prussami: w Máley-Polsce 37. w Litwie z Jnflantami 25. III. Gdzie zaś Sądy Grodzkie bywaią zkładane, masz w Księdze pierwszey, w każdego Woiewodztwa opisie. IV. Sądow Grodzkich przywołánie od urzędu tego woli zawisło: Nie mogą iednak iedne po drugich prędzey być sądzone, iak w Niedziel sześć, á przywołanie ich ma poprzedzać ichże zaczęcie niedzielami dwiema. Bywaią zaś odkłádane tygodniem przed Seymikámi: Lubo pod Seymu sprawowanego czas nie ustawaią, *g* z tym warunkiem, żeby urząd poselstwa sprawuiących osob zawieszane bywały sprawy do czasu po Seymikach Relacyinych: Porządek czasu sądzenia Sądow Podwoiewodzych Grodzkich w Prusiech masz w práwie. *h*

(*a*) *tit. Surrogator. Vol. Leg. t. 6. f. 670.* (*b*) *Vol. Leg. t. 2. f. 619: 694. f. 507.* *Jż każdy.* (*c*) *Tamże 694.* (*d*) *Tamże f. 619.* (*e*) *Tamże f. 932. tit. O Pisarzu.* (*f*) *Vol. Leg.*

Leg. t. 5. f. 204. n. 6. (g) *Tamże f. 463. tit. Sądy.* (h) *Vol. Leg. t. 6. à f. 549. ad 572.*

§ XII.

O SĄDACH PODKOMORSKICH

1. CO się Sądu tego nazwiskiem oznacza? y iego iaka starożytność? *Odp.* I. Sądy Podkomorskie są Sądy ułatwiánia, rozsądzania, y umarzania kłotni zachodzących o granice między dobrámi. II. Ich starożytność ukazuie się z Statutu Wiślickiego Kazimierza Wielkiego, ktory w stanowieniach swoich Sądu tego czyni wyraźną wzmiankę. Jako tamże czytać możesz. *Vol. Leg. t. 1. f. 36.*

II. Ktore osoby sąd ten zkładaią? y gdzie? *Odp.* I. Zasiadá na tym sądzie Podkomorzy, ktory według prawa *a* przysięgły, y w swym Woiewodztwie osiadły być powinien; iako też y iego (ktorych stanowi) Komornicy: II. Na mieyscu Podkomorzego Sądy spráwować mogą Komornicy, ktorych liczbę według liczby Powiátow Woiewodztwu Sendomierskiemu pozwala práwo: *b* iako też inne Krakowskiemu y Sieradzkiemu Woiewodztwom. *c* I lubo w ziemskich sądach y w Trybunałach sądzą się grániczne sprawy, atoli tam się nieiakie tylko do sądu Podkomorskiego czyni przygotowanie; Wszakże w Prusiech Podkomorzowie należą do Senatu Pruskiego, á Sądy polne grániczne odprawia Sędzia Ziemski z dwiema sądowemi, albo ieżeli Sędzia chory, tedy sądowy pierwszy, lub po nim następuiący, iegoż wyręcza. *d* III. Sąd swoy w polu zkłada Podkomorzy. IV. Kiedy kłotnia komu o granice z samym Podkomorzym zachodzi y sąd, tedy nie Surrogatora, iák dawniey, *e* na swoim mieyscu Podkomorzy stawia, ále iák poźnieysze prawo káże, do rozsądzenia zaprosić ma sąsiedzkiego Podkomorzego, albo Komornika, albo Urzędnika Sądowego przysięgłego swego Woiewodztwa, lub Ziemie, albo Powiatu.

III. Pozwy na Sąd ten pod czyim imieniem wychodzą? Dekret gdzie ma być wpisany? y iakie są o gránicách práwa? *Odp.* I. Pozwy wychodzą pod imieniem Podkomorzego: II. Dekret w Księgi ziemskie wpisany być ma naydaley w sześciu niedzielach *ab actu.* Wszakże Kra-

kowſkiemu, Sendomierſkiemu, Sieradzkiemu, Podkomorzym, pozwala prawo oſobnego granicznego Piſarza, á tego przyſięgłego, przy ktorym dozor zoſtaie gránicznych dzieiow y Kśiąg. *f* III. W niektorych Woiewodztwach na Sądach Podkomorſkich zaſiadali przy Podkomorzym Chorążowie y inni *g* Urzędnicy. IV. Karę na rozrucaiących graniczne kopce wypiſuie práwo. *h* Czytay w reſzcie Łochowſkiego *Processum judiciarium granicialem Regni Poloniæ:* także práwa rokow 1588. *Vol. Leg. t. 2. f. 1210. f. 1506 1507. Statuta rokow 1365. 1423. 1496. Herburta à f. 226. ad 234.*

(*a*) *Vol. Leg. t. 2. f. 11.* (*b*) *Tamże t. 3. f. 698.* (*c*) *Vol. Leg. t. 5. f. 464 n. 12.* (*d*) *Jus Ter. Nob. Pruſ. correctum tit. 7. n. 7. Vol. Leg. t. 6. f. 571.* (*e*) *Vol. Leg. t. 2. f. 1503. tit. O Surrogacyach:* (*f*) *Vol. L. t. 5. f. 464.* (*g*) *Vol. Leg. t. 4. f. 124. także t. 2. f. 1505.* (*h*) *Vol. Leg. t. 1. f. 412. tit. Si quis.*

§ XIII.

O Sądach Komiſſarſkich Krolewſkich.

I. Co

I. Co ſą Komiſſye? y kiedy zkłádáne bywaią? lub z iakiey przyczyny? *Odp.* I. Komiſſye Krolewſkie zachodzą, gdy ſpor ieſt o granice między Krolewſkiemi á Ziemſkiemi dobrámi. W ten czas Krol wyznacza Komiſſárzy z przydaniem im Podkomorzego: także gdy w Krolewſkich dobrách ſpor iáki zachodzi, naprzykład Stároſty z miáſtem: iáko też gdy o wykupno idzie z dobr Krolewſkich, Komiſſya wyznaczana bywa. Do ktorey, rzeczy te konieczne ſą. Nayprzod Komiſſ Krolewſki pewnym oſobom z Senatu y Rycerſtwa wybranym, rozſądzenie tego ſporu zlecaiący. Od czego Woiewodztwo Bracławſkie wyłącza práwo, ſtanowiące, ażeby Komiſſy takowe z Kancellaryi Krolewſkiey wychodziły bez kłádzenia Senatorow, ále miáſto nich, Podkomorzy, ſąd Ziemſki, z inſzemi Urzędnikami kłádzeni być maią. *a* Potym mandat Krolewſki, ktorym ſię Dzierżawcy nakazuie, áżeby ſię przed Komiſſarzami ſtawił: Na koniec uwiadomienie, *innotescentiam* zowią, z mandatem przez woźnego y dwu Szlachty powinno być poſłane do Staroſty, al-

Lb bo

bo Dzierżawcy *b* dwiema niedzielámi przed terminem w spráwach gránicznych, á záś w spráwách o wykupno, sześcią niedzielami przody, y do rąk przypozwanych oddane. Czytay uchwały rokow 1550. 1562, 1567, 1568, 1598, 1613, 1661.

(*a*) *Vol. Leg. t. 3. f. 194.* (*b*) *Vol. Leg. t. 1. f. 401.*

§ XIV.

O Sądzie Kompromissarskim czyli Polubownym.

I. CO się oznacza przez ten sąd? y iaka iego moc y ważność? *Odp.* I. Sąd Kompromissarski czyli polubowny nic innego nie iest, tylko kiedy strony zpieraiące się, chcąc sporom uczynić koniec, Sędziow sobie przybieraią, y zapisámi wzáiem przyznawaią, y pod ich rozsądek podawaią się zupełnie. II. Jaki zaś iest warunek sądu tego polubownego, naucza uchwała seymu w roku 1726 mianego: *Vol. Leg. t. 6. f. 490.*

§. XV.

O Sądach Condescensionum.

I. Co

I. CO oznacza ten sąd? y co o nim maią práwá? *Odp.* Sąd *condescensionis* czyli zstępny na grunt, pochodzi z dekretu Trybunalskiego, Ziemskiego, albo Grodzkiego, ktory wyznacza osoby pewne urzędowe sądowe, albo niekiedy urząd cáły sądowy, do rozwodzenia spraw pewnych na gruncie. II. Práwá o Sądzie tym czytáy *Vol. Leg. t. 6. f. 438. n. 95.*

§ XVI.

O Sądach Marszałkowskich.

I. KTo zkłada ten sąd? y ktore do niego należą spráwy? *Odp.* Sądy te spráwuie Marszałek W. K. w Koronie, Litewski w Litwie, ktory też swoich Sędziow y Pisarzy maią przysięgłych. *a* W niebytności Marszałka W. sądy te zkłada Marszałek Nadworny. Sądy zaś te odpráwuią się nawet podczas *interregnum*, aż do Seymu wybierania Krola, y po iego zakończeniu znowu ie Marszałkowie przed się biorą. Dla uśmierzenia zaś rozruchow y wykonania prętszego wyrokow Sądu tego, ma Márszáłek Chorągiew Węgrow 150 iak mowią porcyi: ktora rownie w niebytności Marszałka W.,

zwierzchności Nadwornego podlega. II. Rzecz, o ktorą do Sądow Marszałkowskich wyzywany ktobywa, wypisuią práwa. *b* A zaś pociągnionych do sądu tego znácznych osob, y zkáranych w nimże tych, ktorzy w Warszawie albo w iey przedmieściach rozruchy czynili, czytay u Kochowskiego *c* y u Załuskiego *d* przykłady. *(a) V. L. t. 5. f. 6. 45. (b) Tamże à f. 645. 649. (c) Annal. Pol. l. 5. à f. 304. (d) Ep. t. 1. p. 2. à f. 1514.*

§ XVII.

O Sądach Referendarskich.

I. POczątek Sądow tych ktory? kto Sędzią? Jakie sprawy do niego należą? kiedy zkłádáne bywáią? Dekreta wypadaiące iakim wychodzą ięzykiem? y przez kogo podpisane? *Odp.* I. Początek władzy Sądow Referendarskich zdáie się przypadać na czasy Zygmunta III. około końca wieku 16., w ktorym Referendarza, iako Sędziego Sądu tego, kładzie się przysięgá. *a* II. Należą do sądu tego sprawy między Ekonomami, Tenutarzami, Dzierżawcami stołu Krolewskiego y Krolewskich wsi, y tychże dobr poddenemi. III. Sądzą Referendarze bez wyżywania czy-

li apellacyi, chyba żeby spor zachodził o sobie przeciwne przywileie, ktory do sądu Kanclerskiego ku rozsądzeniu odsyłány bywá. IV. Sądy te pod niebytność Krola odprawiáne nie bywaią, chyba za iegoż osobnym pozwoleniem. Czego przykład dany w roku 1725. IV. Zasiadaią w tym sądzie: Referendarz, Instygator, Pisarz Dekretowy, Metrykancia, Koronni w Koronie, Litewscy w Litwie, y ieden z liczby Sekretarzy J. K. MCi. V. Dekreta pisane bywaią polskim ięzykiem krom Pruskich spráw, w ktorych Niemieckiego iest zwyczay. VI. Podpisuie wyroki z Referendarzy ieden, ktory sądzi.

§ XVIII.

O Sądach Woyskowych

I. HEtmani, Koronny y Litewski, máią sąd swoy, dla utrzymania kárności między woyskowemi. Wszakże Sądu tego moc, określona, częścią przez Komissyą Radomską, częścią przez Trybunały, w ktorych reiestr *militarium* bywa sądzony.

§ XIX.

O Sądach granicznych z Sąsiedzkiemi Kraiami

I. W Niektorych Kraiach granicznych z postronnemi, bywa zkładany Sąd gránicży z nimiż, ktoryby utrzymuiąc sąsiedzką przyiaźń wraz z zagranicznemi Sędziámi, zachodzące swary, naszych z obcemi, rozsądzali. Księgi nasze prawopisarskie ukázuią częste przykłady wyznaczanych z Seymu Osob do rozsądzania swarow o gránice z Sąsiedzkiemi Prowincyami.

§ XX.

O Sądach potocznych.

I. O Sądach tych: takową czytam uchwałę, áżeby *a* w Warszawie według konstytucyi Krakowowi służącey, przez urząd Starościnski Grodzki pod niebytność J.K M. były sądzone. W ktorych wszyscy Obywatele *Nobilis conditionis impossessionati*, także y *plebeiæ conditionis*, przy starey, y nowey Warszawie, y iey przedmieściach, tak Pradze, iako y Golendzinowi, tak na Krolewskich, iako y Duchownych y Szlacheckich gruntach mięszkaiący, sprawować się powinni, z warunkiem dlá Szlachcica, pozwolenia, wyzwania

nia swey sprawy do Trybunału. O czym czytay uchwały Seymow miánych w roku 1611, 1613. *Vol. Leg. t. 3. ff. 6. 170.*

(*a*) *Vol. Leg. t. 4. f. 560. tit. Grod.*

§ XXI.

O Sądach Podwoiewodzinskich.

I. JAka iest Sądow tych starożytność, zwyczałe y práwa? *Odp.* Sąd Podwoiewodzy z dawnieyszych iest ieden: iego wzmiankę czyni Statut Alexandrá *a* II. Sąd ten zkłada Podwoiewdzy stanowiony od Woiewody, y iako práwo każe, *b* przysięgły. III. Sądowi temu podlegaią Żydzi z Miást y dobr Krolewskich. IV. Práw służących do rozsądzania Żydowskich spraw zebranie Ładowski w Inwentarzu, *c* y Gliszczyński *in compendio legum d* podałą. (*a*) *Vol. Leg. t. 1. f. 311.* (*b*) *Tamżet. 3. f. 697.* (*c*) *à f. 673. ad f. 676.* (*d*) *à f. 103. ad 107. tit. Judæi.*

§ XXII.

O Sądach Mieyskich.

I. MIasta w ktorych Chrześcianie mięszkaią, maią sądowe urzędy, á tę są-

ſądzą według práwá álbo Magdeburſkiego, iáko Krákow, Poznań, y innych wiele: Albo Chełmińſkiego, iako Miaſta niektore Pruſkie. Albo Lubeckiego, iáko Elbląg, Brunsberga, y Frawenburg. II. W Polſkich miaſtach wyzywania idą od Sądu Ławnikow do Senatu mieyſkiego, ztámtąd do Staroſty, á od niego za Dworem do Sądu Aſſeſſorſkiego. W Pruſiech z miaſt więkſzych od Sądu Senatu mieyſkiego wyzywanie idzie proſto za Dworem. W mnieyſzych miaſtach od ſądu Ławniczego do Staroſty, od tego na Generał Pruſki, á ztámtąd do Aſſeſſoryi, ktore iednak wyżywania nie w káżdey ſpráwie bywáią pozwalane.

§ XXIII.

O Sądach z rożnych urzędow zkładanych.

I. SĄd zkłádány w Polſce ieſt ieden Woiewodzinſki z Stárościnſkim, w ktorym pozwy Burmiſtrzom miaſt bywáią wydáwáne imieniem Woiewody y Staroſty, gdy tamci nie zachowuią uſtaw rzeczom przedaynym cenę przepiſuiących. II. Drugi ſąd zkłádány ieſt, kiedy Szla-

Szlachcica o wyſtępek głowny poimanego w mieście według práwá pruſkiego Stárościnſki razem y mieyſki urząd ſądzi. *Vol. Leg. t. 3. f. 797. tit. O Sądach Seymowych Zadwornych.*

§ XXIV.

O Sądach Kapturowych po Woiewodztwach.

I. NAzwiſka Kapturu początek? Sądu tego przyczyna, ſtarożytność? z ktorych ſię Oſob zkłádá? y w iáki ſpoſob ſtanowionych? *Odp.* O początku nazwiſka Kapturu, mowiło ſię wyżey: tu dodaię, że ſą, ktorzy początek nazwiſka tego wywodzą od ſtarożytnego ſerezyi kroiu, maiących przyſzycie Kapturowi podobne, ktore ponieważ Polacy zgromadzaiący ſię na obrady po śmierci Krolow ſpuſzczali, tym głowy zakapturzeniem zal z Monarchy ſtraty oświadczaiąc, ziazdom takowym uroſzczone Kapturu imię. II. Sądu Kapturowego po Woiewodztwach przyczynę tę naznacza práwo, *a* żeby nie była ubliżona ſprawiedliwość, y Oyczyzna nie zoſtawała bez ſądu, ponieważ po ogłoſzoney Krolewſkiey śmierci, Grodzkie,

kie. Ziemſkie, Trybunalſkie ſądy uſtawaią. III. Sądu tego początek bierze ſię od śmierci Zygmunta Auguſta. IV. Zkładaią Sąd ten, ci Sędziowie, ktorych ſobie wybierze Szlachta na Seymikách *Anteconvocationis:* Wybiera ich zaś wielością kreſek, y nie káżde Woiewodztwo w rowney ich liczbie. V. Przyſięgaią ci przed Ziemſkim, albo Grodzkim urzędem *rotá iuramenti* Trybunału, y z pomiędzy ſiebie Marszałka wybieraią. W Pruſiech na Sądach tych pierwſzy zaſiada Woiewoda.

II. Kiedy ſię? y gdzie ſąd ten zkłada? Pozwy pod czyim imieniem wychodzą? y pieczęcią? y kiedy? ſpráwy ktore do tego ſądu należą? kto dekreta piſze? *Odp.* I. Mieyſce Sądow tych, toż ſámo ieſt, ktore też Sądom Grodzkim zwyczay y práwo wyznaczaią. *b* Lubo moc maią Woiewodztwa y Ziemie, mieyſce ſądom tym inne, gdy chcą, wyznaczyć. II. Sądzą ſię zaś ſądy te od początkow ſwoiego uſtánowienia, áż do dnia uwieńczenia Krola, ktorego koniec biorą: Odkłádane záś być powinny trzema niedzielami (w Pruſiech dwiema) przed Seymem wybierania Krola,

la, ani zaczynane po Seymie tymże, aż w niedziel trzy, w Pruſiech w niedziel dwie. III. Pozwy na Sądy te wyhcodzą na kártcie Ziemſkiey albo Grodzkiey, y powinny być kłádzione dwiema niedzielámi *c* przed terminem, imieniem Rad y Stánow: W ſzakże w ſpráwách *in contumaciam* wſkazanemu, gdy ſię niewinnym widzi, żeby zkáził tenże wzkáz, położenia pozwu do tygodnia przed ſądem, zkraca czas práwo. *d* IV. Spráw do ſądu tego należących wiádomości zaſiągay z praw rokow 1587, *e* 1632. *f* V. Wyroki w tym ſądzie piſze, Ziemſki, albo Grodzki Piſarz, álbo inny, na Seymiku *Anteconvocationis* przez Ziemianow wybrány. Zaczęte zaś w tym ſądzie ſpory, á nie dokonane, z oſobnego przywołania y reieſtru przed wſzyſtkiemi ſpráwámi, w Trybunale zaraz po uwieńczeniu Krola odſądzone być *maią*.

(*a*) *Vol. Leg. t. 2. f.* 1069. [*b*) *Lengnich Jur. pub. Lib. 2. c. 3. §. 7.* (*c*] *Tamże* (*d*) *Vol. Leg. t. 3. f.* 751. (*e*) *Vol. Leg. t. 2. f.* 1055. (*f*) *Vol. L. t. 3. à f.* 248. 726.

XXV.

§ XXV.

O Sądach Kapturowych powszechnych.

I. SĄdow tych iaka starożytność? z ktorych się zkłáda Osob? y czyli przysięgłych? ktore sprawy do tego sądu należą? iak w nich wyroki wychodzą? y kto ie zapisuie? *Odp.* Sądow Kapturowych powszechnych początek tenże, ktory y Woiewodzkich, sadu zaś Woiewodzkiego wzmiankę czyni práwo w dzieiach obierania Henryka Walezego. *a* Zkłada się sąd ten z trzech Senatorow, każdego z inszego Narodu, y z dwunastu Posłow, z każdey Prowincyi czterech, ktorzy nie mogą być wysadzani z iednego Woiewodztwa: Także z Marszałkow oboyga Narodu, Wielkich y Nadwornych. Senatorow wyznacza Prymas, Marszałek Seymowy Posłow: III. Przysięgaią Senatorowie w szopie: ktorym rotę przysięgi czyta Kanclerz: á zaś Márszáłek Poselski Posłom. IV. Należą do sądu tego sprawy głowne o zdrady przeciw Oyczyznie, o zaboie, y o to wszystko cokolwiek mięszać może bespieczeństwo Seymu. V. *Decreta*

creta wypadaią według wielości kresek, ktore Pisarz Ziemski Warszawski w Koronie pisze, nową przysięgą obowiązany, lubo kreski nie daie. Podpisuią zaś *decreta* te, trzey Sędziowie, każdy z inszey Prowincyi, ktore do dzieiow ziemskich wwiedzione być maią. VI. Sąd ten koniec bierze, gdy następuie Krola obranie. Czytay uchwały Kapturow zkładanych w rokach 1632. *Vol. Leg. t.3. f. 726. Vol. Leg t.4. f.159. y inne Rokow:1668.1674.1696.1733.*

§ XXVI.

O Sądach Konsystorskich, y Nuncyatury.

I. PRocz Trybunału, y rożnych Sądow Swieckich, są Sądy y Trybunały w Polscze duchowne, ktorych początek, tenże sam iest, ktory y wiary. Z tych liczby Sądow: Konsystorski iest.

II. Sędzią naywyższym w Sądzie Konsystorskim, Biskup iest káżdy w swoiey Dyecezyi, álbo urząd iegoż duchowny, ktory stanowi. II. Od sądu tego wyzywanie idzie, iuż niekiedy do sądu Arcy-Biskupiego, y razem *Legati nati*, iuż niekiedy *Nuntii Apostolici.* Ktorzy Audytorow swoich stanowią. Mm Część

CZĘSC WTORA KSIĘGI CZWARTEY.

O Uroczystych Krola, y Rzeczypospolitey Stanow zabawach, á tych przedniey szych tylko, y do woyny bardziey przychylonych, lub z nią zpowinowaconych.

Z rodzaiu takowych zabaw są nayprzod: I. Wypowiadania woien, y ich toczenia. II. Zołnierza zaciąganie. III. Podział, rząd, y zapłata. IV. Fortece, Cethauze, Pospolite ruszenie. O ktorych rzeczach tu krotko.

ROZDZIAŁ I.

Wiadomość wypowiadania Woien, y ich toczenia podaie.

§ I.

I. PRzy kim zostawała zdawna władza wypowiadania woien? y przy kim zostaie

zostaie teraz? *Odpow:* Władza wypowiadania woien zdawna przy Monarchach Polskich zostawała, ktorzy według potrzeby, albo obrony Kraiu, albo zemsty y dopomnienia się poczynionych krzywd, albo przyniesienia pomocy naprzeciw nieprzyiacielowi z nami zprzymierzonym Sąsiadom, á przytym chwały, y granic sprawiedliwego rozprzestrzenienia, Rycerstwo Polskie zwoływali, y obowiązani byli Szlachta na koniach (zkąd dla nich *Equitum* urosło nazwisko) że swemi każdy pieszemi poddanemi do broni się brać, y na mieyscu wyznaczonym gromadzić pod rząd swoiego Woiewody, czyli woysk Wodza. Z wolności wzrostem władza ta Krolow, między nichże, y Stány Rzeczypospolitey podzielona: Zkąd tyle kroć razy waruią práwá: *a* ażeby woyny nie podpisił Krol, áni na pospolite ruszenie nie wydawał wici, tylko z wiedzą, y za przyzwoleniem Stánow na Seymie: ktore iednak ográniczenie władzy Krolow, tak rozumiane mieć chcą uchwały niektorych Seymow, *b* że ieżeliby nagłym pokoiu zerwaniem Sąsiedzi wtargneli w Kráy, w ten

ten czás obmyślać ma obronę Narodu Krol, według przysięgi swoiey, za radą przytomnych Senatorow, y bespieczeństwu Kraiu zabiegać.

(*a*) *Vol. Leg. t. 1. f. 270. 299. 524. t. 2. f. 898. ∫ O woynie.* (*b*) *Vol. Leg. t. 3. f. 1. & 2. tit. Poparcie woyny f. 163. 164.*

§ II.

I. WOynę prowadzącym Polakom ktorzy są obowiązani dać pomoc? *Odp.* I. Krol Pruski posiłki te Polscze winien przez ugodę Welawską y Bidgoską zawartą w roku 1657, w ktorey się swoim, y swoich Następcow imieniem obowięzuie Fryderyk Wilhelm, przystawiać Polakom przeciw iey Nieprzyiaciołom 1500 piechoty, y tyleż Kawaleryi. *a* II. Xiążę Kurlandzkie także się obowięzywał w roku 1737 przystawiać Polákom w czasie woyny 500 pieszych, albo 200 konnych żołnierzy. III. Tatarzy Krymscy całą swą potęgą tylekroć posiłkowali Władysława Jagełła na przeciw Krzyżákom: y za (*b*) Kázimierza Jagellończyka ponowiona z nimi posiłkow ugodá w roku 1467. Zygmunt

gmunt I. z Carem Przekopskim uczynił przymierze, w ten zakład, áżeby na iego potrzebę był Czar zawsze z woyskiem gotowy, y na nieprzyiacioły iego walczył: Krol zaś na każdy rok 15000 złotych w monecie iemu płácił. *c* Ktory żołd wkrotce powiększył do czerwonych złotych 15000, miał zaś summy tey połowicę Skárb Koronny płácić, *d* połowicę Litewski. Po Janie Kazimierzu, ktory mocy Tatarskiey użył przeciw Moskwie, Szwedom, Kozákom, Siedmigrodzanom, nie ukazuią dzieie nasze przykłádu, áżeby Tatarzy kiedy woyskową nam przynieśli pomoc: Atoli pokoy z Polákámi zachowuią, y odnawiaią często przez Posły. IV. August II. y August III. w zakładach ugodnych swoiego wybieránia przyobiecywáli Polscze, całym swoim Saskim woyskiem, gdyby tego potrzeba Krolestwa wyciągáłá, dopomágać. *e* V. W roku 1629 przeciwko Szwedom Ferdynand Cesárz swym woyskiem posiłkowáł Polakow. Też posiłki woysk za Senatu radą uproszone przez Jana Kazimierza od Nayiáśnieyszego Austryackiego Domu, Pola-

 kom

kom przybyły na pomoc naprzeciw Szwedom. Przymierze w tenczas zawarte utwierdziły Stány. *f* Soiuſze z Moſkwą zawarte w roku 1686, á ponowione w Narwie w roku 1704, położone zaś w práwie pod rokiem 1710, zawieraią wzaiemną Kráiow obronę. *g* VI. Jakoż ku otrzymániu tych poſiłkow Polacy położyli ſłuſzne przyczyny: Domowi Brandeburſkiemu, przez wypuſzczenie Pruſſ pod Jego rządy: Kurlandzkiemu przez Kráiu Jnflantckiego zawoiowanie, z zátrzymaniem Domu Ketlerow przy doſtoyności Kurlandyi Xięſtwa, w prawie mańſtwa: Domowi Auſtryackiemu świadczyła poſługi woienne Polſka, w poſiłku przesłanym Lyſſowczykow woyſka, pámiętnego tey Korony nieprzyiaciołom, y przez pomoc zwycięzką nad Turkiem przez Jana III. Sobieſkiego Wiedniowi daną.

(a) Lengnich Jur. pub. Lib. 4. c. 8. ∫ 27. f. 446. (b) Długoſz Lib. 11. f. 243. L. 13. f. 403. (c) Bielſki f. 506. (d) Tenże f. 518. 563. (e) Vol. Leg. t. 6. f. 31. f. 634. (f) Vol. Leg. t. 4 f. 515. (g) Vol. Leg. t. 6. à f. 145.

∫ III.

§ III.

I. JAkie przednieyſze ſą práwa, tyczące ſię wypowiedzeniá woyny? *Odp?* I. Jlekroć woyna na Seymie uchwálona bywa, ſtanowi ſię rázem woienna rada, y do niey wyznacza Krol niektorych z Senatu, y Rycerſkiego Stanu, ktorzyby rádą ſwą Hetmanom na pomocy byli do nayzbawienniey ſzego dla Oyczyzny woyny prowadzenia, z ktorych iednak władzy wyimuie práwo podatkow nowych ſtanowienie. Radni ci woyſkowi, przyſięgli być maią: Urzędu ich wiadomość pełnieyſzą bierz w prawie *Vol. Leg. t. 2. f. 1319. tit. Deputati t. 6 f. 101.* II. Obronę miaſta Krakowa, rownie iák Wiednia, wzaiem przez Rakuſki y Polſki, Dwory, warowaną być twierdzi Záłuſki. *Epiſt. t. 1. p. f. 807.*

ROZDZIAŁ II.

Wiadomość woyſk ſtarożytności w Polſcze, porządku, podziału, y iegoż liczbę wytłomaczy, na koniec płacą.

∫ I.

§ I.

I. JAka ſtarożytność porządnego woyſka w Polſcze? *Odp.* Polſka, iák ſię nie dawno mowiło, żołnierzy innych nie miała, nad Szlachtę, z ktorych każdy żołnierzem był, obowiązanym do obrony Kroleſtwa, gdy potrzeba każe, w ſpoſob temu podobny, ktory ſię zachowuie pod poſpolite ruſzenia, wſzakże porządek woyſk uſtanowił w Narodzie naſzym ieſzcze Zemowit. *a* A zaś początek zaciągania y zbierániá w polſki żołd cudzoziemſkiego żołnierza, ukazuie ſię od czaſow Władyſława Łokietka, gdy ten z Węgrow, Ruſi, Wołoſzy y Litwy, poſiłki naprzeciw Wacłáwowi zebrál. A bárdziey, gdy Syn Łokietka Kazimierz W. woyſkiem zá pieniądze zebránym Xiążę Saganu, y z nim zprzymierzone woiował. *b* Wládyſłáw Jágełło; Kázimierz Jágellończyk, á po nich I. y II. Zygmuntowie zaciągáli zá pieniądze żołnierzy. Atoli pierwſi, ktorzy práwem opiſáną porządnie brali zapłatę, byli konni żołnierze, od kwarty, to ieſt czwartey dochodow czę-

ści

ści z dobr Krolewſkich wybieraney, kwarciánemi nazwani. *c* Piechota porządna dopiero za Stefana Batorego wprowadzona ieſt do Polſki: ktory że ią pierwſzy raz w Niemczech y Węgrzech uſtanawiał, Niemiecki iey też naznaczył ſtroy, ktorego dotąd piechota naſza używa, y ktory Dragonia rownie, czyli Raytarya Polſka, wkrotce potym uſtanowiona ſpolny ſobie uczyniła.

(*a*) *Cromerus Lib. 2. ſub Zemovito.* (*b*) *Długoſz Lib. 9. f. 1068.* (*c*) *Vol. Leg. t. 2. f. 616. tit. O pozwoleniu kwarty.*

§ II.

JAki ieſt podział? y liczba woyſka polſkiego? *Odp.* I. Woyſko Polſkie y Litewſkie rownie dzieli ſię na Polſki y Cudzoziemſki *Autoráment*: Do Polſkiego náleżą: Uſárze y Pancerni, tudzież Lekkie chorągwie. Do Cudzoziemſkiego Piechota z Artyleryſtami, Dragonia y Węgierſkie, z Janczarſkiemi, chorągwie. II. Co ſię liczby tycze woyſka.

W Koronie znayduie ſię Konnych.

Uſarzow chorągwi 16 porcyi żołnierſkich. - - - 1000

Pancernych chorągwi 7, porcyi. 3990
Lekkich chorągwi 19, porcyi. 1000
Dragonii regimentow 6, porcyi. - 4000

Pieszych.

Artyleryi regiment 1. porcyi Zołnierskich. - - - - 859
Piechoty regimentow 6. porcyi 6750
Węgierskich chorągwi 3. Janczarská 1, porcyi. - - - 400

Summa porcyi ludzi - 17990

II. Procz wyliczonych chorągwi y Regimentow, osobny iest: Regiment łánowy, tak nazwany od łanow wybranieckich, z ktorych płacą bierze: Stefan albowiem Batory z dobr Krolewskich łánow kilku, żołnierza stawiać każe, to iest z dwudziestu włok iednego, ktorzy też wybrańcami nazywani. *d* Wybrańcow tych liczono za Batorego tegoż kiłka tysięcy. *b* Z czasem liczba ich zmnieyszała się, y włoki wybranieckie do Folwarkow y Starostw poprzyłączane: Powinność zaczym ta stawiania żołnierza odmieniona w pieniądze, ktoreby wnaszane były do skarbu Rzeczypospolitey razem z kwartą. *c* Aż też w roku 1726 stanela uchwala

chwała czyniąca rozporządzenie, Piechoty łánowey zkładaiący Regiment 1 porcyi ludzi. - - - 569.

III. Do woyska tegoż Koronnego należą iesczcze z Ordynacyi Myszkowskiey tylko podczas woyny: Konnych 50. Piechoty 100. Z Ordynacyi Ostrowskiey, Konnych 300. y Piechoty 300. Z ordynacyi Zamoyskiey Piechoty 200. Co z łánowym Regimentem wynosi ludzi. 1519.

W Litwie liczba Konnych.

Usárzow chorągwi 6, porcyi ludzi. - - - - 400
Pancernych chorągwi 26. Petykorami ie zowią. - - 1200
Lekkich chorągwi 20. - - 790
Dragonii regimenty 4. - 1500

Piechoty.

Artyleryi. - - - 150
Piechoty regimentow 4. - - 1850
Węgierskie chorągwie 2. Janczarskie 2. porcyi ludzi. - 400

Summa żołnierzy - - 6200

To iest ogołem wszystkich w Koronie y Litwie z Łanowemi y Ordynackiemi porcyi. ludzi. - - - 23709

III.

III. Ponieważ zaś Panowie Koronni, rownie iáko y Litewſcy, właſnym ſwym koſztem licznych trzymaią żołnierzy, y niektorzy, iuż polſkiego, iuż cudzoziemſkiego auktoramentu, całe nie tylko chorągwie, ale pułki y regimenta, dla czego w poczet woyſka, ku obronie Oyczyzny zgotowanego, y ci zaliczeni być maią żołnierze. Jakoż Seym roku 1649 miány, *d* gotowemi im być każe ku tey poſłudze, y znaydzieſz w dzieiách częſte przykłady, iáko tych ſámych domow nieśmiertelney pamięci godni Przodkowie liczne y mocno zbroyne ſwym koſztem pułki przyſtáwiali, w Tureckich, Krzyżackich, Szwedzkich, Moſkiewſkich woynach: y teráz gdyby ie miłość dobra publicznego wraz zebráłá, złożyłyby dość mocne y obronne woyſka ciáło.

(*a*) *Vol. Leg. t. 2. f. 1328.* (*b*) *t. 3 f. 273.* (*c*) *t. 4. f. 280.* (*d*) *t. 4. f. 284. tit. O niezaciąganiu.*

§ III.

O zapłacie Woyſkom K. y L.

I. DAwnieyſzemi czaſami woyſkom iuż

iuż uſtanowionym porządniey (gdyż przed uſtanowieniem takowym Salachcić każdy ſwym koſztem w gránicách ſwoiego Narodu, y łupem z nieprzyiaciela odebránym podeymował woynę, á gdy ią Krol za granice pańſtwa przenoſił, nákłády ieyże oſobnie obmyślał) zapłatę Krol y Rzeczpoſpolita, obmyślali, ſpolną w wyznaczaniu podatkow radą: A tych, wielorakich, iuż: Podymnego, Czopowego, Szelężnego, y innych rozmaicie miánowanych, iákie nadſtrączała Narodu potrzeba. Ktore podatki nakazywane na Seymach, ponieważ nie zawſze wyſtarczały na zapłatę woyſkom, dla czego dopełniana bywała ta pieniężna ſumma, przez oſobne Woiewodztw podatki, nazwiſkiem ichże Deklaracyi okryte. II. Seym roku 1717 złożony obmyślił dla woyſka ſtateczną płacą, y iey płácenia zrzodła pewne, zabiegaiąc drogę rokoſzom woyſk, dla niedochodzącey żołnierzy płacy, podnaſzanym częſto. O czym, ponieważ mowiłem wyżey: Tu zbior wydatku na żołnierza kładę, krom Łanowych y Ordynackich.

Na

Ná Koronnych iezdnych -	2204280
Na Koronnych pieſzych -	2800000
Summa w Koronie -	5004280
Na Litewſkich iezdnych - -	816000
Na Litewſkich pieſzych. - -	910000
Summa wynoſi - -	1726000
Summa na woyſko w Kor: y Litw:	6730280

§ IV.

O twierdzach Polſki.

I. POlſka nie tak twierdzami, iak raczey polſkiego żołnierza męſtwem, y że ſię przychylę ſpoſobem mowienia, do Spartanczykow dawnego ſię oświádczania, pierſiámi ichże zmocniona, nie wiele twierdz ukazać może, ktoreby niedoſtępnością ſwoią z poſtronnemi iść mogły w porownanie. Gdańſk, między iedno z nayobronnieyſzych Europy miáſto y twierdzę, zaliczony być powinien ſłuſznie. Elbląg mocnym niekiedyś zwány, Toruń, Malborg, w Pruſiech; Krakow, Poznań, Lwow, Warſzawa, y miaſta inne niektore niekiedyś ſzturmem dobywane, teraz obalyn ſwoich twierdz ukazuiące pamiąt-

pamiątkę Kamieniec y Okopy S. Troycy na Podolu: Białacerkiew, Brody, Staniſławow, Dubno, Zamość, Częſtochowa czyli zaliczone być maią w poczet twierdz y mocnych zamkow, rozſądzeniu wiadomſzych zoſtawuię.

ROZDZIAŁ III.

O poſpolitym Ruſzeniu, y o okazywaniu Szlachty.

§ I.

PRzy kim zoſtaie władza nakazywania poſpolitego ruſzenia? y w iakito dziele ſię ſpoſob? *Odp.* I. Kazimierz Jagellończyk przyrzekáł Stánom, że ich do woyny pociągać nie będzie bez ichże wiedzy y poprzednim o tey ſię rzeczy po Woiewodztwach y Ziemiach naradzaniu. *a* Poślednieyſzych też lat uchwały, każą, áżeby poſpolite ruſzenie przez Seym umáwiáne było. *b* Wſzakże od prawa tego obowiązku gwałtowna potrzeba wyłącza Krole, *c* dla ktorey też Stany od Seymu do Seymu przedłużoną wydawania wici na poſpolite ruſzenie włádzą dawaią tyle-

tylekrotnie Krolom. *d* II. Sposob nakázywánia pospolitego ruszenia dzieie się przez listy Krolewskie, wiciámi ztąd názwáne, że na długich drewnianych prętach wicią bywaią zawieszane. Listy zaś te; do Korony pod koronną pieczęcią, do Litwy pod Litewską, wychodzić maią. Jánowi Krolowi, dla odwleczoney Jegoż koronacyi, pozwolono użyć do nich pieczęci pokoiowey. Troie zaś wici powinno wychodzić: Lubo iedne za dwie niekiedy mocą Seymu pozwalane być mogą. *e* Za trzecich wyiściem, wszyscy do pospolitego ruszenia należący stawać powinni na mieyscu wyznaczonym pod kárą dobr *in communem fiscum* na zapłátę woysku, odebrania. *f*

(*a*) *Vol. Leg. t.* 1. *f.* 254. (*b*) *t.* 2. *f.* 841. *tit. Nayprzod f.* 898. (*c*) *Vol. Leg. t.* 1. *f.* 479. *tit. Et quia.* (*d*) *t.* 4. *f.* 846. *t.* 6. *f.* 11. 52. 88. 393. 397. 657. (*e*) *t.* 2. *f.* 596. *tit. Wici.* (*f.*) *t.* 5. *f.* 339.

§ II.

KTorzy należą? albo nie należą do pospolitego ruszenia? *Odp.* Każdy Szlachcic

obowiązany iest stawać w pospolitym ruszeniu z bronią, do woyny gotowy. Ani nawet Krol od takowey wyprawy uczynić nikogo nie może wolnym. A to nie tylko maiący dobra ziemskie, ale y Wyderkarze, y ci także co do Wdow osiadłych wstąpili. II. Wyimuią się od tey powinności pospolitego ruszenia: Senatorowie przy boku Krolewskim znayduiący się z rozporządzenia Seymu; *Ministri status*, Posłowie do cudzych Kraiow, Burgrabia Krakowski, y Wielkorządca z Podrządcą, z dwiema Rotmistrzami, y Urzędnikami trzema, Woyscy Ziemscy, Urzędnicy Grodzcy, Pisarze skarbowi: Z Dworu Krolowy Osob 30: Z Prymasa 12, Biskupa Krakowskiego 6. y niektore inne: Co obszernie wypisuią práwá, miánowicie roku 1621. *Vol. Leg. t.* 3 *à f.* 410 *ad* 421. Gdzie też wyczytasz, do czego obowiązane miasta, y Osobámi swoiemi, dla płci, wieku, albo choroby, stáwić się na pospolite ruszenie nie mogący.

§ III.

WOdzowie ktorzy woyska tego? Rząd naywyższy?

Nn

naywyższy? powinności? liczba? *Odp.* I. Każdy Woiewoda swoiego Woiewodztwa na mieysce okazywaniom wyznaczone Szlachtę zgromadza. W Ziemiách zaś gdzie Woiewodow nie masz, Kasztelan, y tenże Szlachtę na Chorągwie dzieli. Co ieżeli Woiewodę choroba, albo starość, albo publiczna inna zabawa, od pospolitegó ruszenia wymawia: tedy Kasztelan wyższy urząd ten przed się bierze. Powiáty Kasztelanowie, każdy swoy, prowadzą: á ktore Kasztelanow nie maią, tedy pierwszy ziemski Urzędnik. Chorążowie swych Woiewodztw chorągwie niosą. Ktore zaś Powiáty Chorążych swych nie maią, tedy Chorąży Woiewodztwa chorągwie rozdaie, y swoie Namiestniki stáwia. Gdy zaś na wyznaczonym mieyscu staną wszystkie Woiewodztwa y Ziemie, władzy Krola samego podlegaią. Zkąd też Krolowie obowiązani są być na pospolitych ruszeniach. II. Krol w Wiciách na pospolite ruszenie rozesłanych wyznacza czas, y mieysce, na ktore się wszyscy zciągać maią, pod karą utraty dobr y życia. Ják się w ciągnieniu ná nocle-

noclegách sprawować maią: y áni podwod bráć, áni żywności, tylko zá pieniądze, obostrzaią prawa, y sądy surowe mieć o tym káżą. II. Co się tycze liczby żołnierza pod pospolite ruszenie, Maxymilyan Fredro konnych na pospolitym ruszeniu liczbę wynosi do trzechkroć czterdziestu tysięcy: w ktory poczet nie wchodzą piesi żołnierze, ktorych Miasta y Krolewszczyzny z Łanow dawać powinny. *Vol. Leg. t. 3. à f. 410. Czytay prawa rokow: 1620, 1634, 1655.*

§ IV.

O Okazywaniu Szlachty.

I. ZEby zaś gotowy zostáwał zawsze do boiu Stan Rycerski, w Konie y zbroie uspofobiony, tedy y dáwne uchwały, ktorych zbior czytay u Ładowskiego *tit. Okazywanie*, y poślednieysze káżą, áżeby Szláchta czyniłá coroczni popis na mieyscach iemu práwem y zwyczaiem wyznaczonych przed Woiewodą y Kasztelanami. Czytay uchwały Seymow w roku 1718. 1726. 1736. zkładanych. Wszakże iáko po roku 1672 pospolite ruszenie żá-

 dne

dne nie nâſtąpiło; ták też chwalebny popiſow zwyczay puſzczony w zaniedbanie, ktorych iednak zkładanie zalecaią prawa, Rokow: 1677, 1690, 1696, 1717, 1726, 1736.

ROZDZIAŁ IV.

O ugodách pokoiu y z poſtronnemi przymierzach.

§ I.

I. PRzy kim ieſt władza ugod pokoiu y przymierza zawierania? *Odpow.* Podkanclerzy Koronny Olſzowſki w roku 1672, wyrobić chciał na Seymie, áżeby uroczyſtą Stánow uchwałą, władza zawierania Soiuſzow z poſtronnemi przy Krolu y Senacie zoſtawała. Ale rzecz ta zdała ſię Stánom zprzeciwiać dawney Narodu wolności. (*a*) II. Uchwály Seymow wielu władzą záwierania ugod z poſtronnemi zawieſzaią od zgody Stánow wſzyſtkich: *b.* I toż ſamo w ugodnych zakładach ſwoiego obierania warowali Krolowie naſi: Władyſław IV, Jan Kázimierz, Michał, Jan III. y inni: czytay ſtanowienia Seymow w rokach 1613, 1616, 1633, 1649, 1652, 1658. Jeżeli iednák Seym nie może być złożony wcześnie, tedy z Senatu rady wyſyła Krol oſoby pewne do zawarcia zgody, ktora na náſtępuiącym Seymie (czego przykłady maſz w (*c*) prawie, miánowicie, w wypiſie Seymu 1658) potwierdzona być ma. III. Atoli w roku 1617 Stániſław Zołkiewſki Hetman W. K. z Tataramí, krom wiedzy Stánow, ugodę zawarł, y z Turkami wkrotce: iak Piáſecki y Załuſki u Lengnicha świadczą. *L. 4. c. 9. ſ. 3.*

(*a*) *Załuſki Epiſt. t. 1. f. 336.* (*b*) *Vol. Leg. t. 4. f. 83. 84. tit. O zaciągu. t. 6. f. 90. tit. Diploma f. 143. t. 3. f. 764. t. 4. f. 194. t. 5. f. 20. f. 265.* (*c*) *Vol. Leg. t. 4. à f. 515.*

§ II

I. Z Ktoremi Sąſiadami y kiedy zawarte ſą ugody? *Odpow.* Czytay w Kſięgze teyże ſamey na kárcie 11, 12, 13, 14.

CZĘSC

CZĘSC OSTATNIA KSIĘGI CZWARTEY.

O Religii, y co się z nią zpowinowaca, lub iey-że zprzeciwi.

CZęści tey podział ná Rozdziały dwa, uczynią następuiących pytań rozwiązania: Z nich pierwszy: Religia iaka zdawna w Polscze była? Rzymska Katolicka kiedy wprowadzona? y iak rozkrzewiona? y wiele u nas Łacinskiego, wiele Greckiego y Ormiańskiego obrządku Biskupow y Katedr? Kardynałow? Opatow? Zakonow y Zakonnic? Drugi: o Sektach od prawowierney religii rożnych, ktore są u nas? y ktore z nich Polska cierpi? albo ktorych nie cierpi? wytłomaczy.

ROZDZIAŁ I.

§ I.

1. REligia iáká zdawna u Polakow byłá?

Odp.

Odpow: Krolestwo bez Religi stać żádne nie może: Ani Narodu nie znaydziesz tak grubego, ktoryby Bogow iakichżekolwiek nie czcił, lub nie ieden w czci práwego Bogá y błądził, y iesżcze nie ieden błądzi. Nie był szczęśliwszy Narod nasz Polski: Zabobony y Báłwochwalstwo długo cmiły naszych Przodkow, że się kłaniáli Bogom, ktorzy Bogámi nie są; przykładem podobno z Stolicy owey báłwochwalstwa stárego Rzymu szeroko, płodnością nader smutną, rozkrzewionym. Czcili Połacy nasi: Jessa, Ladona, Nią, Marzanę, Dzidziliyą, Dziewiánę, Pogodę, Pochwizd, Swizd, Lelum, Polelum: To iest przychylaiąc się do Rzymian Bałwochwalcow stylu: Jovem, Martem, Plutonem, Cererem, Venerem, Dianam, Temperiem vel Intemperiem äëris, Castorem & Pollucem. I iesżcze w Gnieźnie ukázuią znáki Kościoła Niy, iáko też pod Krakowem Swizd Poświzd y Lelum Polelum. Ruś zaś czciła: Pioruna, Styba, Chorsa, Mokosla, y tym podobne bałámuctwa: Litwa chwaliła za Bogi: Ogień ktory zwali Zynę; Węże ktore chowali w domu, y karmili, á

gdy go ktory nie miáł, za iedno to ſobie nieſzczęście poczytał. A ſłońce gdy za chmurę zaſzło, ták mniemali, że ſię na nich gniewa, y przetoż mu ofiary czynili. Piorunowemu tákże trzaſkaniu oſobne czynili modły, iako iednemu Bogu, ktory zwali Perkun: y drzewa także ſwe oſobne mieli, ktorych ſię nie godziło żelazem tykać, á ieżeli kto w nie ſiekierą uderzył, tedy ſię uciął: ták czart ludzi omamiał. Czytay obſzerniey w Kronice Bielſkiego na karcie 270 271 272. Pruſſacy przy świętym, tak od ſiebie nazwanym, dębie kłániáli ſię báłwanowi piorunu, ktoremu ogień, dzień y noc, z dębowych drew niecono. Czcili też Patrympo, przy ktorym węża żywego zawſze chowano, y kármiono mlekiem. Patello, przy ktorym zawſze byłá świeża człowiecza głowa. Mieli y inſzych nie mało Bogow: Wierzchayta, Schneibrato, Gurcho, czytay Bielſkiego Kronikę, kártę 63, 64.

§ II.

Wiara Rzymſka Katolicka kiedy wprowadzona do Polſki? y iak rozkrzewiona

wiona razem? *Odp.* Wiek w połdzieſiąty od Narodzenia Chryſtuſa Pana początkowy był wiáry práwowierney u Polákow. Mieczyſław Xiąże polſkie, poiąwſzy Dąbrowkę Corę Xiążęcia Czeſkiego Bolesława, przyiął z nią y wiarę świętą, y przykłádem ſwoim Pany polſkie, y lud poſpolity do iey przyięcia pociągnął, y ufundowawſzy Arcy-Biſkupią w Gnieźnie, y Biſkupich innych ośm Katedr, (o czym w Kſięgze drugiey pod tymże Krolem) rozkrzewił II. Wiárá práwowierna Rzymſka ſama y iedna kwitneła w Polſcze do czaſow tych, w ktorych Monarchowie naſi zawoiowániem Ruſi polſkie rozprzeſtrzenili granice. W ten czas z Kráiem do Polſki przyłączonym, wiara Greckiego obrządku zaczęła być z Rzymſką iednemiż polſkiego panowania granicami zamieſzczona: O czym wyżey w Kſięgze I pod Woiewodztwem miánowicie Ruſkim: III. Gdy Ormiánie z ſwoich oſiadłości y Kraiu wyruſzeni, ſkłonienie ſwoie znaleźli w Polſcze, w ten czas Religia obrządku Ormiańſkiego wprowadzona do Polſki. IV. Zarliwość Polſką przy Wierze S. ukazuie

kazuie ſtarożytny ow zwyczay dobywania ſzabel z pochew pod czas Ewangelyi czytáney álbo ſpiewaney, z oświadczeniem przez ten zwierzchni znak wewnętrzney gotowości do obrony wiáry. V. Alexander VII zaſzczycił Kroleſtwo Polſkie v iego Krolow: *Orthodoxorum* náʒwiſkiem.

§ III.

O Biſkupſtwach Obrządku Łacinſkiego.

I. Wiele Arcy-Biſkupſtw? y Biſkupſtw w Polſcze? *Odp.* Arcy-Biſkupſtwa ſą dwa: Gnieźnieńſkie y Lwowſkie. Biſkupſtw 15. Krakowſkie, Kuiáwſkie, Poznańſkie, Wileńſkie, Płockie, Warminſkie, Łuckie, Przemyſlſkie, Zmudzkie, Chełminſkie, Chełmſkie, Kiiowſkie, Kamienieckie, Jnflantckie, Smoleńſkie: o ktorych w ſzczegulności mowiło ſię w Kſiędze 1. Wrocławſkie odpadło z Sląſkiem. A záś Kaminſkie, niegdyś też Kolberſkim nazywane, y Lubeckie, pod rząd Brandeburſki przeſzły. Pomezańſkie y Sambienſkie w Pruſiech herezyą zgineły, y tamtych tytuł zoſtał ſię przy Chełminſkich Biſkupach

pach, tych zaś przy Warminſkich. Rewelſkie y Derpſkie, nie ták Moſkiewſką woyną, iak raczey herezyą zniſzczone, y gdy Jnflant ta część odpadła od Polſki, z nimiż funduſze ich oderwane: Kurońſkie Biſkupſtwo, Jan Moninkhauſen Biſkup zlutrzawſzy Krolowi Duńſkiemu Fryderykowi przedał roku 1559. za 30 tyſięcy talerow bitych: A ten Brátu ſwemu Magnuſowi zpuścił: po ktorego śmierci Fryderyk Margrabia Brandeburſki ſummę tę Duńczykowi wrocił, wziąwſzy w oſiadłość Kuronią, á zaś Krol Duńſki zlał wſzyſtko ſwe práwo do Kuronii na Stefana Krola, y Polſkę: Xiążęta Kurlandzkie otrzymały pozwolenie wykupna Kurońſkiego czyli Piltyńſkiego Kraiu (o czym *Vol. Leg. t. 2. f.* 1668) w roku 1609. od Xiężny Anſzpachowy, ále to ſkutku nie wzięło. W roku 1680 Komiſſya Krolewſka rozſądziła, że Xiążętom Kurlandzkim żadne práwo nie ſłuży do tego Powiátu, ále należy ſię Biſkupom Jnflantckim Kray ten cáły *cum omni jure & dominio*, ktorym zdawna Biſkupſtwo toż ſzczyciło ſię. Nieſiecki w Koronie

nie t. 1. f. 86. 87. Wołoſkie Biſkupſtwo z Wołochami pod mocą Turecką ieſt: Wſzákże Wołoſki Biſkup uznaie zwierzchność Arcy-Biſkupa Lwowſkiego, Biſkup, Bákonſkim ſię zowie, od mieyſca Katedry, niegdyś do Bakowa, po zburzoney w Serecie, przenieſioney.

§ IV.

O Opactwach y Zakonach w Polſcze.

I. ZAkon *Canonicorum Regularium S. Joannis Lateranenſis* nayſtarożytnieyſzy w Polſcze. Pierwſzy Klaſztor ma w Trzemeſznie, zaſzczycony zwłokow śmiertelnych Woyciecha Swiętego w ſwym Kościele zkłádem. Liczy Opactw dwa: Trzemeſzyńſkie y Czerwinſkie, y Proboſtw ſześć.

II. Pierwſzemi, ktorzy Stan mniſzy wnieśli do Polſki, ſą Benedyktyni, roku Xſtuſa Pana 1006 zprowadzeni, y przez Bolesława Chrobrego oſadzeni w Woiewodztwie Sendomierſkim na gorze, niegdyś Łyſa, teraz od cząſtki Krzyża Chryſtuſowego tám złożoney, Swiętokrzyzka, nazwaney. Tenże Krol, Sieciechowſki Klaſztor założył. Do Litwy Zakon ten przez Witolda Xiążęcia wprowadzony, pierwſzy w Trokach otrzymał Klaſztor. Liczy ſię w Polſcze Opactw Benedyktyńſkich 9 płci męſkiey: Panienſkich 20.

III. Kamaldulſki puſtelniczy Zakon S. Romualda wprowadzony do Polſki zá tegoż Bolesława około roku 1010. Pierwiaſtkámi iego byli: Benedykt, Jan, Mateuſz, Jzaak, Kryſtyn, Męczennicy, ktorych uroczyſtą pamięć Kościoł Boży obchodzi 12. dnia Liſtopada. Zakon ten do Litwy wprowadził pierwſzy Krzyſztof Pac Kanclerz W. X. L. do Pozaiſk. Liczą Kameduly Klaſztorow ośm.

IV. Cyſterſki Zakon początek wziął w Polſcze pod Władysławem III. Janiſław (ktory był potym Arcy-Biſkupem Gnieźnieńſkim) y Brát iego Klemens Fámilyi Gryfow wprowadzili go do Polſki, y pierwſzy Klaſztor w Jędrzeiowie założyli roku 1140. Liczy Klaſztorow Opackich płci męſkiey 16. Panieńſkich 3.

V. Zakon *Canonicorum Sacri Sepulchri*, od mieyſca Miechowitow nazwany, wprowadzony do Polſki przez Jaxę herbu

bu Gryf roku 1149. y przy Kościele Miechowskim osadzony. Liczy Probostw kilka.

VI. Zakon S. Norberta, *Præmonstratensium* nazwany, wprowadził do Polski, y w Wrocławiu ieszcze w ten czas należącym do Polski założył im Klasztor Piotr Dunin roku 1124. Wrocławskiego Klasztoru nie zaliczáiąc, liczy Opactw płci męskiey trzy, y tyleż Panieńskich.

VII. Zakon *Canonicorum S. Spiritûs in Saxia* czyli *Hospitalariorũ* podobno pierwszy wprowadził do Polski y do Krakowa Jwo Krákowski Biskup roku 1221.

VIII. Zakon *de Pænitentia BB. MM.* wprowadził do Krákowa do Kościoła S. Marka Bolesław wstydliwy roku 1257, á do Miednik roku 1391 Władysław Jagełło do Zmudzi.

IX. Zakon Pustelnikow S. Augustyna przez Ziemowita y Eufemiego, Xiążęta Mazowieckie, do Warszawy wprowadzony, liczy Klasztorow męskich 19. Panienski 1.

X. Zákon Karmelitow dawnieyszey, iak mowią, obserwy, pierwszy odebrał Klasztor

sztor we Gdańsku Fundacyi Sobiesławá Xiążęcia Pomorskiego roku 1186. Drugi na Piasku, iak mowią, w Krakowie 1390.

XI. Zakon Karmelitow ściśleyszey obserwy wprowadzony poźniey, y liczy ten z dawnieyszemi, Klasztorow 48. męskich.

XII. Zakon Karmelitow Bossych za Zygmunta III. początki swoie winien Macieiowi Pstrokońskiemu Biskupowi Przemyslskiemu Kanclerzowi W. K. w Roku 1605 w Koronie, á zaś w Litwie Kościoła Fundatorowi Szczepanowi Pac Podkanclerzemu W. X. L. Liczy ten Klasztorow męskich 24. Pánieńskich 8.

XIII. Zákon Kaznodzieyski S. Dominika do Polski wprowadził Jwo Krakowski Biskup w roku 1222. y przy Kościele S. Troycy osadził w Krákowie: á zaś w Sendomierzu przy Kościele S. Jákoba roku Chrystusa 1226. Do Litwy zaś Alexander Krol Polski y Wielki Xiąże Litewski. Liczy Klasztorow męskich 154. Panieńskich 7.

XV. Zákon S. Francifzka *Conventualium* nazwany, przyzwál do Polski Fulko

ko, czyli Pełká, Krákowſki Biſkup około roku 1187. Jnni Zakonu tego przyzwánie do Polſki kłádą ná rok 1232 przez Bolesławá Wſtydliwego, Narnmowſki *Fac. rer. Sarm. L.*1 *c.12.* rok kładzie 1240. W Litwie osadzony być ma ten Zákon przez Piotra Gáſtolda, ieſzcze pod Olgierdem Xiążęciem W Lit: w roku 1334. Liczy Kłaſztorow 80. Panieńſkich 6.

XV. Zakon S. Franciſzka *de Obſervantia* wprowadził do Polſki Zbigniew Kardynał y Krakowſki Biſkup z S. Janem Kapiſtránem z Czech wezwanym około roku 1454. Pierwſzy Kościoł wyſtawił im w Krakowie, pod tytułem S. Bernardyna, (zkąd też Bernardynami nazwani w Polſcze.) Do Litwy wezwał ich Kazimierz IV. Krol Polſki, y oſadził w Wilnie roku 1468. Liczy Zakon ten Klaſztorow męſkich 110. Panieńſkich 22.

XVI. Zákon S. Franciſzka od S. Alkántarego (u nas Reformatami zwány) Zygmuntowi Tarłowi Káſztelanowi Sendomierſkiemu ſwoie do Polſki wprowádzenie winien, ktory założył im Klzſztor pierwſzy w Zakliczynie roku 1622. W Litwie

Litwie oſadził ten Zákon Xiąże Michał Kazimierz Radziwił Hetman Polny roku 1671. Kláſztorow iliczy 58.

XVII. Zákon S. Franciſzka, Kapucyńſkim nazwany, Jan III. Krol Polſki po zwycięztwie Wiedeńſkim zprowadził, y w Warſzawie mu Klaſztor pierwſzy záłożył. Roku 1694 liczy ich 12.

XVIII. Puſtelnicy S. Pawła przyſzli do Polſki za panowania Ludwika Polſkiego y Węgierſkiego Krola, około roku 1380. Władyſław Opolſkie Xiąże Kláſztor im pierwſzy wyſtawił na iaſney Gorze przy Częſtochowie, y Obraz w Kościele ich poſtawił Nayświętſzey Boga-Rodzicy ręką S. Łukáſza malowany. Do Litwy wprowadzeni ſą przez Ludwika Pocieia Woiewodę Wileńſkiego Hetmana potym W. X. L. roku pańſkiego 1694 oſadzeni w Wilnie. Liczą Klaſztorow 4.

XIX. Zakon *SSmæ Trinitatis de Redemptione Captivorum* początki ſwoie winien Janowi III. á wzroſt hoyności Domu Wielohurſkich od roku 1685. w Koronie: w Litwie od roku 1693. Janowi Kazimierzowi Sapieha Wileńſkiemu Wo-

Oo iewo-

[Wo]iewodzie Hetmánowi W. W: X.L. liczy Klaſztorow 13.

XX. Zákon Kártuzow do Litwy wprowadził Leo Sapieha Podkánclerzy W.X.L. do Berezy. Liczy Kláſztorow trzy:

XXI. Zakon *Scholarum Piarum Matris Dei* zprowadzenie ſwoie do Polſki, y pierwſzą ſwą w Warſzawie oſadę roku 1642 winien Włádyſłáwowi IV. Krolowi polſkiemu. Do Litwy wprowadził Jch Xiąże Dulſkie, Marſzałek Wielki W.X.L. y oſadził w Lubáſzewie, około roku 1690. Liczy Collegia 15.

XXII. Zákon S. Jana Bożego (Bonifrátrámi poſpolicie zowiemy) wprowadził do Polſki Tylicki Biſkup Krákowſki: Upoſażył Zadzik około roku 1609. W Litwie ich oſadził Abraham Woyna Wileńſki Biſkup roku 1635. Liczy Klaſztorow 14.

XXIII. Krom wyliczonych dotąd Zákonow, liczą znayduiący ſię w Polſcze.

Teatyni, Collegia. - -	2
Miſſyonarze. - - -	14
Congregatio S. Philippi Nerii - -	
Panny Zakonne Wizytki. - - -	4
Panny Zakonne *SSmi Sacramenti*	2
Panny Miłoſierne. - - - - -	7

Panny

ZakonuBrygitanow Klaſztor we Gdańſku ieden, támże y indziey w Polſcze PP. S. Brygitty: - - - 8

XXIV. Niedawno oſadzone ſą na Marywillu Dámy, Orderu Niepok: Poczęć: Nayś: P. Maryi Kanoniczkami poſpolicie zwane, ktorych Xieni dożywotnia, y ślubem czyſtości wiecznym obowiązana; Jnne od roku do roku ślub czyſtości czynią.

XXV. Zakon *Societatis JESU* wprowadzony do Polſki przez Hozyuſza Kardynała Kościoła Rzymſkiego Biſkupa Warminſkiego roku 1565. Pierwſze Collegium założone przez niegoż w Brunsbergu. Liczy Prowincyi 4. Wielko-Polſką, Mało-Polſką, Mazowiecką y Litewſką: We wſzyſtkich Collegia wraz *cum Domibus Profeſſis* 53. Rezydencyi 18. Miſſyi 83. Ma pod rządem ſwoim krom Szkoł kilkudzieſiąt: *Collegia Nobilium* y *Seminaria*, Akademie dwie: Wileńſką y Lwowſką.

§ V.

O Duchowieńſtwie obrządku Greckiego.

I. Pol-

I. POlſka Arcy-Biſkupow obrządku Greckiego liczy trzech: Kiiowſkiego, ktory rázem ieſt całey Ruſi Metropolitą, Połockiego, y Smoleńſkiego: Biſkupow 6. Włodzimierſkiego, Łuckiego, Lwowſkiego, Przemyſſkiego, Chełmſkiego, y Pinſkiego.

II. Taż Polſka rachuie Opatow Greckiego obrządku 15. A zaś Klaſztorow Bazylyańſkich 110. Męſkich: Mniſzek dwa.

§ VI.

O Duchowieńſtwie obrządku Ormiańſkiego.

Mowiłem w Kſiędze I. pod Woiewodztwem Ruſkim.

§ VII.

O Zborach prawowiernych w Polſcze.

TYm imieniem Zborow, przychodzą Seymy duchowne, czyli zgromadzenia, iuż Biſkupow wſzyſtkich ná iedno mieyſce pod rządem Arcy-Biſkupa Gnieźnieńſkiego, iuż Duchowieńſtwa wſzyſtkiego iedney Dyecezyi pod rządem Biſkupa ſwego: Tamte Zborámi ſą Narodowemi, te Diecezalne: Na ktorych ſię

Ciż

Ciż Biſkupi y Duchowieńſtwo naradzaią o rzeczach poprawy tego, w ſwoich Kościołach y wiernych ſobie podległych, co z kluby práwa wypadło, y co ſię dobrego rządu, y tychże dobra należy. Takowych Zborow, czyli Soborow, bierz dwoiſtą tablicę, z wyráżeniem roku, ktorego zkłádane, dnia niekiedy ktorego zaczęte, Przełożonego pod ktorego rządem ſpráwowane, mieyſca na koniec, według wypiſu ktory podaie Jędrzy Załuſki Biſkup Kiiowſki przedziwney umieiętności Prałat: *Libellô Conſpectûs novæ Collectionis Legum Eccleſiaſticarum.*

TABLICA I.

Seymow Duchownych Narodowych.

Rok.	Mieyſce.	Rząd.
1181.	w Łęczycy.	B. Bogumił Arcy B.
1188	Tamże	Zdziſław Koźlorog.
1197.	Tamże	- - -
1246	Tamże	Fulko czyli Pełka
1247	w Wrocławiu:	Jakob Archi-Dyakon Leodyſki Poſeł Papiezki.
1285	w Łęczycy:	Jakob Swinka.
1375.	w Unieiowie.	Jarosław Skotnicki
1420 25 7bris	w Wieluniu:	Mikołay Trąba

1456

1456 - w Piotrkowie: Jan z Sprowy Odrowąż.
1457 - w Kaliszu: Tenże.
1459 - w Łęczycy: Tenże
1466 - w Łęczycy: Jan VI. Gruszczyński
1485 25 Stycz: w Piotrkowie: Zbigniew Kardynał.
1491 przed S. Jdzim: Tamże: Fryderyk Brat Krola Kaz:
1506 - w S. Mateusz: w Łęczycy: Jędrzey Boryszewski.
1506 - w Gnieźnie.
1510 - w Piotrkowie: Jan VIII Łaski.
1511 - Tamże: Tenże.
1523 - w Łęczycy. Tenże.
1527 - Tamże: Tenże.
1530 - w Piotrkowie: Tenże:
1531 - w Łęczycy: Maci Drzewiecki
1532 - w Piotrkowie: Tenże.
1539. - Tamże: Jan Latalski.
1540 - Tamże: Piotr Gamrat.
1547 - w Łęczycy: Mikołay III. Dzierzgowski.
1551 - w Piotrkowie: Tenże.
1552. - Tamże: Tenże.
1553 - Tamże: Tenże.

1556

1556 11. Wrześ: w Łowiczu: Aloizy Lipoman. Biskup Werony *Legatus à Latere S. Sedis.*
1557. - w Piotrkowie: Tenże.
1561 4 Marca: w Warszawie: Jan Przerębski
1577 19 Maia: w Piotrkowie: Aloizy Lipoman.
1589 2 Pazdz. Tamże: Stanisław Karnkowski.
1607 8 Paz: Tamże: Bernard Macieiowski
1621 26 Kwiet. Tamże: Wawrzyniec Gębicki.
1628 22 Maia: Tamże: Jan Wężyk.
1634 13 Listop: w Warszawie: Tenże.
1643 8 Listop: Tamże: Maci Łubieński.

TABLICA II.

Seymow Duchownych Dyecezalnych.

Gnieźnieńskich - - - - - -	9		
Lwowskich - - - - - - -	2		
Krakowskich - - - - - - -	9		
Kuiáwskich - - - - - - -	4		
Wileńskich daie reiestr Pogrecki. -	-		
Poznańskich -	4	Płockich -	6
Warminskich -	6	Łuckich -	3
Przemyskich -	5	Zmudzkich -	4
Chełminskich -	3	Chełmskich -	4

Oo 4 Ko-

Kościoł ziednoczony Grecki w Polszcze:

I. Zbor pierwszy ten Kościoł złożył w Przemyślu pod rządem Jnnocentego Winnickiego roku 1693.

II. Zbor drugi miał Narodowy w Zámościu roku 1720 pod przełożeństwem Grymaldego Posła Papiezkiego y Leona Kiszki Metropolity całey Rusi.

ROZDZIAŁ II.

O Sektach od prawowierney religii rożnych, y potępionych, ktore? y kiedy do Polski wprowadzone? y ktore z nich Polska cierpi? lub rugowała?

§ I.

O Sekcie Hussytow.

I. JAki Sekty tey początek? y wykorzenienie? *Odp.* Gdy Jerzy Krol Czeski, y lud iego po części, sektą tą zostali zarażeni, iad ten Kacerski taiemnemi ponikami wlał się do Polski, około roku 1469. Ale żarliwość, nie tylko Biskupow Polskich, ále y Pánow Swieckich, szerzyć mu się nie pozwoliła. Abraham Zbąski do zamku swoiego Zbąszyńskiego tey Sekty Kapłanow kilku do siebie przyzwał, o czym dowiedziáwszy się Jędrzey Bniński Biskup Poznański klątwą wydaną od przedsięwzięcia obrony tych kácerzy chciał iegoż odwieść. Co gdy w upornym Panie skutku nie wzięło, zebrał Biskup kilkaset zbroynych, zamek Zbąszyński obległ, y mocą poimawszy Kacerze, przekonane práwem, żywo zpalić rozkázał, ná mieyscu, Opalenica ztąd po dziś dzień nazwanym, y ktore nazwiska z Bnina Opalińskich, początek uczyniło Domowi temuż starożytnie znakomitemu, y dostoieństwy wielkiemi y zásługami. (*a*) Czechowie takze ofiarowali byli Krolestwo swoie Władysłáwowi, Kázimierza IV. Synowi, z obowiązkiem, áżeby Corkę Jerzego Krola, Hussytow błędem zarażoną, za Zonę poiął, y obronę tey Sekty przyiął; ále się Małżeństwu temu Senat Polski zprzeciwił: y Zbigniew Oleśnicki Kardynał Posłow Czeskich tymże zarażonych kacerstwem do uczestnictwa nábożeństwa práwowiernego w Krakowie nie dopuścił: Krol też oświadczał się, że raczey

raczey był gotow Korony ofiárowaney odstąpić, niżeli práwowierności swoiey tę uczynić plámę.

(a) *Naramowski in Fac. rerum Sarmat. L. 1. c. 15. Niesiecki t. 5. w Koronie Vol. Leg. w rokach 1424. 1438.*

§ II.

O Sekcie Aryańskiey, Socyniańskiey inaczey nazwaney.

I. ARyańskie Kacerstwo (inaczey od Socina, ktory ie po swoim dáwnym umorzeniu we Włoszech wskrzesił, Socyniańskie nazwane) z Luterskim y Kalwinskim błędami do Polski wprowadzone, długo zostáwało ukryte, y pod zámięszania, ktorym do Polski wrota szerokie otworzyły te Kacerstwa, nieco rozkrzewione. Za czasow Wládysławá IV. od prawa dzierżeniá dostoieństw y dobr Ziemskich, tym kacerstwem zarażeni odsądzeni są: I uchwała Seymu w roku 1658 mianego, (a) kary Statutem Wládysłáwa Jágełłá (b) naprzeciw Hussytom y innym Kácerzom wydáne, do nichże rozciągá, y karać

karać ie surowo káże: A zaś dane roku 1659 práwo, (c) dwa lata im, zawieraiąc w nich rok tenże, pozwala, w ktorychby się albo wyprzedawszy, za granice na wygnanie poszli, albo do łona Kościoła Matki wrocili, tak dalece, iż na gardle karani być mieli, ktorzyby się po roku 1660 znaydowali w Kraiu: Karę tę powiększáią na nich lat następuiących Seymowe uchwały: 1661, 1662, 1668, 1670, 1674, 1696, 1733, ktore też skutek szczęśliwy wzięły wytępienia tego Kacerstwa. Za co Alexander tym imieniem VII. Papież zaszczycił Polskę nazwiskiem: *Orthodoxi regni.*

(a) *Vol. Leg. t. 4. f. 515.* (b) *Vol. Leg. t. 1: f. 85.* (c) *Vol. Leg. t. 4. f. 585.*

§ III.

O Sekcie Flagellantium.

W Roku 1545 Sekta, od publicznego oboiey płci ludzi biczowania się, *flagellantium* nazwana, z Sąsiedzkich Węgier wkradła się do Polski za panowaniá Kazimierza W. (do ktorego czasow prawowierna religia u nas nienaruszona zostawała)

ſtawała) ale czuynością Paſterzy y żarliwością Duchowieńſtwa, á ſtátkiem przy wierze Monarchow y Panow, wkrotce wykorzeniona zoſtała.

§ IV.

O Luterſkim y Kalwinſkim, błędach.

Wiek od Narodzenia Chryſtuſa Pana ſzeſnaſty, nayprzod Luterſkiego, Kalwińſkiego potym Kacerſtwa początki widział: Błędy te nieſzczęśliwą płodnością rozkrzewione w Niemczech wciſnęły ſię do Polſki. Zygmunt I. ſurowemi práwámi ſzerzeniu ich przeſzkadzał: (*a*) Także Januſz Mazowieckie Xiążę, ale zuchwałe, na zakazy ſię práw dáwnych (*c*) nie oglądaiąc, wzmagało Kacerſtwo. Oſobliwie za panowania Zygmunta Auguſta, ieżeli nie zprzyiaiącego tych błędow rozſiewaczom, tedy nie zabiegaiącego złemu, co znać z uchwały w roku 1562 daney, *in favorem* klętych: (*c*) Tak dalece, że po iego śmierci, Senatu część albo rowna albo większa, błędámi temi była zarażona: w Rycerſtwie zaś heretykow

tykow liczba przemagała Katoliki, zkąd też na Seymie *convocationis*, złożonym w roku 1573, wypadła uchwała, ktorą Stany ſobie wzaiem w religii przeciwne warowały pokoy, y zakazały do zwierzchności dla rożney wiáry y odmiány w Kościołach wyzywanie: (*d*) Pokoiu tego dotrzymánie w zakładach ugodnych ſwoiego wybierania warował Henryk Wáleży, y po nim Stefan Batory, (*e*) z ktorego iednak ſłow (warowali to ſobie niektorzy Obywatele Koronni, że *in cauſa religionis* maią być w pokoiu zachowani) ukázuie ſię, iż ta ſpokoyność y beſpieczeńſtwo heretykom warowane, dziełem były Poſłow tylko niektorych temi błędami zarażonych, á nie cáłey Rzeczypoſpolitey, pod iey iednak powagę podſzywaiących ſię. Dalſze po Batorym lata burzliwe były, w ktorych przychodnie niedowiarſtwo z dziedziczną wiarą walczyło: Aż też kazań gorliwych y práwowiernych wdziękiem ocucona ſtáro-polſka przy wierze gorliwość, ſzerzącey ſię tey zarazie, práwa naſtępuiące, niby wylewowi groble, położyła. A nayprzod: w roku

ku 1632 pokoy ten ográniczony ieſt zakazem wyſtawiania nowych zborow. (*f*) Co ponáwiaią uchwały związkow 1648, 1668, 1674, 1696. Ugoda Warſzawſka za Auguſta II. w roku 1716 zawarta, świeżo wyſtawione zbory wywracać każe, y zchadzek, śpiewania, lub kázania, gdzie indziey, procz dawnych mieyſc, zakazuie pod karą. (*g*) A zaś Uſtawa związku oſtatniego ztwierdzona na Seymie ugodnym w roku 1736. lubo dzierżenie dobr ziemſkich, y wolne nabożeńſtw ſprawowanie, na niektorych mieyſcách imże waruie, atoli od ſprawowánia Senatorſkich doſtoieńſtw, Koronnych y Litewſkich, Ziemſkich y Grodzkich urzędow, ichże wyłącza. (*h*) Day BOZE áżeby do naywyżſzych przychodzili, byle wrotami, ktorych prawowierna wiara odzwierną.

(*a*) *Vol. Leg. t. 1. f. 483. 448.* (*b*) *Tamże f. 85. 140.* (*c*) *Tamże t. 2. f. 625.* (*d*) *Tamże f. 841. 842.* (*e*) *Tamże f. 863. 897.* (*f*) *Tamże t. 3. f. 725.* (*g*) *Vol. Leg. t. 6. f. 253. Artyk. IV.* (*h*) *Tamże f. 581, 656.*

§ V

§ V.

O Odſzczepieńſtwie Greckim.

I. ODſzczepieńſtwo Greckie od Kościoła Rzymſkiego nie tak wnieſione do Polſki, iako raczey z Ruſią do nieyże przyłączone: ále w roku 1720 ſzczęśliwie przerobione w iedność. O czym w Kſiędze I. pod Woiewodztwem Ruſkim. Uſtawa *de diſſidentibus in religione*, do Szlachty odſzczepieńcow moc ſwoią rozciąga.

§ VI.

O Sektach ktore Polſka cierpi: y ktorych nie cierpi.

I. Tatarow Polſka cierpi pod opiſem praw, mianowicie roku 1616. *Vol. Leg. t. 3* II. Zydzi zoſtaią także pod obroną práw, miánowicie Bolesława Xiążęciá Kaliſkiego, y Kazimierza W. ktore czytay *Vol. Leg. t. 1. à f. 309. ad 315.* III. Uchwałá związku powſzechnego w roku 1668. rozciąga karę na odſtępcow od wiary, czyli Rzymſkiey, czyli z nią ziednoczoney Greckiey, tę ſamę, ktora naprzeciw Aryanom

anom wydana: Rozciąga też karę práwo 1733 y 1736 na Kwakierow, Menonistow, Anabaptystow, czyli Nowokrzczeńcow. *Vol. Leg. t. 6. f. 656.* Cyganow, Wołochow, Serbow, Uchwały Seymowe cierpieć nie chcą. Czytay prawa pod rokami 1557. 1563. 1578. 1624.

Na większą BOGA chwałę, Naydostoynieyszey PANNY BOGA-RODZICY MARYI KROLOWY Polski cześć: SS. Woyciecha, Gaudencyusza, Bogumiła, Macieia, Benedyktow, Jana, Jzaaka, Chrystyna, Stanisława Szczepanowskiego, y Kostki, Jacka, Jana Kantego, Władysława z Gielniowa, Zgrearda, Jana z Dukli, Kazimierza, Jozafata, Wacława, Cesława, Szymona z Lipnicy, Kunegundy, Salomei, Jadwigi, y innych SS. OPIEKUNOW y RODAKOW Polski, wieczne uszanowanie.

PO-

PORZĄDEK TOMU II. KSIĘGI IV. ROZDZIAŁOW PARAGRAFOW y LICZB.

O Uroczystych á tych przednieyszych Krola y Stanow Rzeczypospolitey zabawach.

CZĘSCI I. ROZDZIAŁU I.

O prawie Polskim.

Pp §V.

ROZDZIAŁU II.
O Seymach.

ROZDZIAŁU III.
O Senatu radach, konfederacyach, y Wielkiey Radzie.

ROZDZIAŁU IV.

O Poſtach.

ROZDZIAŁU V.

O Pieniędzach.

ROZDZIAŁU VI.

O dochodach Rzeczypoſpolitey.

ROZDZIAŁU VII.

O Sądach.

CZĘSCI WTOREY
ROZDZIAŁU I.
O wypowiadaniu y toczeniu woien.

ROZDZIAŁU II.
O Woyſku.

RO-

ROZDZIAŁU III.

O poſpolitym ruſzeniu y Popiſach.

ROZDZIAŁU IV.

O ugodach z poſtronnemi.

CZĘSCI. II. ROZDZIAŁU I.

O Religii.

§ III.

ROZDZIAŁU II.

O Sektach.

Omyłki KSIĘGI IV.

Na Karcie

2. v. 4. od końca miasto *nayrzod* czyt: *nayprzód.*
3. v. 1. od począt: miasto *inacezey* czyt: *inaczey.*
7. v. 12. od k: mia: *Maydeburſkim* cz: *Magdeburſkim*
8. v. 6. od koń. miasto *by mogą* czyt: *być mogą.*
13. v. 13. od począt: miasto *teyż* czyt. *teyże.*
21. v. 2. od k. mia: *Maydeburſkim* cz: *Magdeburſkim*
24. v. 8. od pocz: miá. *przywileieiem:* cz. *przywileiem*
42. v. 4. od pocz: mia: *Mrrſzałkow* cz. *Marſzałków*
48. v. od pocz. miasto *w roku* 2673. cz: *w roku* 1673
66. v. 6. od koń. mia: *SREFANA*, cz: *STEFANA*
68 v. 15. od pocz. miasto *Mielżyńſki* cz. *Mieliuſki*
69. v. 11. od pocz: miasto *Sobieſti* czyt: *Sobieſki.*
70. v. 4. od począt: miasto *Korronny*, cz: *Koronny.*
72. v. 6. od koń: miasto *Sądzia*, czyt: *Sędzia.*
77. v. 12. od koń: miasto *Krrla*, czyt: *Króla.*
na teyże v. 9. od k: mia: *Wqrſzawie*, cz. *Warſzawie.*
78. v. 4. od począt. miasto *Korrouny*, czyt. *Koronny.*
80. v. 12. od pocz. miasto *douofszą*, czyt: *donoſzą.*
101. v. 8. od koń. miasto *mynicy*, czyt. *minnicy.*
119. v. 7. od pocz: miasto *wieea.* czytay *wieca.*

Polen

383